

SPRSV

8. CELOSTÁTNÍ KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ V ČESKÉ REPUBLICE

PARDOBICE 2000

28. - 30. září 2000

Uspořádal JUDr. Miroslav Mitlöhner, CSc.

Tento pracovní materiál neprošel autorskou korekturou

SBORNÍK REFERÁTŮ

2000

SPRSV

8. KONGRES K SEXUÁLNÍ VÝCHOVĚ

Pardubice 2000

pořádaný

Společností pro plánování rodiny a sexuální výchovu

VE DNECH 28.-30. ZÁŘÍ 2000

V HOTELU LABE V PARDUBICÍCH

pod záštitou

Jiřího Razskazova
náměstka primátora města Pardubic

PRESIDENT KONGRESU

Doc. PhDr. Petr Weiss, PhD.
člen předsednictva SPRSV

ČESTNÉ PŘESEDNICTVO

Mgr. Vladimír Bláha

vrchní školní inspektor Pardubice

Prof. JUDr. Dagmar Čisarová, DrSc.

vysokoškolský učitel PF University Karlovy Praha

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.

vysokoškolský učitel ZŠ Jihočeské university České Budějovice

PhDr., PaedDr. Kamil Janík, CSc.

vedoucí katedry University Hradec Králové

Plk. JUDr. Jiří Kubík

přídelenec min. obrany u min. zahraničí Praha

JUDr. Miroslav Mídlöhner, CSc.

pracovník Ústavu státní a práva AV ČR Praha

Jaroslav Pech

zástupce ředitele SOŠ Praha

PaedDr. Jiří Pilar

ředitel odboru Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy Praha

Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

vysokoškolský učitel PF University Karlovy Praha

Jiří Razskazov

náměstek primátora města Pardubice

Plk. Ing. František Sotona

prorektor Vojenské lékařské akademie J. E. Purkyně Hradec Králové

MUDr. Jiří Šraček

čestný předseda SPRSV Praha

MUDr. Radim Uzel, CSc.

ředitel SPRSV Praha

Dr. Ing. Vladimír Wynnyczuk, CSc.

vědecký sekretář SPRSV Praha

Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc.

předseda výboru pro evropskou integraci Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Praha

ORGANIZAČNÍ VÝBOR

JUDr. Miroslav Mídlöhner, CSc.

předseda

Růžena Příhodová

tajemník

Ing. Jiří Tetiva, CSc.

pokladník

PaedDr. Lenka Kubrichtová

Jiřina Marková

Bc. Jitka Vavřínová

PROGRAM

28. září 2000

- 13.00 – prezentace účastníků v hotelu Labe
14.30 – slavnostní zahájení kongresu, projevy hostů
14.45 – zahájení odborného programu kongresu a prvního bloku přednášek

1. Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.
První povědomí dětí v České republice
2. Téma rezervováno
3. PhDr., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Vztah sexuální a rodinné výchovy
4. PaedDr. Lenka Kubrichtová
Sexuální chování mládeže v ČR a ve světě
5. Jaroslav Pech
Průzkum postojů středoškolské mládeže
6. Doc., PhDr. Ivan Szabó, CSc., Mgr. Dagmar Švihelová
Skúsenosti mladých ľudí v oblasti sexuality
7. PhDr. Petr Parma
Sexuální kontrola nebo pomoc?
8. MUDr. Jan Zbytovský
Sexuální výchova dospělých
9. Mgr. Jaroslav Jurek
Dokážeme se poučit?
10. MUDr. Eva Outláš
Pohotovostní antikoncepce – plán B
11. Lenka Humlová
Novinky v edukačním programu „Dospívání a menstruace“ firmy Johnson a Johnson

diskuse k přednáškám prvního bloku přednášek
18.00 – zakončení prvního dne kongresu

29. září 2000

9.00 – zahájení druhého dne kongresu a druhého bloku přednášek

12. Téma rezervováno
  13. RNDr. Jiřina Kocourková
Proč mladí lidé nechcejí zakládat rodiny?
  14. Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.
Poznámky k některým „mýtům“ v oblasti osvojení
  15. JUDr. Miroslav Mitošner, CSc.
Vybrané základní otázky právní odpovědnosti v učitelství povolání
  16. JUDr. Olga Sovová
Sexuální výchova v kontextu výuky práva ve vyšším odborném školství
- diskuse k předneseným přednáškám
10.30 – 11.00 kávová přestávka

17. Prof. JUDr. Dagmar Čisarová, DrSc.
Trestní právo a sex
18. Plk. JUDr. Jiří Kubík
Kdy skončí šikanování?
19. MUDr. Radim Uzel, CSc.
Pornografie a násilí
20. Téma rezervováno
21. Doc. PhDr. Petr Weiss, PhD.
Sexuální zneužití – oběti a pachatelé
22. Dr. Šubrt
Sexuální výchova na CD-ROM – moderní přístup k výuce problematiky
diskuse k předneseným přednáškám a zakončení druhého bloku přednášek
13.00 – oběd
14.30 – zahájení třetího bloku přednášek
23. PhDr. Lenka Šulová, CSc.
Drogové závislosti dospívající mládeže a její rodinné zázemí
24. RNDr. Jiřina Kocourková, MUDr. Vladimír Cupaník
Interrupce v Evropě jako hlavní téma zasedání národních asociací IPPF v roce 2000
25. PaedDr. Ivana Nosková, PhD., PaedDr. Kamil Janiš, CSc.
Sexuální výchova v anglicky mluvících zemích
26. Mgr. Jana Fiserová
Právo mentálně postižených lidí na partnerství
27. MUDr. Jiří Mellan
Erotické filmy jako součást sexuální výchovy
28. MUDr. Jiří Mellan
Probuzení sexuality – zdravotně výchovný film
29. Ing. Rudenová
Výchovně vzdělávací program o dospívání a reprodukčním zdraví „S Tebou o Tobě“
diskuse u kavy k přednáškám třetího bloku přednášek
18.00 – zakončení třetího bloku přednášek a druhého dne kongresu
20.00 – Společenský raut

30. září 2000

- 8.30 – zahájení třetího dne kongresu a čtvrtého bloku přednášek
30. PaedDr. Miluše Rašková
K preferenci pojmosloví z rodinné a sexuální výchovy u pedagogů
  31. MUDr. Jiří Šraček
Zakazuje Hippokratova přísaha provádění interrupcí?
  32. MUDr. Tomáš Fait
Ukončení těhotenství ve II. trimestru
  33. Jaroslava Karlecová
Rok po té

34. MUDr. František Křivák
Sexu let na křídlech let a století
  35. Doc. PhDr. Alena Přiháková, CSc.
Rozdíly v implicitním pojetí inteligence mužů a žen
  36. MUDr. Zuzana Petrovičová
HRT a kvalita života žen
  37. MUDr. Vladimír Škoda
Sexualita stárnoucího muže v praxi praktického lékaře
- diskuse u kávy k předneseným přednáškám
12.00 – zakončení čtvrtého bloku přednášek a kongresu Pardubice 2000

Organizační výbor kongresu si vyhrazuje právo k případným operativním úpravám a změnám programu, který byl sestaven na základě většinou opožděné došlých přihlášek.

V Praze, dne 25. srpna 2000.
JUDr. Miroslav Mítlöhner, CSc.
předseda organizačního výboru

Dámy a pánové, vážení účastníci kongresu,

Je mi skutečnou ctí, že Vás mohu po roce opět přivítat na již 8. kongresu k sexuální výchově. Toto významné setkávání lidí, kteří se zabývají nelehkou a delikátní problematikou sexuální výchovy v naší současné společnosti, se již v Pardubicích stalo tradicí, o čemž nyslím nejlépe svědčí jméno našeho města v názvu kongresu. Přestože vím, že řada z Vás tady není poprvé, dovolte pár slov o městě, které je pyšné na to, že Vás může na několik dní považovat za své hosty.

Pardubice, které dnes mají téměř sto tisíc obyvatel, jsou vedle Hradce Královce nejvýznamnějším východočeským městem. Půjďte-li se projít historickou částí města na zámek, potkáte dodnes dochované hmatatelné díkazy středověkého rozkvětu Pardubic. Za něj vděčíme panům z Pernštejnů, jejichž někdejší sídlo – pardubický zámek – je unikátní památkou na dobu přechodu od hradní architektury k architektuře zámecké. Zdejší zámek je po letech nově rekonstruován a jak se jistě sami přesvědčíte, stojí za návštěvu.

Neméně bohatá je však i pardubická současnost. O Pardubicích se často mluví jako o městě perníku, sportu nebo průmyslu, což má svoje hluboké opodstatnění, stejně hluboce jsou tu však zakořeněny i kultura a vzdělanost. Všestranně bohatý kulturní život města obstarávají místní profesionální i amatérské soubory nejiráznějšího zaměření, centrem vzdělanosti je zase jediná východočeská univerzita. Univerzita Pardubice, která dnes vzdělává čtyři tisíce studentů, se může pyšnit nejen moderním areálem, ale také právě letos pátouletou tradicí vysokého školství v našem městě. A když jsme u těch školních výročí – nedávno oslavilo devadesát let trvání rovněž pardubické gymnázium. Mluví-li o současnosti Pardubic, nemohu ovšem opomenout ani velmi důležitou věc z jiné oblasti, totiž tu, že po čtyřiceti letech se naše město opět stává městem krajským, správním střediskem nového Pardubického kraje.

Dámy a pánové, tolik ve stručnosti malá vizitka Pardubic, které si cení toho, že jste si je vybrali pro svá jednání. Přeji kongresu podnětný průběh a všem jeho účastníkům co nej příjemnější pobyt v našem městě.

Jiří Ryzkuzov

Československá sexuologie patří mezi nepopulárnější lékařské obory v Evropě. Svědčí o tom nejen její historie a přítomnost, ale především těsné mezinárodní vztahy s vyspělými západními státy a zejména organizacemi, jako je Mezinárodní federace pro plánovanou rodinnost. Důkaz podávají i postavení a vystupování našich odborníků na mezinárodních fórech. Jedním z předních mezinárodně uznávaných českých sexuologů je MUDr. Radim Uzel, CSc., který se dožil v plné duševní i tvářské světlosti 60 let.

Narodil se 27. března 1940 v Ostravě, maturoval v Orlové a absolvoval lékařskou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. Po ukončení praxe ve Františkově Lázních a Ostravě odešel do Prahy, kde působil v Ústavu pro matku a dítě. Od počátku věnoval svoji pozornost široké problematice plánované rodiny a byl aktivní v rámci budování a rozvoje české Společnosti pro plánování rodiny a sexuální výchovu, v níž působil od roku 1993 ve funkci výkonného ředitele. Kromě toho je členem výboru Gynéologicko-porodnické a Sexuologické společnosti.

Jeho vrozená „lékárská psaní“ přispívá k propagaci moderních myšlenek sexuální výchovy budované nejen na sexuologii, ale i na dalších oborech, jako jsou demografie, sociální politika, psychologie apod. Tento komplexní přístup mu umožňuje praktický náhled na potřebu pro vědecké a politické diskuse, jako je právě probíhající střet názorů na problematiku přerušování nechtěného těhotenství.

MUDr. Uzel je autorem řady odborně-populárních publikací, např. Ženské otázky (1987), Mýty a pověry v sexu (1990), Jak otěhotnět (1992), Zákon ženství přitažlivosti (1995) – spoluautor MUDr. M. Plzák, Erotická lampy (1999) – spoluautor K. Kouček, Antikoncepční kuchářka (1999). Známé jsou jeho přednášky v rozhlasu a vystupování v televizi. Za soubor pořadů v rozhlasu (Červené uši – Červenání), kde odpovídá pravidelně na dotazy posluchačů, získal v roce 1997 mezinárodní uznání (Global Award for Media Excellence). MUDr. Radim Uzel se pravidelně zúčastňuje mezinárodních konferencí, jako např. Mezinárodní konference o populaci a rozvoji v Káhiře (1994), kde přednáší o nejnovějších poznatcích v oblasti reprodukčního zdraví.

Jmenovaný také působí jako člen redakční rady časopisu Plánování rodiny a reprodukční zdraví a je zakladatelem a organizátorem konferencí a seminářů.

Jeho přátelé, spolupracovníci i posluchači oceňují nejen jeho znalosti, ale i jeho smysl pro humor a umění jednat s lidmi. Do dalších let mu přejeme zdraví a neutuchající nadšení pro jeho práci.

Vladimír Wymyszcuk

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc. se narodil 16. dubna 1930 v Praze jako syn učitele a vychovatelky. Vystudoval v Písku a Prachaticích, kde v roce 1949 maturoval. Začal studoval medicínu v roce 1949 a dokončil ji v roce 1955 s vyznamenáním na fakultě lékařské v Brně. V té době také absolvoval studium psychologie a pedagogiky na Vysoké škole pedagogické. Po promoci pracoval nejprve jako sekundář v nemocnici v Táboře, od roku 1958 v nemocnici v Benešově. V roce 1961 se stal primářem dětského oddělení ve Vlasimě. V roce 1962 složil atestaci II. stupně z pediatrie. V roce 1964 odešel na Ministerstvo zdravotnictví, kde měl na starosti úsek péče o děti v jeslích a kojeneckých a dětských domovech. Zde bojoval za odlišné pojetí péče o nejmenší děti ve zdravotnických zařízeních a v roce 1967 se mu podařilo obnovit institut individuální péčovské péče (Tábor). V roce 1968 vznikl první SOS dětské vesničky jako nová forma péčovské péče v širším rozsahu. Stal se prvním předsedou jejich Sdružení až do jejich zrušení a poté znovu po listopadu 1989.

V roce 1968 přešel na kliniku prof. Švejcara jako asistent ILF pro sociální pediatrii. Pro svou činnost v SOS dětských vesničkách však musel dětskou kliniku opustit a pracoval ve Fakultní poliklinice Středočeského kraje. Avšak v roce 1979 se mohl vrátit na dětskou kliniku ILF, zejména se stal vedoucím. V roce 1980 se habilitoval prací Sociální problémy v pediatrii, která navázala na kandidátskou práci z roku 1973 Děti narozené mimo manželství. Doktorskou práci z roku 1985 věnoval poruchám rodiny ve vztahu k dítěti. V roce 1987 byl jmenován profesorem dětského lékařství.

Na ILF vybudoval Laboratoř, později Kabinet preventivní a sociální pediatrie i zde spolupracující s WHO/EURO a UNICEF. Od roku 1991 se věnuje výlučně sociální pediatrii. V roce 1992 se kabinet změnil na Dětské centrum SOS dětských vesniček. Zároveň založil Dětské tri-zové centrum, jehož je vedoucím. Přitom učil a učí na Pedagogické fakultě UK a na Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc. publikoval na 250 odborných pracích a několik knih. Je expertem WHO/EURO a UNICEF, čestným členem Německé společnosti sociální pediatrie a České společnosti sociální pediatrie. Je členem redakční rady České a Slovenské pediatrie a dvou zahraničních odborných časopisů.

Do dalších let mu přejeme kromě zdraví i další vědecké úspěchy.

JUDr. Miroslav Mitišhner, CSc.

Sexuální výchova ve škole a trestní právo

I.

Sexuální výchova na školách v České republice je stálým předmětem diskusí. Souvisí to s pojetím sexuální výchovy – má to být výchova v rámci širšího přístupu k problematice občana, dítěte, studenta, problematika etická, mravní, čistě sexuální atd.? Velkým handicapem úvah o těchto otázkách je to, že v tomto slábi chybí zákon na ochranu mládeže, tak jak jej znají okolní státy a také to, že se vůbec nepřihlíží k tomu, že jsme uzavřeli různé mezinárodní úmluvy včetně Úmluvy o právu dítěte. Tento stát nemá ani jednotnou koncepci přístupu k mládeži, kde by se jasné vymezilo, v čem vidí stát svoji úlohu, jaká je úloha školy a jaká je úloha rodiny.

Od původních euforických úvah o tom, že vše má být přenecháno rodičům a děti mají být co nejdříve s matkami doma (což vůbec neodpovídá moderním trendům v celém světě a v rozporu i s pedagogickými a sociologickými poznatky), se přechází opět do extrému. Vyzývá se po- stih i malých dětí a veřejnost je nakloněna bojovat proti násilí zejména u dětí, přičemž se přehlíží, že trestní právo je ultima ratio. Do této bezkonceptní situace se velmi dobře etablovali různé pseudovědecké teorie a snahy využít mládež jako konzumenty čehokoli, co přináší finanční prospěch, kdo na této „neorané“ půdě podnikají. Děti a mládež se stávají nejenom konzumenty, ale také předmětem reklamy a obchodu, a to nejen jako odběratele zboží, ale také i jako zboží samo (dětská pornografie, dětská prostituce atd.).

Protože trestní právo je typickým právním odvětvím, ve kterém se projevuje státní moc vůči jednotlivým občanům tím, že určitá jednání zakazuje a stihá, je třeba vymezit jeho úkoly ve vztahu k péči o zdravý vývoj dětí a mládeže jak po stránce mravní, tak po stránce tělesné a zva- žit, co všechno by mělo být postihováno jako trestný čin a co je jednáním jinými, které může být ovlivňováno jinými prostředky (škola, rodina, různé organizace apod.).

II.

Domnívám se, že je nejvyšší čas, aby se situaci zabývala kompetentní místa, za které pova- žuji jednak orgány školství, jednak orgány ministerstva vnitra a ministerstva spravedlnosti. Domnívám se, že by bylo vhodné stanovit základní body diskuse, za něž považuji určení prio- rit ve výchově mládeže. Je to otázka, která se řeší při úvahách o tom, co vlastně vyžadujeme od výchovy a vzdělání. Dosud máme tendence vzdělání a výchovu odtrhovat. Při úvahách o tom, co má být předmětem zkoušek, kterými se završuje určitý stupeň vzdělání a které jsou podmín- kou pro umožnění dalšího vzdělávání, se ukazuje nejasnost již v tom, zda je rozhodující množ- ství faktických znalostí nebo schopnost umět na základě určitého množství znalostí další znalosti získávat tím, že vím, kde je hledat v pramenech další nové informace. Tato otázka ovšem neřeší další problém, totiž vztah vzdělání a výchovy. Stále se automaticky uvažuje o tom, že určitý stupeň vzdělání znamená také určitý stupeň výchovy, že tato výchova je dána vlastně tím, že žák má určité znalosti a vše ostatní se automaticky doplňuje, tedy i jeho výcho- va v tomto směru.

A tady se ocitáme u základního problému, který se nám demonstruje téměř učebnicovým příkladem na sexuální výchově. Objevila se řada knih – a to již pro děti poměrně útlého věku – které seznamují mládež s otázkami fyziologie, lidského těla a sexuality na čistě biologickém základě. U vyšších věkových kategorií základní školy je tímto způsobem prováděna sexuální výchova, přičemž lidská sexualita se redukuje na technické otázky sexuálního života.

Tak bylo poukázáno v této stati, že právě potřeby dětí, ať již jakékoli povahy, jsou základem a výchozím cítelem pro vznik další fáze tohoto procesu – formování jeho požadavků na náležitou péči a ochranu. Požadavky postupně přecházejí na nárok dítěte na takovýto přístup k němu. Při tom se stávají podkladem pro definování dětských práv, jak ostatně ukázala v této oblasti historie dvacátého století.

Tvorba a formulace dětských práv se odehrávala nejprve na národních úrovních. Ty se pak postupně promítaly na mezinárodní úroveň, ať již v totožné nebo více méně blízké podobě, rozvíjející se však stále do šířky a do hloubky.

První mezinárodní akt v tomto směru byl přijat ke konci 19. století na Světovém odborném kongresu. Byl jím ukončen téměř stoletý boj Velké Británie a dalších průmyslových zemí za zákaz dětské práce prohlášením, zavazujícím všechny zúčastněné země nezaměstnávat děti do 15 let věku. Zmíněný proces se pak zvláště projevil po první světové válce v souvislosti se založením a činností Společnosti národů a po druhé světové válce díky nově vzniklému mezinárodnímu společenství, Organizaci Spojených národů. Zde ovšem již sehrála významnou roli neustále zvyšující se pozornost k dítěti, jeho potřebám a vývoji a k dětskému jako významné etapě přípravující mladého člověka na příští dospělost (vznik a vývoj pedagogie jako nauky o dítěti). Tak Společnost národů přijala v r. 1924 Ženevskou deklaraci práv dítěte, Organizace Spojených národů Chartu práv dítěte v r. 1959 a v r. 1989 Úmluvu o právech dítěte (ta jako první mezinárodní dokument vykládá mimo jiné plnou právní subjektivitu dítěte a jeho právo na společenskou participaci). Zavazuje také účastnické státy, které Úmluvu ratifikovaly, začlenit ji do svého zákonodárství či aspoň nadřadit její ustanovení nad ustanovení národního zákonodárství.

V současné době k ní přijala OSN dva dodatky:

A) Zákaz dětí jakkoli se účastnit bojové činnosti a zajistit jejich zvláštní ochranu ve válečných konfliktech.

B) Druhý pak se zaměřuje na ochranu dítěte před CAN, zvláště pak CSA, nyní stále více ko-merčního typu. Bohužel v souvislosti se současnou situací v ČR se stáváme předmětem pozor-nosti celé Evropy. Český výbor UNICEFu dostal kopii zprávy, rozeslané po všech zemích našeho kontinentu, kde je mimo jiné uvedeno, že Praha se pokládá za jedno z nejvýznamnějších center dětské pedofilie v Evropě, aniž by příslušné orgány dostatečně tento problém řešily, především na mezinárodní úrovni.

1.2 Zpráva o hodnocení implementace Úmluvy o právech dítěte Výborem OSN pro dětská práva

V minulém roce na této konferenci jsem referoval o kontrole Úvodní zprávy ČR o imple-mentaci Úmluvy o právech dítěte za rok 1993-1994. Ukázal jsem na uvedené přednosti, jichž byly však uvedeno pouze 4. Z nich nejvýznamnější bylo velmi dobré ohodnocení naší výchov-né a zdravotní péče, s výbitkou abychom její vysokou úroveň udrželi. Dále Výbor uvedl 18 ne-gativních hodnocení a nedostatků a 21 připomínek a námětů k řešení. Pro další období byl vznesen nejzávažnější požadavek: vytvořit u nás celonárodní, komplexní, dostatečně individu-alizovaný, ale současně koordinovaný systém péče o naše děti.

Na vlastní podrobnosti této zprávy odkazují na svůj pro lidská práva tehdejší referát nebo přímo na vlastní originál Zprávy Výboru OSN.

Podobným způsobem jsou koncipovány také časopisy pro mládež, které ovšem čtou děti po-měrně nízkých věkových kategorií. Docházíme tedy k tomu, že děti jsou technicky v mnoha směrech lépe informovány (včetně antikoncepce) o otázkách sexu než byli jejich rodiče v od-povídající věkové kategorii a dokonce se dá říci, že některé otázky jsou jim jasnější než jejich rodičům dnes.

Bohužel těmito technickým znalostem, které odpovídají celkové akceleraci fyzického vývo-je dnešních dětí, neodpovídá ani stránka rozumová ani stránka citová. Jsme nuceni se tázat, kdo vlastně má dít na tento soulad: škola, rodina nebo někdo jiný? Smutné zkušenosti s orga-nizací pro děti a mládež, od kterých jsme očekávali, že budou klást důraz na mravní a cito-vou stránku dětí a mládeže při svých aktivitách, dokumentují to, že je zřejmé vše ponecháno náhodě a nekoncepčnímu postupu jednotlivců.

Tak se stává, že při činnosti dětí v různých organizacích není věnována pozornost stránce ro-zumové a citové, vše je otázkou dovednosti a nic dalšího nikoho nezajímá. Dochází i k tako-vým případům, že řešení je možné jen prostřednictvím práva, což se bohužel redukuje zejména na právo trestní.

Zdá se, že situace je taková, že je třeba přistoupit k stanovení koncepce intervence státu do těchto otázek již dříve a nenechat věc dojít až do situace trestněprávního postihu tam, kde jsou děti již předmětem útoku resp. obětmi sexuálních deliktů.

Nejde však jen o sexuální delikty v užším slova smyslu. Mnoho deliktů je vlastně nástupním místem pro přechod k deliktům sexuálním, kterým by bylo možno zabránit při včasné inter-venci. Navrhují proto, aby se diskutovala otázka výchovy dětí v nejširším pojetí a výchova se-xuální byla chápána jako její integrální součást.

Právní povědomí a pojetí práva u českých dětí školního věku

Prof. MUDr. Jiří Dunovský, DrSc.

1. Úvod

Na minulých našich konferencích o sexuální výchově v Pardubicích jsem referoval o dvou závažných otázkách dotýkajících se práv dítěte. V r. 1998 jsem se zabýval vznikem a pojetím dětských práv z hlediska historického a to též ve vztahu k postavení dítěte ve společnosti a jeho vývoje. Od starověkého pojetí dítěte jako majetkového objektu otce, s nímž může jakkoli ma-nipulovat, se vyvinulo chápání dítěte jako samostatného jedince, lidské bytosti, nositele téměř všech lidských práv a svobod, výjma práva volebního.

Nieméně podle potřeby, stavu a vývoje dítěte, jeho věku a stupně zralosti vyžaduje dítě ochranu, pomoc a péči, a to jak v normálních situacích, tak i ve zvlášť obtížných. Náležitou péči je mu nutno poskytovat i před narozením (dítě je lidská bytost mladší osmnácti let).

1.1 Potřeby dítěte jako základ jeho práv a jejich naplňování

V tomto složitém procesu, který trvá od dávného starověku, se ukazuje, že pokrokem v chá-pání dítěte a prohlubující se péči o ně na straně jedné a právní osamostatňování s přibývajícím věkem na straně druhé, byly vždy stále větší znalosti a porozumění jeho po-třebám a jejich náležitě uspokojování.

1.3 Uskutečnění opatření

Od té doby se mnohé změnilo, především v rámci zákonných úprav. V nich se již výrazně promítla řada zákonných ustanovení, odpovídajících Úmluvě o právech dítěte. Především to byla hluboká novelizace Zákona o rodině, dále úplně nový Zákon o sociálně právní ochraně dítěte a Zákon o ombudsmannovi (který se však dosud nepodařilo naplnit). MPSV připravuje konečnou verzi podrobného monitoringu sy CAN a CSA.

Z exekutivních opatření je to ustanovení vládního zmocněnce pro lidská práva a příslušných komisí, jež se věnují různým oblastem jeho problematiky. Tato funkce byla zřízena při české vládě a je vedena pověřeným ministrem. Nepodařilo se však sjednotit činnost jednotlivých ministerstev v péči a ochraně dětí ve všech situacích, stejně tak jako úzké propojení činnosti státních a nestátních organizací. Nepodařilo se rovněž navrhnout a přijmout onen již zmíněný komplexní plán péče o dítě a podstatně posílit kvantitativně a kvalitativně sociální pracovníce v terénu, především podpořit jejich práci v rodině.

2. Dětská práva a právní povědomí dětí

Vzdor snaze odstranit závažné problémy a nedostatky v implementaci Úmluvy o právech dítěte, celá řada se jich nepodařila zvládnout. Je tomu tak zvláště v oblasti subjektivní, v porozumění práva dítětem a ovšem též dospělými. U nás pak především díky přetrvávající představě o otcovské moci k dítěti a restriktivnímu pojetí výchovy včetně přetrvávajícího užívání tělesného trestu. Nepříznivě se k tomu připojuje i nedostatečná znalost práv dítěte, jeho potřeb a postavení ve společnosti. Bohužel tolik požadovaná informovanost o právech dítěte, požadovaná též i ve Zprávě Výboru OSN je nedostatečná a to v široké veřejnosti (jak dospělí tak dětské) a i ve značné části veřejnosti odborné.

2.1 Nedostatečná znalost společenské participace dítěte

Tato nedostatečná znalost práv dítěte, často u nás již a priori odmítaná dospělými, se dotýká jedné (a jak již bylo zmíněno) v současné době z nejvýznamnějších a ovšem též nejnovějších oblastí tohoto posledního mezinárodního dokumentu o právech dítěte se dotýká především jeho společenské participace a práva na vlastní názor či řádné zastoupení jeho nejlépešho zájmu. Blíže informací viz v teoretickém shrnutí Úmluvy o právech dítěte do tří základních okruhů – provision, protection a participation (Dunovský J., a kol.: Sociální pediatrie, vybrané kapitoly, Grada, 2000, s. 274).

Tato neznalost či nízká znalost práv dítěte, včetně právě zmíněné jeho participace, se ovšem dotýká i dětí samotných. Přesvědčujeme se o tom při našich setkáních s dětmi i dospělými (především lékaři a učiteli) a zvláště pak z naší klinické praxe s dětmi ocitajícími se mimo rodinu a hlavně pak ohroženými či již zasaženými syndromem CAN. Jejich nízká informovanost či žádná přináší děti celou řadu problémů, potíží, včetně nejrušnějších ohrožení a postižení i ne-schopnosti se bránit či si „jen správně“ počínat v běžném životě. To se dotýká samozřejmě i prevence ve všech třech jejich základních rovinách i všech složek života dětí ve zdraví, nemoci, ohrožení a postižení všeho druhu.

2.2 Výzkum právního povědomí a pojetí práva dítěte u nás

Znalost a porozumění dětským právům a schopnosti jejich aplikace či implementace v širším pojetí můžeme nazvat právním povědomím. Týká-li se dětí, pak jde o právní pově-

domí dětí. O něm, jak už jsme se zmínili, předpokládáme, že u nás je relativně nízké nebo velmi nízké.

Tento náš předpoklad, jak jsem uvedl, jsme mohli opřít jen o naši empirickou zkušenost. V naší zemi se totiž seriózními studii o této problematice, aspoň pokud je nám známo, dosud nikdo nezabýval.

Z toho důvodu jsme se rozhodli sami zahájit vlastní výzkum o právním povědomí našich dětí, pokládajíc poznání jeho relevantní úroveň za východisko k dalšímu zlepšování implementace Úmluvy dětských práv u nás.

Nemajíc u nás potřebnou naši literaturu, z které bychom mohli čerpat pro přípravu, průběh uvažovaného výzkumu i potřebné údaje k analýze získaných údajů, a vlastní naše poznání se opíralo, jak jsem uvedl, jen o praktické zkušenosti, obrátili jsme se pochoptitelně k zahraniční literatuře a našim zahraničním kontaktům. Našli jsme však jen několik pracovišť, která se touto závažnou otázkou přímo zabývají. Naštěstí nejvýznamnější z nich se ukázal Institut výzkumu rodiny, vedený našim přítelem prof. Gary McInerem z Jižní Karoliny v USA.

Od něj jsme dostali nabídku ke spolupráci nejen pro náš výzkum (který ostatně již sám zahájil), ale i pro celou řadu problémů rodiny a dětí s možností výměny studentů a učitelů. Samozřejmě jsme nabídku využili a navázali s ním úzký styk. Tak jsme získali mnoho pro teoretické zájemce k dané problematice, potřebnou literaturu, výzkusnou metodologii, jeho výzkumu a její možnost použití a aplikace na naše poměry. Obdobná metodologie, o níž bude zmínka, nám umožnila zapojit se do mezinárodního výzkumu, který na toto téma vede.

Na rozdíl od nás, kteří jsme v právu laici, byť možná dost poučenými v rodinném právu a právu zdravotnickém, náš přítel má kromě profesury neuropsychiatrie a psychologie též profesuru z práva. Mohli jsme se tedy s jistotou o jeho odbornou pomoc opřít.

To se také projevilo v přípravě a koncipování našeho výzkumného projektu. Jeho návrh byl bez připomínek minulý rok přijat na Zdravotněsociální fakultě Jihočeské univerzity pod názvem „Právní povědomí a pojetí práva u českých dětí školního věku“ v rámci výzkumného projektu CEZ pod číslem MSM 121100001.

3. Vlastní realizace výzkumu

Výzkumný projekt byl zahájen a je prováděn na Zdravotněsociální fakultě JU skupinou jejích odborných pracovníků a zainteresovaných studentů pod vedením prof. Dunovského a dr. Kovaříka. Vychází z metodologie sociologického výzkumu, která se opírá o jeho klasické principy, metody a zpracování získaných dat.

Ve zprávě za rok 1999 jsme uvedli náš postup a výsledky pilotní studie, která v podstatě svým rozsahem i zpracováním přesáhla její charakter a otevřela nám celou řadu dalších problémů a otázek – a také ovšem první odpovědi.

Řadu dalších informací jsme získali ve Výzkumném ústavu pro dítě UNICEF-u ve Florencii, s nímž v minulosti první dva z nás úzce spolupracovali. Dále jsme si stanovili výzkumné cíle, metodologii, výzkumné kohorty a výzkumné nástroje. Ty byly založeny na 4 dotaznících. První dva byly totožné s dotazníky prof. Miliona (přeložené z angličtiny do češtiny a pro kontrolu zpět do angličtiny), třetí doplňkový pro děti a čtvrtý pro učitele.

3.1 Definice a porozumění práva – 1. dotazník

V prvním dotazníku děti odpovídaly na oblast míry porozumění vyšetřovaných dětí otázky orientované na porozumění pojmu právo. Jeho definice je sama o sobě velmi široká. Po všech

studiích a úvahách jsme přijali pro naše potřeby pracovní definici práva, uvedenou v Encyklopedickém slovníku (Odeon 1993). Ta rozlišuje:

- a) objektivní právo jako souhrn norem, upravujících chování lidí. Jejich naplňování či dodržování lze vynutit státní či jinou mocí, donucením apod.
- b) subjektivní právo – objektivním právem, zejména zákonem garantovaná míra možného chování oprávněné osoby. Právě zde lze též vytvořit onen proces: potřeby – nároky – práva a z nich odvíjející se služby, jež mají potřeby uspokojit a práva naplnit. To zvláště vystupuje do popředí u dětí, jejich práv, kde jejich závislost na prostředí stoupá nepřiměřeně s věkem dítěte a jeho zralostí.

Tuto obecnou charakteristiku jsme pro naše účely (teoretické a realizačně výchovné) doplnili podle Meltona a dalším obecním otázkám jako kdo je má, zda mají práva děti a pokud ano, tak jaká, či zda a jaká by měla být.

3.2 Konceptualizace práva a jeho postoj k němu – 2. dotazník

Druhý vyšetřovací nástroj podle Meltona v podstatě klasickým dotazníkem ani není. Je tvořen 12 kazuistikami, které zachycují nejrozličnější situace, orientované na uvedenou otázku prvního dotazníku. Vyšetřující předkládá vyšetřovanému dítěti tyto situace, aby samo rozhodlo o tom, kdo a zda je v právu, či zda-li dítěti právo vůbec náleží. Jde tu v podstatě o zjištění míry či úrovně konceptualizace práva dítěte, odrážející míru jeho porozumění právu v běžných, typických sociálních situacích. Sem by mohly být zařazeny znalosti, vědomosti či pochopení laických okolností jako co dítě smí a nesmí, může a nemůže, musí a nemusí, na co má nárok, jak a kdy musí být jeho názor i samostatnost rozhodování respektovány.

V dané situaci těchto odpovědí se děje podle jejich správnosti na škále 1, 2, 3 (špatná odpověď 1, dobrá 3). Výsledné hodnotící skóre této míry se pohybuje v rozmezí od 12 do 36 pro hodnocení 12 standardních kazuistik.

Vedle konceptualizace právní situace podle hodnocení oněch 12 případů vyšetřovanými dětmi lze posoudit i jejich postoj k situaci, resp. jejich názor na to, zda určité dítě představené v dané situaci má nebo nemá právo ji hodnotit po svém či stejně tak ji řešit. Pozitivnímu hodnocení se přisuzuje +1 bod, negativnímu –1 bod. Výsledná hodnota této míry získaná opět sumací bodů se pohybuje od –12 do +12.

3.3 Dotazník doplňující základní osobní charakteristiku dítěte a jeho život – dotazník č. 3 znalosti a porozumění

První dva dotazníky jsou orientovány na zjištění úrovně znalostí a porozumění obecného práva dítěte a jeho konceptualizaci. To se opírá o různé způsoby hodnocení získaných výsledků, které pak jako celek lze považovat za obraz právního povědomí dítěte – aspoň v té základní poloze.

Pro bližší jeho posouzení je však třeba znát osobní a rodinnou situaci dítěte, jeho zdravotní stav, společenské zázemí a jejich vzájemnou interakci, pozitivní a negativní valence ke svým blízkým i vzdálenějším (např. ke škole), jeho přání a naděje, strachy a obavy apod.

Proto jsme připravili třetí dotazník, „doplňkový“, ve kterém dítě odpovídá na tyto otázky: Poněvaď běží o Hrozený rozhovor podle daného dotazníku, jež se v plném rozsahu zapisují (a pak se vyhodnocují), může vyšetřující doplnit rozhovor neutrálními otázkami, vedoucími však k přesnějšímu vyjádření názoru a poznatků dítěte. Tím získáváme nejenom potřebné údaje

je o situaci dítěte a jeho vývoji, ale i možnost tato kritéria o životě dítěte a jeho začlenění do společnosti konfrontovat se získanými údaji ze dvou předchozích dotazníků. Současné získávání jistý subjektivní pohled dítěte na sebe a jeho prostředí a vazby k němu.

3.4 Objektívni poznatky o dítěti, především z hlediska vzdělávacího – dotazník č. 4 pro učitele

Proti třetímu dotazníku, zachycujícímu v podstatě sebehodnocení dítěte v oblasti jeho práv, potřebovali jsme i objektivní pohled na něj. Ten jsme se zatím snažili získat u učitelů, kteří kro- mě rodičů mají nebo by měli mít nejlépe také je nejlépe znát. Dotazník je orientován především na prospěch dítěte, vyjádřený celkovým průměrem všech známek a pak z českého jazyka a matematiky (Matějček). Dále se zde dotazujeme na zdravotní stav dítěte, jeho rodinu apod.

Sešli jsme se s velkým pochopením zúčastněných pedagogů při vyplňování dotazníků i při organizaci celého výzkumu na jejich škole. Chrátil bych jim při této příležitosti co nejsrdčněji poděkovat.

4. Pilotážní studie

Při teoretické přípravě výzkumu, zvláště volby, přípravy a zpracování nástrojů pro vlastní šetření, bylo tak třeba učinit v návaznosti na USA a další země, s kterými profesor Melton spolupracuje, se ukázalo, že je třeba provést proti původnímu záměru daleko důkladnější studii. Ta by měla být zaměřena nejenom na validitu a reliabilitu připravovaných výzkumných nástrojů, ale i první seriózní údaje byt' převážně jen z prvotního třídění.

4.1 Ustavení výzkumných skupin pro pilotáž

Z původně uvažovaných padesáti dětí, jež měly tvořit experimentální skupinu pilotáže, jsme díky ředitelům škol mohli vybrat daleko větší počet dětí ve skupinách. Tak jsme měli možnost získat nejenom provedení sekundárních analýz a náležité statistické zpracování a přesnější obraz o cílech našeho výzkumu již v této fázi.

Tak se nám podařilo získat 240 dětí ve všech školách v Jihočeském kraji – ze 3 škol vždy po osmdesáti dětech ze všech postupných ročníků. Škola A byla na vesnici, škola B v malém městě a škola C z velkého města. Tím jsme získali základní rozložení dětí i z hlediska různého sociálního prostředí.

4.2 Výzkumný tým

Ze zainteresovaných studentů fakulty jsme utvořili výzkumný tým, který prošel důkladnou přípravou ke sběru materiálu, i k další účasti na jeho zpracování (kódování, sumarizace, statistické zpracování atd. za náležité pomoci několika pracovníků fakulty a jejich supervize. Tak se nám podařilo z 240 dětí zahrnutých do pilotážní studie získat 234 kompletních a náležitě vyplněných i zpracovaných výzkumných dotazníků.

4.3 Zpracování výsledků pilotážní studie

Odpovědi z 234 řádně vyplněných dotazníků byly kódovány, hodnoceny a zpracovány. Přitom se vyskytly některé problémy, jež by lo však celkem možno snadno řešit a později se ukázalo, že byly obdobné s některými ze zahraničních studií (norské, estonské).

5. Výsledky pilotážní studie

5.1 Základní charakteristika vzorku

Pohlaví bylo v celku vyrovnané, odpovídající celkovému rozložení – 52 % chlapců a 48 % dívek. Věk byl obdobně rozložený, stejně tak zastoupení dětí od první třídy do deváté (22 – 29 z každého postupného ročníku). Stejně tak bylo zastoupení z každé ze tří škol.

5.2 Obecné otázky pojetí a přínalžitosti práva (z prvního dotazníku)

A: Co je právo:
22 % správných a 78 % nesprávných odpovědí, z nichž bylo nejvíce v oblasti oprávněného nároku a požadavku dítěte. Rozdíl mezi dívkami a chlapci nebyly hodnoceny, pouze věkové rozdíly, které se velmi výrazně projeví. (1. třída průměr 0,26, 9. třída průměr 1,36.)

B: Kdo má právo:
Nejčastěji značí odpověď „všichni“ nebo „každý“ (49,6 %). Byl též uveden prezident, vláda, Havel, Zeman a další. Opět se velmi výrazně v rozlišení odpovědi podílí věk. V 1. třídě žádná správná odpověď, v 9. třídě 84 %.

C: Zda mají děti práva a jaká:
Ano, mají a vědí jaká – 59 %. Vědí i jaká mají. Nevědí jaká – 23 %, neví – 4 % a nemají – 14 %. I zde přibližnost k postupnému ročníku je opět velmi významným rozlišovacím kritériem. Dvouhodnotová odpověď (tedy správná) v 1. a 2. třídě 14 % a v 9. třídě 86 %.

D: Měly by mít děti práva:
Ano v 87 %, ne a neví 13 %, se statistickým rozdílem opět ve věku. (chi quadrát $p = 0,00002$)

5.3 Postoj a názor na přínalžitost práv v sociální situaci

Je měřen sumárním indexem, jehož rozpětí se pohybuje na škále –12 až +12 (za každou správnou odpověď +1, za špatnou –1).

TAB. č. 1 Sumární index přínalžitosti práv dětem QSUM podle stupně ročníku

Třída	1	2	3	4	5	6	7	8	9
QSUM	-2,50	-1,00	0,38	2,00	2,50	5,50	4,75	4,33	4,75

Výsledky jednotlivých 12 testových situací zachycuje následující přehled. Uvádí u každé situace absolutní výskyt a relativní počet v procentech odpovědí, které přisuzují dětem práva v daných situacích.

TAB. č. 2 Přisouzení práva dětem v experimentálních 12 situacích

Situace	Absolutní výskyt	%
Pepík – karla	165	70 %
Marie – rozvod rodičů	210	90 %
Jana – členění	53	23 %
Petra – injekce	60	26 %
Kuba – úraz	220	94 %
Marek – školní časopis	128	55 %
Míša a David – hra	226	97 %
Volba prezidenta dětní	44	19 %
Lucka – práce	76	32 %
Bětko – deník	169	72 %
Tomáš – po škole	221	90 %
Honza – doktor	182	78 %

Přisouzení práva dětem v 12 experimentálních případech

Zde zjišťujeme řadu rozdílů již při prvotním třídění, které však budou dále analyzovány později.

5.4 Úroveň konceptualizace práva (z 2. dotazníku)

Je hodnocena na 3. bodové škále podle úrovně porozumění právní situaci daných případů. A: nedovede zdůvodnit nebo jen v náznaku, např. jako to, co se smí či může dělat, všechny činnosti jsou oprávněné, práva jsou udělována autoritami apod.

B: úroveň částečného pochopení (podle Meltona jako výsada privilegium). Práva jsou uváděna na základní slušnosti, spravedlnosti spojené s posouzením, co je dobré nebo špatné či s posilováním pravidel.

C: úroveň úplného obecného práva dané situaci. Dítě zdůvodňuje svou odpověď v abstraktních pojmech s odkazem na univerzální principy a zásady. Na rozdíl od hodnocení –1 až +1 pro postoje a názory na přínalžitost práva dětí, zde sumární hodnota se pohybuje od 12 do 36 bodů. Průměr dosažených bodů činí 18,5.

TAB. č. 3 Úroveň pochopení práva dětem ve 12 experimentálních situacích

Třída	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Konceptsum	14,0	15,9	18,0	18,1	19,2	20,0	20,8	20,3	20,6

6. Odpovědi na otázky doplňující obraz o situaci dítěte (z 3. a 4. dotazníku)

Bylo již uvedeno, že ve vlastním hodnocení znalostí práva, porozumění a přisuzování tohoto práva dětem vyžaduje i poznání co nejširšího společenského zázemí dítěte, jeho stavu a vývoje. Z celé řady těchto kritérií vybíráme ta nejpodstatnější.

6.1 Kdo má dítě nejraději

Podle označení dítěte uvádí rodiče ve 46 %, mámu ve 14, tátu ve 3 %. Celkem z rodiny jen 81 %, 3 děti nevědí, kdo je má nejraději, zbytek uvádí cizí lidi, kamarády, zvířata (27,3 %).

TAB. č. 4 Kdo, myslíš, Tě má na světě nejraději?

	n	%
máma	32	13,7 %
táta	7	3,0 %
rodiče	107	45,7 %
sourozence/ci	3	1,3 %
prarodiče	5	2,1 %
jiné děti, kamarád, spolužák	4	1,7 %
máma a prarodiče	5	2,1 %
máma a jiné děti	1	1,3 %
máma a sourozence/i	4	5,3 %
rodiče a prarodiče	9	3,8 %
rodina (široká)	36	15,4 %
neví	3	1,3 %
všichni	2	0,9 %
člověk a zvíře	2	0,9 %
zvíře	1	0,4 %

6.2 Z čeho máš největší strach?

TAB. č. 5 Z čeho máš největší obavy nebo největší strach?

(vybrané položky)

	n	%
škola	7	3,0 %
tmý	15	6,4 %
z vysvětlení	5	2,1 %

z urč. šk. předmětu, výuky	3	1,7 %
přijímačky	21	9,0 %
výhození ze školy	2	0,9 %
známky	27	11,6 %
z písemek	4	1,7 %
z propadnutí	4	1,7 %
smrti blízké osoby	38	16,3 %
vlastní smrti	19	8,2 %
úrazu, nemoc blízké os.	8	3,4 %
nemoci, úrazu	7	3,0 %
injekce	3	1,3 %
lékaře	3	1,3 %
zloděje	2	0,9 %
vraha	2	0,9 %
cizí lidi	4	1,7 %
o rodiče	1	0,4 %
z rodičů (trest)	11	4,7 %
rozvodu	4	1,7 %
z umělé katastrofy	3	1,3 %
z přírodní katastrofy	1	0,4 %
z konce světa	6	2,6 %
ze zvířat	11	4,7 %
o zvířata	2	0,9 %

Tato tabulka uvádí zdroje strachu a obav dětí. Ve 13 % dětí zmiňují nejruznější strachy o sebe a své zdraví, v pětině o svoje rodiče, ve třetině ze školy! Ve více než jedné třetině zaznamenáváme nejruznější obavy (katastrofy umělé a přírodní, konec světa) uvádějí však v 11 případech, tedy téměř v 5 % z rodičů.

6.3 Na co se nejvíce těšíš

K těmto postojoým a subjektivním nejvíce prožívaným osobnostním vztahům k okolí a jeho vnímání dítětem jsme přiřadili i tuto otázku.

TAB. č. 6 Na co se nejvíc těšíš? (vybrané položky)

	n	%
Vánoce, Velikonoce	85	36,5 %
narozeniny, svátky	5	2,1 %
prázdniny	44	8,9 %
až bude mít vl. rodinu, děti, svatbu	6	2,6 %
až budu dospělý	11	4,7 %
až budu pracovat	5	2,1 %
domů	4	1,7 %
skončení školy	17	7,3 %
na zvířátka	5	2,1 %
na něj. osobu	12	5,1 %
na řidičák	3	1,3 %
dovolená s česplým	3	1,3 %
pátek	3	1,3 %
plovárna	3	1,3 %
televize	4	1,7 %

V 57 % uváděly děti svátky, prázdniny, volné dny, na nějakou osobu 5,1 % dětí. Na ukončení školy a samostatný život se těšilo 15,8 % dětí a zbytek zmiňoval nejrůznější situace. V 1,4 % uvedly televizi.

6.4 Údaje o rodině a zdravotním stavu dítěte

Rodina, ve které dítě žije, je uváděna v 83,8 % jako úplná, v 15,2 % jako neúplná. To se kryje v podstatě s relací v normální populaci. Děti jen v 3,8 % nemají doma ani svůj vlastní koutek, naproti tomu 42,3 % žije samo ve svém pokoji, v 53,8 % se sourozencem nebo sourozenci.

Nemocnost dítěte odpovídá běžnému rozložení (velmi často nemocné 8,5 %, občas méně v 50 %, výjimečně 38,9 % a vůbec ne 4,7 %). Vážnější handicap ve 20,7 %. Údaj je vysoký. Opírá se o informaci učitelů a dětí. Potřebuje však prověřit, též s ohledem na to, že Jihočeský kraj má nejvyšší prevalence vrozených vad – přes 5 %.

6.5 Údaje o prospěchu a chování dětí

Bylo již uvedeno, že skupiny vyšetřovaných dětí pocházejí ze třech základních škol různého typu osídlení (vesnice, malé město a velkoměsto). Je dosaženo vyváženého podílu dívek a chlapců stejného postupného ročníku (věk a třída tvořily skupiny v průměru kolem 26 dětí).

Celkový prospěchový průměr za celou kohortu činil 1,8.

TAB. č. 7 Průměrný prospěch matematiky a češtiny

Průměrná známka	Matematika		Čeština	
	Počet dětí	Podíl dětí	Počet dětí	Podíl dětí
1,0	96	4,1	90	38,5
1,5	3	1,3	5	2,1
2	69	29,5	65	27,8
3	43	18,4	49	20,9
4	13	5,6	14	6
5	-	-	1	0,4
neuvedeno	10	4,3	10	4,3

I když podle mé představy se zde zjištěná prospěchová struktura příliš neliší od normálního rozložení známek v populaci, uvádíme ji spíše ze zajímavosti a možná i k diskusi. Nieméně potřebujeme přiznat, že průměrný prospěch z matematiky než z češtiny, i když se nejedná o statistickou významnost. Tím se ovšem budeme zabývat v další etapě.

Chování dětí – vzdor tak častým střiznostem v tomto směru a množství i kuriozita poznámek v žákovských knížkách je v rozporu s vlastními známkami z chování, které jsou relativně příznivé.

6.6 Podrobnější zjištění o znalostech dětí a jejich právech obecně i konkrétně

Již v kapitole 6.1 jsme se zabývali hlavně znalostí práva a porozumění jemu. Jen 21,8 % odpovědělo správně, zbytek špatně nebo pochybně. Vedle tohoto zjištění (a dalších) jsou důležité té odpovídi na otázky:

a) Jaké mají děti práva?

TAB. č. 8 Mají děti práva?

	n	%
ne	33	14,2 %
neví	9	3,8 %
ano, neví jaká	53	22,6 %
ano, ví jaká	139	59,4 %

V tabulce č. 8 se zachycuje, jaká mají děti práva. Nepřiznaná jim je nebo neví o nich téměř 1/5 dětí, naproti tomu, více než 1/2 jim je přiznaná a ví jaká. O tom pak podrobněji vypovídá tabulka č. 9.

TAB. č. 9 Jaká práva mají děti?

	n	%
právo rozhodovat	16	6,9 %
hrát si	8	3,4 %
na vzdělání	27	11,6 %
volba školy	2	0,9 %
nevím	27	11,6 %
bez odpovědi	52	22,3 %
nakupovat	4	1,7 %
na koníčky, kroužky	11	4,7 %
svobodu žít	7	3,0 %
na vlastní názor	18	7,7 %
světit se	1	0,4 %
mít peníze, hospodařit	2	0,9 %
na lásku, na péči	4	1,7 %
najít se, na jíclo	6	2,6 %
mít zvíře	1	0,4 %
na obhajobu	2	0,9 %
ochranu před násilím	10	4,3 %
ponáhat rodičům	1	0,4 %
mít domov, rodinu	9	3,8 %
na soukromí	3	1,3 %
na informace	2	0,9 %
poslouchat rodiče	4	1,4 %
na kamarády	3	1,3 %
stejná jako kamarádi	7	3,0 %
na přídavky	1	0,4 %
dětská práva	4	1,7 %
oplácet	1	0,4 %

Tab. č. 9 zachycuje ohromnou rozmanitost co do kvantity i kvality představ vyšetřovaných dětí o tom, jaká mají práva. Bohužel nejvýznamnější a nejčastější je odpověď „nevím“ v 11,6 % a bez odpovědi zůstalo 22,3 % dětí. Celkem tedy více než 1/3 se v dětských právech vůbec neorientuje, neví nebo neví je určit. Na druhé straně celá řada uvedených odpovědí zachycuje celou řadu závažných práv (na vzdělání, vlastní názor, na lásku a péči, mít peníze a samostatně hospodařit, rozhodovat o sobě apod. V konstatování práv i jejich volbě zůstává třetina dětí nevědomých.

7. Diskuse a závěr

V úvodu této studie či zprávy o přípravě výzkumu o právním povědomí dětí a pojetí práva u českých dětí a přípravy, provedení a prvních výsledcích pilotní studie na toto téma jsme se zabývali vývojem chápání práv dítěte v závislosti na vývoji postavení dětí ve společnosti. V jeho druhé části jsme se pak věnovali hodnocení implementace Úmluvy o dětských právech v ČR podle zprávy Výboru OSN pro dětská práva. Hlavně jsme poukazovali na závažné nedostatky a problémy, které je nutno řešit.

Z dosavadních našich klinických zkušeností, přednášek i diskusí s dětmi, rodiči, učiteli a dalšími se ukázaly velmi nízké poznatky o dětských právech a hlavně jejich prosazování v péči a výchově dětí.

To byl důvod, proč jsme se na naší Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity rozhodli se výzkumně věnovat této klíčové problematice: znalosti práv a práva dítěte, zvláště jeho pochopení a přináležitosti dítěte a to především z hlediska implementace Úmluvy o právech dítěte (jejíž znalosti jsou přetvářivé i u profesionálů většinou velmi nízké). Hlavním nedostatkem se přitom ukázala společenská participace dítěte, prosazení co nejlepšího zájmu o dítě a nediskriminace.

Po vypracování výzkumných nástrojů, založených na 4 dotaznících. První dva se shodují s dotazníky prof. Meltona, s nimiž jsme zahájili úzkou spolupráci.

Pro závažnost celého problému i nutnosti získat co nejdříve nejzávažnějších údajů o této problematice jsme se pro původní myšlenku realizovat malou pilotní studii rozhodli pro podstatně širší.

Tak vznikla skupina 280 dětí ze 3 škol a výzkumným tým tvořený též studenty fakulty, po důkladné informaci provedl „sběr materiálu“ a jeho zpracování.

I když údaje, zjištění a hodnocení prvních dvou dotazníků se v jednotlivých dotaznících lišily, získali jsme přesto relevantní pohled na tuto problematiku, doplněnou údaji o stavu a prostředí dítěte, jeho rodině, prospěchu a chování. Tyto dva „druhé“ dotazníky potvrdily opět celkem normální charakteristiku naší průměrné dětské populace.

Naproti tomu „první dva“ dotazníky (Meltonovy) ukázaly jednak nízkou úroveň znalostí mající „zkoumané“ děti o tom, co je to právo (v 22 % správných odpovědí). Dále se potvrdily předpokládané velmi rozporné názory a přístupy k přináležitosti práva dětem. Porozumění dětským právům dosahovala jen 1/2 náležitých odpovědí. Většinou výsledky pilotní studie byly zpracovávány v této řázi jen na primární úrovni, někdy jsme však připojili i sekundární třídění. V něm se ukázalo, že při těchto otázkách správnost odpovědi byla výsoce významná z hlediska věku či výše zastoupeného ročníku.

To jsme v podstatě očekávali, nicméně i děti z 9. třídy z 36 možných bodů správnosti odpovědi u druhého dotazníku dosáhly pouze „Konceptu“ na 20,6 bodů (v první třídě 14). To je hodnota 57,2 %. I zde jsou však mezi jednotlivými zastoupenými ročníky velmi statisticky významné rozdíly.

Vyšší relace jsme pak zjistili z dalšího hodnocení 2. dotazníku, jak ukazuje tabulka č. 2, vyjadřující úroveň přisuzování práva dítěti v dané situaci. Chlapci tak přisuzovali v 66 %, dívky v 77 %.

Jen těchto několik zjištění z oblasti obecného a konceptuálního práva se ukazuje, jak je důležité provést další analytická a statistická třídění k hlubšímu poznání dětí ve vztahu k právu.

Představy o tom, jaká dítě má práva a jaké by mělo mít, jsou toho dokladem i vybědkou, a to jak pro relativně vysokou jejich neznalost, tak na druhé straně i relativně odpovědný přístup

Od října 1999 do ledna 2000 jsme na našem pracovišti ukončili metodou intraamniální aplikace PG 128 těhotenství. Z důvodu vrození vývojové vady nebo chromozomální abrace jsme ukončovali graviditu v 97 případech (75,7 %). Nejčastěji jsme abort indukovali mezi 16.–22. týdnem těhotenství.

Po jedné intraamniální aplikaci PG potratilo 67,2 % těhotných do 24 hodin. Dvakrát jsme intraamniální aplikaci opakovali u 32,8 % žen. Průměrná doba indukce, tzn. interval mezi první aplikací PG a potratem plodu byla 28 hodin.

Zejména u indikací ukončení z genetických důvodů je zásadním kritériem volby metody co nejšetnější postup z hlediska psychiky těhotné a s nejmenším ohrožením její další plodnosti. Na základě našich výsledků lze metodu ukončení těhotenství intraamniální aplikací prostaglandinů hodnotit jako metodu jednoduchou, šetrnou a relativně bezpečnou. Ve všech případech jsme dosáhli terapeutického efektu.

Právo mentálně postižených lidí na partnerství

Mgr. Jana Fišerová

Partnerství a rodinný život postižených lidí vzbuzuje většinou u ostatních lidí údiv, někdy znechucení i odsouzení. Mají tito lidé v tomto ohledu nějaká práva? Standardní pravidla schválena OSN v roce 1993 hovoří v tomto ohledu zcela jasně. V pravidle číslo 9 – Rodinný život a integrace osobnosti – se píše: „Lidem s postižením nesmí být upírána možnost sexuálních zkušeností, možnost sexuálních vztahů a možnost poznat rodičovství. Sít by měl z důvodu možných obtíží osob s postižením se sňatkem a zakládáním rodiny podporovat dostupnost vhodného poradenství. Lidé s postižením musí mít stejný přístup k metodám plánování rodinnosti a informacím o sexuálních funkcích člověka jako ostatní lidé a to vhodnou formou.“ (Standardní pravidla)

Pro lidi s mentální retardací platí toto pravidlo samozřejmě také. Musíme si však především uvědomit, jaká je ta vhodná forma, kterou mají být tito jedinci poučeni. Je nutné znát typické znaky jednotlivých schopností mentálně postižených, jejich základní psychologické potřeby či specifika v oblasti dospívání.

Typickým znakem poznávacích procesů mentálně postižených je omezenější potřeba zvládnutí a preference podnětového stereotypu. Bývají obvykle pasivnější a závislejší na zprostředkování informací zdravými lidmi. Orientace v běžném prostředí je pro ně mnohem náročnější, protože hůře rozpoznávají významné a nevýznamné znaky jednotlivých objektů a situací, hůře chápou jejich vzájemné vztahy. Svět je pro ně méně srozumitelný, a proto se jim jeví více ohrožující. Důsledkem je silnější závislost na jiném člověku, který se stává jakýmsi prostředníkem mezi mentálně postiženým jedincem a tímto světem.

Myšlení mentálně postižených lidí dosáhne v nejlepším případě, u jedinců s lehkou mentální retardací, úrovně konkrétních logických operací. Je obecně charakteristické značnou stereotypností, rigiditou a uplínáním na určitých způsobech řešení. Lidé s mentální retardací často zaujímají k problémům pasivní postoj, čekají řešení od někoho jiného nebo na ně rezignují. Dovedou se sice mechanicky naučit určitá pravidla, ale nedovedou je v praxi účelně aplikovat, protože nechápou rozdíly mezi různými situacemi.

k nim a přisuzování významných práv dětem (tab. 8 a 9). A to i přes jejich jistou rozmanitost až naivitu. Doplnující dotazník pro děti (č. 3) a učitele (č. 4) ukazuje na několik závažných problémů, jež bude třeba v celkovém výzkumu dále analyzovat.

A to je jednak údaj, že (jen 78 % dětí nachází ve své rodině toho, o němž si myslí, že je má nejraději) otázku vyňatou z našeho subjektivního sociálního statusu bude třeba zařadit zpět do tohoto výšetřovacího nástroje a ten do celé examinační baterie testů.

Druhým závažným zjištěním je ve 30 % zjištěný strach a nejruznější obavy ze školy. Rovněž tomuto údaji by měla být věnována pozornost. Restriktivní přístup školy není vhodným jejím postojem k právu dítěte.

Stejně tak je třeba analyzovat další příčiny strachu a obav dítěte.

Pro vlastní provedení výzkumu bude třeba zlepšit a zpřesnit dotazníky a jejich hodnocení. Dále bude třeba zjistit počty dětí. Tím zverne další školy ke spolupráci. Pilotní studie nás přivedla k celé řadě otázek práva u dítěte, nutnost jejich zpřesnění a výklad vhodný jak pro dospělé, tak pro děti. To ovšem bez kvalifikovaných pracovníků není možné. Studie současně otevřela mnoho nových problémů a ukázala na další problémy v celé této oblasti a nutnost jejich řešení.

Ukázala též na nutnost institucionálního zabezpečení celé této činnosti, nejraději založením obdobného institutu rodiny a dítěte, jaký vede prof. Melton, kterého spolu s jeho spolupracovníky čekáme na podzim v Praze a v Českých Budějovicích. Zde bychom právě tento ústav raději vybudovali.

Ukončení těhotenství ve II. trimestru

MUDr. Tomáš Fat

S rostoucí kvalitou metod prenatalní diagnostiky se stále častěji setkáváme s potřebou ukončení těhotenství ze zdravotní indikace plodu či matky ve II. trimestru gravidity. Ze strany plodu se vždy jedná o sekundární prevenci narození kvalitního života neschopného dítěte s chromozomální abrací nebo nekorrigovatelnou malformací. Výkon provádíme výhradně na přání řádně informované matky.

Metoda používaná k ukončení těhotenství ve II. trimestru musí být bezpečná, rychlá, psychologicky únosná a s minimálním rizikem dlouhodobých následků. V současnosti je metodou volby aplikace prostaglandinů.

Pro příklad uvádíme analýzu našeho současného standardního protokolu ukončení těhotenství ve II. trimestru. Používali jsme carboprost, 15-methyl prostaglandin F2alfa. U všech ženských jsme dodržovali jednotný postup:

- Punkce amniální dutiny pod ultrazvukovou kontrolou
- Aplikace 2 ampulí 500 mikrogramů PG (Prostin 15M 2 amp.) přísně intraamniálně
- Dinoprostionem gel intracervikálně (Prepidil gel)
- Podání peridurální analgezie při nástupu kontrakcí
- Potrat plodu
- Instrumentální revize dutiny děložní

věku, po něžnostech. Obava, že by se vztah rozpadl a rozchod partnerů by mohl postiženého negativně poznamenat, nesmí být motivem k tomu, abychom partnerství postižených znemožnili.

Sexualita a partnerství představují pro lidi s mentálním postižením významnou část života. Akceptování této zásady je podstatným přínosem, čím my nepostižení můžeme přispět k normalizaci jejich života.

Literatura:

JANIŠ, K.: *Příspěvek k vymezení pojmu rodinná výchova*. In: JANIŠ, K., SVATOŠ, T. (ed.) *Rodina a otázky z ní související*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, s. 33–38.

Standardní pravidla vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením. Praha: Sdružení zdravotně postižených, 1994. (Schváleno OSN v roce 1993)

VÁGNEROVÁ, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 1999.

Dokážeme se poučit?

Mgr. Jaroslav Jurek

V historii lidsstva se čas od času objevily různé epidemie infekčních nemocí, se kterými se člověk nakonec přece jen úspěšně vypořádal. Můžeme zde jmenovat například malomocenství, epidemie pravyých neštovic a syfilidy, cholery, moru, španělské chřipky atd.

Za největší metlu 20. století můžeme zcela jistě bez nadsázky označit pandemii AIDS. Na začátek našeho zamyšlení si uvedme pár čísel. V roce 1994 přesáhl oficiální počet případů onemocnění AIDS hranici jednoho miliónu, počet lidí nakažených virem HIV ve stejné době činil zhruba dvacet miliónů. V Československu bylo v roce 1993 192 osob HIV pozitivních. Podle údajů Světové zdravotnické organizace (WHO) bude v roce 2000 na světě asi 40 miliónů nositelů HIV, z toho bude kolem 13 miliónů žen a 4 milióny žen na AIDS do té doby zemřou.

Podle údajů Národní referenční laboratoře AIDS bylo na konci roku 1999 v České republice nakaženo 433 lidí virem HIV, z toho 132 v nejhorším stadiu nemoci – AIDS. Od roku 1987 už 84 lidí na AIDS v České republice zemřelo. Skutečný počet HIV pozitivních se však odhaduje nejméně na 3000 osob.

Bohužel v dnešní době je pandemie AIDS již tak rozšířena, že i většina laické veřejnosti rozumí významu zkratky AIDS a ví, co znamená. Tento syndrom získaného selhání imunity je způsoben virem HIV, který napadá T-lymfocyty (typ bílých krvinek, které hrají důležitou roli v systému lidské imunity). Nakažlivost viru stoupá s počtem jedinců, přes které byl přenesen. Imunitní systém nemocného člověka je nakonec virem ochromen do té míry, že se postižený stává obětí zcela banálních infekcí (ryma, chřipka...), které by jinak lidský život neohrožovaly. Při osvětě a výchově je důležité zdůrazňovat, kde je virus HIV přítomen (tění tekutiny – krev, sperma, mateřské mléko...) a jakým způsobem se přenáší (nejčastěji pohlavním stykem). Po-
měrně častým zdrojem nákazy je infikovaná krev, tento způsob přenosu je častý u toxikomanů (pomocí infikované injekční stříkačky). Při osvětě a poučení je potřeba klást důraz na ten fakt, že v současné době je AIDS choroba neléčitelná a dosavadní léčba může pouze zpomalit průběh nemoci (lék azidotimidin, AZT).¹⁾

Také řeč mentálně postižených lidí bývá různě postížena a je nutné s touto situací v praxi počítat. Bývá postížena jak v obsahové, tak i ve formální složce. Není možné chtít, aby akceptovali cokoliv jiného než jednoduchá sdělení. Složitější slovní obraty, ironii, žert, metaforu nejsou schopni pochopit vůbec.

Určité zvláštnosti také nacházíme v oblasti **sebehodnocení** mentálně retardovaných lidí. Jejich sebehodnocení není zcela objektivní, je nekritické a ovládané především emocionálními (např. přáním). Lidé s mentálním postižením jsou i zvýšeně sugestibilní a jejich názory lze snadno ovlivnit.

V otázce základních psychologických potřeb si musíme uvědomit, že tyto potřeby mají i mentálně retardovaní lidé. Tyto potřeby však mohou být pod vlivem omezenější kapacity rozumových schopností a určení různým způsobem modifikovány. Obecně platí, čím je člověk závažněji postižený, tím je v uspokojování svých potřeb závislejší na okolí. Na druhé straně mají tyto lidé tendenci uspokojovat svoje potřeby neokladně a bez zábran.

Pro řešení našeho problému je důležitá otázka **citové potřeby a bezpečí**, která je u těchto lidí velice silná. Citová jistota, daná vztahem s blízkým člověkem, je velice důležitá, protože může sloužit jako zdroj rovnováhy, narušované pocitem ohrožení okolním světem, který je pro postiženého často obtížně srozumitelný. Potřeba emoční opory se i v dospělosti projevuje určitou infantilitou.

Dospívání ovlivňuje vývoj mentálně retardovaných mnohem více biologicky než psychosociálně. Většina mentálně postižených nemá ani v této době větší touhu po osamostatnění. Určitý problém může v této době představovat nově vzniklá sexuální potřeba, která může být někdy vyjádřena spíše touhou po blízkém člověku.

Jak tedy k těmto otázkám přistupovat? První, co si musíme uvědomit, je závislost mentálně postižených lidí na pomoci jiných. Nesmíme toho však zneužívat. Je potřebné, abychom tyto jedince chápali jako hotové a nezměnitelné osobnosti a neviděli v nich pouze nositele určitých vlastností (většinou negativních). V práci s takto postiženými budeme konfrontováni s různými formami sexuálního chování – od výměny něžnosti, přes masturbaci až po homoseksualitu mužů i žen a heterosexuální kontakty.

V otázce masturbace je nutné postiženému sdělit, že to není nic zakázaného, ale zároveň ho také poučit o intimnosti této záležitosti, která patří do soukromí. Proto je důležité, aby i v záležitostech intimního typu bylo toto soukromí těchto lidí zachováno.

Snaha představit postiženým sexualitu v pozitivním světle je základem výchovné práce. To ovšem předpokládá i pozitivní postoje vychovatelů či rodičů k otázkám sexuality. Sdělování informací vyžaduje bodně pochopení a citu. Reakce postižených mohou být různé, od zlehčování (což většinou pramení z určité nejistoty) až po označení tohoto problému jako něčeho špinavého a nečistého.

Navázání vztahu a sexuální život znamenají také převzetí odpovědnosti, tj. je třeba je poučit o antikoncepci. Na tento aspekt se nesmí ve výchovné práci zapomínat. Postiženého je třeba poučit tak, aby to odpovídalo jeho stavu, stupni postižení a úrovni jeho vědomosti. Můžeme se setkat v praxi také s případem, že je antikoncepce odmítána. Některé mentálně postižené ženy tak uplatňují touhu po mateřství. Zde je namístě rozhovor s odborníkem (např. psychologem, pedagogem, gynekologem) o odpovědnosti za narození dítěte. Postižení musí sami pochopit možnost tohoto rozhodnutí. V žádném případě není možná násilná sterilizace.

Je důležité, abychom si uvědomili, že dobře fungující partnerství mentálně postižených lidí může rozhodujícím způsobem přispět k jejich stabilizaci. Ne vždy je samotný sexuální akt pro nejdůležitějším v těchto vztazích. Často jsou tyto vztahy motivovány touhou po blízkém člo-

O tom, že nemoc AIDS není jen problémem čistě zdravotnickým, svědčí i případ z Plzně, kde se soudí pětadvacetiletý mladík s plicní infekcí a fakultní nemocnicí o odškodné za to, že se v roce 1986 nakazil virem HIV z infikovaného krevního preparátu. Tato kauza se „táhne“ již šest let a podle posledních zpráv by měla nemocnice vyplácet jako odškodné 1,6 miliónu Kč.²⁾

Protože učím na malé venkovské škole, chtěl bych se s vámi podělit o naše zkušenosti z projektového vyučování v 8. a 9. ročníku na téma AIDS.

Projekt byl rozložen na dobu 10 vyučovacích hodin občanské výchovy.

Třída byla rozdělena do pěti pracovních skupin. V 1. skupině učitelka formou rozhovoru zjistila znalosti žáků o této problematice, kde získali vědomosti o tomto tématu atd. Žáci poté měli za úkol vypracovat předběžný test – viz příloha. Stejný test provedli na závěr projektu a výsledky porovnali s prvními testy.

Dále již žáci pokračovali po skupinách. Jedna pracovní skupina zjišťovala, kde všude by se o dané nemoci něco dozvěděla. Přitom navštívila místní knihovnu, hledala v denním tisku apod.

Další skupina si domluvila rozhovor s dětskou lékařkou, která jim odpovídala na předem připravené otázky k tématu.

Některé hodiny byly pojaty formou scének s danou tematikou.

Po celou dobu projektu žáci shromažďovali jakýkoliv materiál (z denního tisku, osvětové letáčky z lékařských ordinací ...) k dané tematice.

Za závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

Na závěr projektu jsme uspořádali soutěž o vytvoření nejlepšího plakátu, který by měl nejen táčky z lékařských ordinací ... k dané tematice.

- 7) Můžeme dostat virus HIV na základě jednoho pohlavního styku?
  - 8) Jestliže se někdo ve škole poraní, je dobré mu zastavit krvácení rukou?
  - 9) Je dobré hovořit ve škole o AIDS, drogách, sexuální životě?
  - 10) Původcem AIDS je virus?
  - 11) Pozitivní test na AIDS znamená, že ho člověk má?
  - 12) AIDS napadá červené krvinky?
  - 13) AIDS se přenáší veškerými tělesnými tekutinami?
  - 14) Je nutné mít při orálním sexu kondom na ochranu před AIDS?
  - 15) Test na AIDS bývá obvykle přesný?
  - 16) Tři hlavní způsoby přenosu AIDS jsou: sexuální styk, společné užívání jehel u narkomanů, kontakt s krví nakaženého člověka?
  - 17) Mnohé příznaky AIDS jsou podobné příznakům jiných chorob?
  - 18) Pomáhá správné použití kondomu při ochraně proti AIDS?
  - 19) Je jedním z problémů v boji proti AIDS ten, že mezi nákazou a projevem příznaků může uplynout mnoho let?
- Na tyto testové otázky žáci vybírali odpovědi z možností: souhlasím, nesouhlasím.

Poznámky:

- ¹⁾ DONÁT, J., DONÁTOVÁ, N.: Pohlavně přenosné nemoci. Plánování rodiny a reprodukční zdraví, ročník 3, č. 1, s. 17.
- ²⁾ Lidové noviny, 12. 5. 2000, s. 5 (Zpráva ČTK).

Použitá literatura:

CAPPONI, V., HAINOVÁ, R., NOVÁK, T.: Sexuologický slovník. Grada, Praha 1994.

Rok po té

Jaroslava Karlecová

Projekt Kristiálový pramen byl koncipován se záměrem oslovit rozličné cílové kategorie, především však ty, které se podílejí (resp. by se měly podílet) na formování všech pozitivních stránek dospívajících.

V cizím prostředí se uvádějí takové rysy, které se jen stěží mohou rozvinout v domácím prostředí. Bez přímého rodičovského vlivu se zde mohou rozehrávat milostné vztahy s následným sexuálními doplnkem. Vychovatel se stává rádce, i když v mnoha ohledech přichází pozdě. Nemůže zásadně měnit, ale v mnoha případech korigovat. Pro naprostou většinu představuje vychovatel osobu, která tráví s dívkou (chlapcem) mnohem větší časový úsek, než rodiče. Taková je realita, takové je pozvání z praxe.

Sexuální aktivity patří k těm, které vystupují do popředí. Znalost všech záležitostí, které s touto oblastí souvisí, není zdaleka bezproblémová. Přestože informace, které se mladým dostávají z masmedií, zejména z tisku, jsou sice otevřené, rozsáhlé, psané na vysoké profesionální úrovni, ale mluvené slovo, rozhovor v menším kolektivu, případně jenom mezi vychovatelem a dotyčným (dotyčnou) nic nenahradí. Informace, které se týkají biologické (mohli

bychom také řici fundamentální podstaty) stránky lidské sexuality, dnes nepatří k těm nejžádanějším. Naopak vystupuje do popředí zájem o vztahové záležitosti, tzn. o mladých lidí je zvýšený zájem o problematiku partnerství, případně registrovaného partnerství, manželství, udržení vztahu, poznání kvality vzájemného soužití, rodičovství. Výše uvedený přehled je číselně zvlášť udivk a je v souladu s některými závěry z obdobných šetření¹⁾. U chlapců vystupuje do popředí otázka citlivosti, projevů rozličných sexuálních deviací, právní záležitosti. Těžko lze nalézt nějaké serióznější vysvětlení pro skutečnost, že vyprchal zájem o problémy, ku pohlavně přenosným nemocím. Může se jednat o určité otupění vůči obdobným informacím, ale také o výsledek mnohem prudnějšího chování. Vydávaný časopis (...) ukázal na citové prožívání období.

Za povšimnutí stojí zájem rodičů o danou oblast u svých dětí v době pobytu na internátě. Výrazný je zájem o právní dopady a zabezpečení dozoru. Vychovatel je tak pasován do role strážce mravního života. Mnohem větší obavu, než z předmanželsky všeobecně tolerovaného pohlavního života mají rodiče obavu z drog. Obě dvě oblasti se velice těsně prolínají.

Projekt počítal a počítá s podílem pedagogů. Získaná zkušenost je vesměs negativní. Škola se postupně stylizuje do role pouhé vzdělávací instituce. Převládá nezájem a je-li, pak s doprovodným dotazem na finanční zabezpečení. Jedná se možná o výjimku, ale taková je realita.

Zdroje:

- 1) JANIŠ, K.: Úvaha nad jednou z možností participace dětí ve vztahu k obsahu výuky. In: Práv a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě. Hradec Králové: Gaudemus, 1999, s. 40-42. ISBN 80-7041-507-X.
- JANIŠ, K.: Zájem žáků o aktuální témata sexuální výchovy. In: SVATOŠ, T.: (ed.) Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu. Hradec Králové: Astra Print, 1999. ISBN 80-7041-551-2.

Proč mladí lidé nechtějí zakládat rodiny?

RNDr. Jiřina Kocourková

Vývoj porodnosti v 90. letech v České republice byl charakterizován nejprve prudkým, později pozvolným, avšak nepřetržitým poklesem. V roce 1999 se v historii české populace počet živě narozených (89 471) dostal poprvé pod hranici 90 tisíc. Zdá se, že si naše veřejnost již zvykla na to, že se rodí málo dětí a že jakýkoliv výraznější vzestup by byl spíše překvapením. Jen málokdo si uvědomuje, že za posledních pět let se ve věkové struktuře české populace vytvořil tak hluboký zářez, který je srovnatelný pouze s obdobím první světové války, kdy se však narodilo málo dětí ze zcela jiných příčin.

Již od roku 1997 převažuje skupina důchodců (60letých a starších) nad skupinou dětí (do 15 let). Úbytek počtu dětí se v budoucnosti odráží nejen v ekonomických a sociálních podmínkách našeho státu, ale dříve či později také ve změně psychologického klimatu ve společnosti. Je nesporné, že děti vytváření nenahraditelnou hodnotu ve společnosti. Je vůbec nějaká naděje na obrát v tomto vývoji? Někteří odborníci tvrdí, že existuje homocidie ve vývoji reprodukce, která zaručuje, že jakmile děti začnou ve společnosti chybět, tak se budou rodit za jakýchkoli

podmínek. Je rozumné na to spoléhat a alibiisticky zavírat před limity problémem očí? Podívejme se znovu na možné příčiny současného stavu. Dnes je však nutné i oddělit příčiny prudkého poklesu úrodnosti v první polovině 90. let a příčiny, které udržují úroveň plodnosti do současné nízké úrovně. Hypotetickým počtem 1,13 živě narozených dětí v průměru na jednu ženu se Česká republika propadla na jedno z posledních míst ve světě. Podle údajů za rok 1998 byly níže jen Lotyšsko (1,09) a Bulharsko (1,11).

Na konci 80. let se naše populace vyznačovala tím, že většina mladých lidí vstupovala do manželství a zakládala rodinu brzy po dosažení dospělosti. Typická byla orientace na dvoudětnou rodinu, neboť zhruba do tří let po narození prvního dítěte mělo 80 % vdancých žen dítě druhou, neboť v roce 1989 vedly k vytvoření podmínek obdobných v demokratických zemích. Politické změny v roce 1989 vedly k nastolení procesu „druhé demografické přechodu“ společnosti Západní Evropy a tím k nastolení procesu „druhé demografické přechodu“, jež v Západní Evropě probíhal již od pol. 60. let. Mladí lidé začali váhat s uzavřením sňatku a odkládají vstup do manželství a založení rodiny do vyššího věku. Existuje celá řada důležitých teorií (normativních a ekonomických), která se snaží tento proces vysvětlit. Podstatné je, že v hodnotové orientaci mladých lidí posílila důležitost hodnoty svobody a seberealizace, což je potřeba vidět nejen v souvislosti s rozšířenými možnostmi individuálního rozvoje, ale i s větší nároky kladenými na rozvoj jednotlivce. V těchto podmínkách si jedinci a páry plánují svůj život již ne z hlediska dítěte, ale především z hlediska svého osobního blaha. Manželství či rodičovství je zvažováno v tzv. nákladech ztracených příležitostí, kterými je doba strávená mimo vzdělávání a zaměstnání. Nezanedbatelné je i dočasné snížení reálných příjmů v důsledku ztráty jednoho z příjmů manželů. Ženy, které mají děti v mladém věku, jsou ekonomicky znevýhodněny oproti těm, které založily rodinu až po 30. roce věku. Bylo zjištěno, že životní standard žen, které si nejprve vybudovaly určitou pozici v zaměstnání, dosáhly určitého příjmu a teprve pak se rozhodly pro první dítě, se tolik neliší od životní úrovně bezdětných žen.

Z výše uvedených důvodů byl pokles úrodnosti po roce 1990 očekáván, ba dokonce skrytě uvítán, neboť zabránil vzniku nové populační vlny. Od počátku 90. začaly dosahovat věku dospělosti početné silné ročníky narozených v první polovině 70. let a v případě, že by byla zachována úhrnná plodnost z roku 1990 (1,9) narodilo by se dnes ročně asi o 60 tisíc dětí více. Na počátku 90. let však nikdo nepředpovídal, že vznikne hluboký deficit v počtu narozených. Pokles úrodnosti totiž překvapil svou rychlostí a především nízkou hodnotou (pod 1,2), která byla dosažena již v roce 1996. Avšak i tento vývoj našel své zdůvodnění, především ve ztížených ekonomických a sociálních podmínkách (stagnace či pokles životní úrovně rodin, růst životních nákladů, cenová nedostupnost bytů, ztráta sociálních jistot a vymoženosti atd.). Předpokládalo se, že takto nízké hodnoty jsou jen dočasné, neboť se jedná o změnu v časování sňatků a rození dětí. Někteří demografové předpovídali, že do konce 90. let se úhrnná plodnost zvýší až na 1,5, což je zhruba průměr pro státy Západní Evropy. Zásadní na tom měla mít věková skupina 25-29letých žen, která byla iniciátorem změn reprodukčního chování v první polovině 90. let. Od roku 1997 intenzita sňatečnosti a plodnosti 25-34letých žen sice roste, ale tak nevýrazně, že nestačí kompenzovat pokles hodnot těchto ukazatelů zaznamenaný pro ženy do 24 let.

Skutečností zůstává, že nízká úroveň plodnosti přetrvává a zatím nic nenavzdávuje tomu, že se situace v nejbližší budoucnosti změní. Hlavní příčinou nízkého počtu narozených dětí je výrazné snížení podílu vdancých žen do 30 let v důsledku odkladu sňatku do vyššího věku. Druhým neméně podstatnou příčinou je, že po uzavření manželství dochází k prodloužení doby do narození prvního a zvláště druhého dítěte. Z hlediska reprodukce je jakýkoliv odklad koncepce spojen s rizikem, že k této koncepci nedojde, a čím delší je doba odkladu, tím

Interrupce v Evropě jako hlavní téma zasedání zástupců evropských národních asociací plánovaného rodičovství v roce 2000 (IPPF Regional Council Meeting)

RNDr. Jiřina Kocourková, MUDr. Vladimír Čupaník

V červnu 2000 se v Římě konal IPPF Regional Council Meeting, kterého se zúčastnili zástupci evropských národních asociací plánovaného rodičovství. Toto zasedání se koná každým rokem a jeho hlavním úkolem je připravit a odsouhlasit strategii a politiku evropského regionu IPPF.

Vzhledem k přetrvávající aktuálnosti problémů spojených s interrupcemi danými na jedné straně stále vysokou úrovní potratovosti ve většině východoevropských zemí a na straně druhé nekončící, ba dokonce nabývající na intenzitě a agresivitě, činnosti anti-choice skupin, byla na letošním zasedání největší pozornost věnována strategii jak:

- zajistit uznaní přístupu k bezpečné a legální interrupci jako reprodukčního práva
- rozšířit vedoucí úlohu evropské IPPF v prosazování tohoto práva jako součást sexuálních a reprodukčních práv.

Po široké diskusi byl odsouhlasen programový dokument o interrupcích, který se týká dostupnosti a kvality služeb, legálních a etických aspektů interrupcí.

Evropský region je specifický tím, že úroveň potratovosti zde zaznamenaná je jak nejnižší (Nizozemsko a Belgie), tak nejvyšší (Rusko a Rumunsko) ve světě. Obdobné velké rozdíly se v Evropě objevují i v oblasti legislativy. Převažují státy, kde je interrupce provedena bez zkoumání důvodů na žádost ženy (týká se České republiky a Slovenska). Existují však země, kde je interrupce ilegální (Irsko) či velmi omezená, ale v praxi těžko legálně dostupná (Polsko). Výsledkem striktní legislativy je rozšíření takových jevů, jako je potratová turistika, ilegální potraty v soukromých klinikách, nucené adopce, opuštění nebo dokonce zabíjení narozených dětí. Nelze opomenout rovněž zdravotní následky ilegálních interrupcí. Následně široká variabilita jak v legislativních podmínkách pro interrupce, tak úrovní potratovosti, jen potvrzuje jak společensky nezbytná je činnost jednotlivých národních asociací plánovaného rodičovství a strategicky výhodné jejich sdružování v rámci evropského regionu IPPF.

Jedním z důležitých závěrů diskuse bylo, že legislativní podmínky nelze přímo spojovat s úrovní potratovosti, či je vzájemně podmiňovat. Legální přístup k interrupci je vyjádřením práva ženy na reprodukční a sexuální zdraví, uzn., že žena má právo nejen svobodně rozhodnout o svém životě, ale také na dostupnost kvalitní zdravotní péče. Úroveň potratovosti je široce podmíněná jevy, kde se kromě legislativních a sociálněekonomických podmínek promítá postavení ženy ve společnosti, reprodukční chování, přetrvávání tradičních praktik a zvyklostí, atd. Bezprostřední příčiny snižování úrovně potratovosti pak spočívají v (1) efektivnosti sexuální výchovy, vzdělávacích programů a osvětě, (2) dostupnosti a kvalitě poradních a zdravotnických center zaměřených na reprodukční a sexuální zdraví a (3) rozšíření používání moderních antikoncepčních prostředků.

Bylo zdůrazněno, že těžší práce národních asociací i nadále spočívá jak v oblasti odborné a praktické, tak v oblasti politické a legislativní. V současné době je za stěžejní považováno hledání spojení mezi jinými nevládními organizacemi (zvláště ženskými) a posílení loby za prosazování reprodukčních a sexuálních práv všech skupin obyvatelstva. Z hlediska uzákonění určitého „vzoru“, jak by měl vypadat zákon o interrupcích, který by splňoval všechna kritéria z oblasti sexuálního a reprodukčního zdraví, a zahrnoval dosavadní legislativní zkušenos-

větší je toto riziko. Přestože je velice obtížné odhadnout, kolik z těchto odložených demografických událostí se bude v budoucnosti realizovat, je téměř jisté, že tato kompenzace nebude úplná. V této souvislosti je možné se zmínit o tzv. Esterlinově ekonomické teorii, která vychází z jednoho předpokladu, že početná generace plodí malou generaci a méně početná generace velkou. Početná generace se již od narození střetává se ztlitými životními podmínkami, což vede k omezení počtu dětí v rodinách. V 90. letech vstupovaly do produktivního věku početné silné generace z první poloviny 70. let. V duchu zmíněné teorie je třeba předpokládat, že velká část dětí, jejichž narození bylo z různých důvodů odloženo, se nejspíše bude se zvyšovat podíl bezdětných žen a žen s jedním dítětem.

Lze se neustále odvolávat na nepřiznivé sociální a ekonomické podmínky, jež dobu odkladu snášku a založení rodiny prodlužují? Do jaké míry je plánované rodičovství, kdy rozhodování o počtu a době narození dětí je zcela na ženě či manželském páru, spojováno s názorem, že děti, jejich počet a péče o ně, jsou výlučnou záležitostí rodičů a stát by neměl do této sféry zasahovat? Bez společenské opory se mladí lidé mohou cítit ve svém životním rozhodování osamoceni. Rozhodnutím mít děti berou na sebe dlouhodobý závazek, který v případě, že společnost k tomu nevytvoří podmínky, nebudou chtít postupit. Dnes je již zřejmé, že chybí státem formulovaná a prosazovaná rodinná politika, která nebudou pouhou součástí politiky sociální, ale bude propojením mezi všemi oblastmi, které život mladých lidí a mládež rodin ovlivňuje. Materiální podpora sociálně slabších formou státních dávek či nástrojů bytových politik umožňující mladým lidem pořízení bytu jsou jen jednou stránkou rodinné politiky. Bude potřeba zapojit veřejnou správu na všech úrovních, ale zvláště obcí, zaměstnavatelů a v neposlední řadě různé nevládní organizace a spolky, aby se podíleli na vytvoření příznivého klimatu. Na mladé lidi v pracovním procesu, ženy i muže bez rozdílu, by nemělo být nahlíženo jen jako na pracovníky budující si kariéru, ale také jako na (potencionální) rodiče. Zaměstnavatelé by se mohli spolupodílet na vytvoření podmínek pro nástup žen i mužů na mateřskou dovolenou a tím by nedocházelo k jejich pracovní či platové diskriminaci. Většina mladých rodin se potýká s problémem, jak skloubit zaměstnání s péčí o rodinu. Je důležité zdůraznit, že mladým lidem by měla být zachována možnost volby, např. vzít si rodičovskou dovolenou nebo využít dětských zařízení. Určitý příslib pozitivních změn v této oblasti k zřízení Republikového výboru pro otázky dětí, mládeže a rodiny v červenci 1999, který mimo jiné klade za cíl zlepšení postavení rodin v naší společnosti.

Do rozhodování o počtu dětí se promítají hodnoty a postoje, které mladí lidé získali jak ve škole, tak ve školách. O úspěšnosti sexuální výchovy a výchovy k rodičovství vypovídají data demografická, tak data z výběrových šetření. Pozitivně lze především hodnotit skutečnost, že pokles porodnosti se nijak neodrazil ve vývoji potratovosti, což svědčí o rozšíření používání spolehlivých antikoncepčních prostředků. Podle výsledků sociologického šetření „Mladá generace“ provedeného v roce 1997 však existují výrazné rezervy v používání antikoncepce. Pouze dvě třetiny svobodných lidí do 30 let žijících pravidelně sexuálně životem uvedly, že používají pravidelně antikoncepci. Navíc se ukázalo, že tato lidé jsou nejvíce nerozhodní a nepřipraveni čelit důsledkům v případě, že by žena otěhotněla.

Všechny dostupné výzkumy reprodukčního chování dokazují, že naprostá většina mladých lidí si přejí vstoupit do manželství a mít dvě děti, byť ve věku o něco vyšším, než v jakém do manželství vstupovaly předchozí generace. Rodina a děti se zdají být pevnou součástí životní plánu mladé generace. Významnou roli v tom nepochybně sehrává také výchova k manželství a rodičovství.

ti ze zemí, kde interrupce jsou dostupné na žádost ženy. Přestože původním motivem pro tento návrh byla potřeba harmonizace legislativy v rámci postupného slučování Evropy, hlavními důvody pro jeho přijetí bylo usnadnění identifikace možných legislativních změn v jednotlivých státech a získání podpůrného materiálu v případě otevření politické diskuse na toto téma. Je nutné však zmínit některé oprávněné připomínky, které byly v diskusi vzneseny. Hlavním posláním IPPF není prosazování shodných zákonů, ale společný ideologický a filozofický postoj. V případě funkční legislativy může být riskantní otázka harmonizace zákonů v této oblasti nastolit, neboť hrozí negativní působení anti-choice skupin. Ničméně konkrétní představa, co by měl vzorový zákon obsahovat, byla přednesena. Například by neměl být vyžadován souhlas rodičů v případě mladších 18 let.

Samostatná pozornost byla také věnována etickým aspektům interrupce. Zvláště pozoruhodné bylo vystoupení paní Frances Kissling, prezidentky katolické společnosti (Catholics for a Free Choice), která prosazuje právo mužů i žen svobodně rozhodnout o vlastním životě, tedy i sexualním a reprodukčním. Úspěšně obhajuje práva žen na interrupce spočívá ve schopnosti správně používat argumenty, zvláště ty, které se dotýkají morálky jednotlivců. Skupiny, které bojují za zákaz interrupce, se opírají především o pocit viny a zločinu. Diskuse o etické a morální stránce interrupce by měly být významnou součástí sexuální výchovy ve školách.

Sexu let na křídlech let a století

MUDr. Jiří Krivák

„Nový týden, nový měsíc, rok, století, to letí, to letí...“

Čas sám o sobě – die Zeit an sich – neexistuje. Už jste viděl čas na moři, nebo jste potkal čas v lese, nebo zazvonil někdo a vešel čas? J. Werich, Balada z hadrů

Sex byl v celém příběhu vývoje a polidštění člověka a provází ho v radostech i v trápení dospěl. Když se sexualita a vztahy mezi muži a ženou od dob pohanských a hlavně pak v letech našeho letopočtu měnily a mění, to že sexus je vše, co rozlišuje anatomicky, biologicky, psychologicky a kulturou příslušníky lidského rodu na jedince samčího a samičího pohlaví, tedy na muže a ženy, tak to zůstává. Taktéž sexualita jako tělesné pohlavní spojení muže a ženy byla a je dál ve službách uchování lidského rodu.

Po staletí měl však člověk sex i jako snadno dostupný zdroj uspokojení, blaha a rozkoše. Ať teprve sexualita jako vztah muže a ženy, rodina, výchova dětí a vzájemné budování domova je skutečně pravou lidskou dimenzí bytí muže a ženy. Jde o trvalé sepětí lásky a života, o cestu k vrcholům lidství.

Od endogamního soužití v hordách po exogamní vztahy polygynní a polyandrické až po ustálené se mněcí formy tak zvaných monogamních svazků je řada diskretních přechodů.

Dnešní muži a ženy uzavírají monogamní manželství, ale kdokoliv může kdykoliv uskutečnit simultánní „zajímavý“, sex odskočení bokem. A? Nic se neděje. Maminka se vrátí domů, má nakoupeno, vlasy od kaděrníka a dobrou náladu. I tatínek najde cestu, nazývají bažko ry, otevře si pivo a posadí se k televizi. „To mám hlad. Co je k jídlu?“

Rok 2000 ukončuje dvacáté století a druhé tisíciletí. To třetí začíná 1. ledna 2001.

Co všechno a jakým způsobem v průběhu let, doby a kultury suportovalo kulisami a scénou erotiky a sexu? Co erotiku stavělo? Co božilo sex?

V sexu letu na křídlech let a století jsou důležité tyto okolnosti a faktory:

- 1) faktory antropologické (biologie, fyziologie, psychologie)
- 2) mytologie a náboženství
- 3) společnost, život uvnitř skupin, etnik a národů
- 4) kultura (jak žít a chovat se, jak se dostat aprotrovaným způsobem k sobě)
- 5) formy manželství, rodiny a výchovy dětí
- 6) prostituce
- 7) tabu, zákazy, zákony.

Stejně jako kdysi, tak i v běhu let našeho věku byli, jsou a budou muži a ženy k sobě puzeni silou pudového impetu, to je tlaku. Právě tato síla nás deleguje do ulic, a aniž dostaneme do ruky adresu, najdeme neomylně člověka pro sebe. Nemusíme zvonit, bušit na dveře, jsou dokořán. Slyší naše kroky v uchu své duše, vidí nás krásného a žádoucího v oku svého srdce.

Člověk problémy a konflikty Antigony, Elektry či krále Oidipa ze Sofoklových dramát z 5. stol. př. n. l. nebylo o nic méně bohaté a bolestné oproti Romeoovi a Julii či u dvojice z West Side Story anebo u bezjmenných milenců dnes a kdekoliv.

Tamní neznačí interrupce komise, moderní antikoncepci, ale hlad a nemoci u svých dětí jistě znali. I oni měli opium, mekalin, hašiš a „trávu“. I oni popíjeli Dionýsův nektar, tedy víno. Neznali LSD, hormony, Viagra. Nemohli hrát automaty. Hráli v kostky. Neměli film, televizi, počítač, porno, internet, mobily ani NEI Report. Když byli spolu, měli víc času říkat si hezká slovíčka a nesmysly, dívat se do očí, na louku či na západ slunce. A Velký vůz měli pouze ten na obloze.

Jinak drží za kulky své věřící Mohamed, jiné a jinak dovoluje či zakazuje judaismus a božské východních náboženství.

V manželství typu béal u semitských národů v islámu byla žena úplným vlastnictvím mužovým. Mohamed nebyl proti. Dobrá žena měla cenu dvou až pěti mezků, ale i jednoho velblouda.

Šiva a jeho stoupenci učili lásku coby dialogu mezi ním a Šaktou, mezi zosobněnou krásou mužské a ženské síly. Milenci se učili recitovat mantry. Na vyšším stupni osvojení si náboženství a vlády nad tělem se učili používat pěti věcí, jejichž jména začínají na „m“. Mada (víno), matsja (ryba), mámsa, to nie je slovensky ale sanskrtsky a značí to maso, mudra (přáznost obličeje), maithuna (pohlavní styk).

Po osvojení tantry, lásky, meditace a symbolických obrazů a gest jsou schopnosti muže a ženy bezmezné a jejich radosti nekonečné. Je to cesta objevit v sobě to, co jsme dosud nevěděli a probudit v sobě sama sebe.

Hvězda tantry, za kterou věřící jde, je on sám. Svítí věčně. V jeho duši. I na nebi bohů. Je světem víry. Není-li víra, je tma. Je mostem od člověka do světa a k míru. Jinak je bloudění a zmatek.

Ale i křesťanství udělalo mnoho pro erotiku, už tím, že ze sexu udělalo hřích.

Káli naučila Mahákálu radostem lásky a obnovování vlastních tvořivých sil. Skrze sebe a druhého vejít do zahrady dokonalého štěstí a bezmezné rozkoše.

Papež Jan Pavel II. ochraňuje ortodoxně věřící před následky přerušení těhotenství. Žena nemá možná zánět vejčnicků, zato má ale úzkostnou neurózu a ambivalencí až konfliktní postoje k mužům a k sexu vůbec. Často větší trauma než kyreta udělá v duši bigotně věřící ženy imperativ dogmatu. „Je to vražda!“

„Klid a spokojenost by byly, kdyby všichni muži byli svobodní a všechny ženy šťastné a vdané.“ To jsou Werichovy myšlenky, které nelze uskutečnit.

Venušiny službušnice z bordelů zvaných dikteriady nepečovaly jen o tělesné blaho svých klientů. Aleutridy tančily a braly na flétnu. Heterý rozhojňovaly intelektuální obzor. Není divu, váno jak.

S úřady té doby by byl spokojený Zeman i Klaus. Příjem z prostituce byl přísně hlídán a vybíral se daň, přibližně zvaná pornikotelos, kurevní daň. Řecký pornicia = smilnění, porno = děvka, nevěstka ale i kněžka.

I dnešní kněžky lásky mohou mít „muziku“, tripl a syfla. Komu takto „zahraj“, má na dlouho o zábavu vysaráno.

Z uvedených sedmi faktorů, které šoupáním šoupaly, má nejvíce ménlivou tvář prostituce. Ani sabat, šachsej vachsej, saturnálie a starověké orgie neposkytovaly tak široký sexsevis jako prostitutky z E 55, Perlovky, Hamburku, Paříže, z Ruska či z Thajska.

Vedle známých a běžných služeb rozmáhá se popírávka po placené soulož na neobvyklých místech, výjimečných situacích. Například v jedoucím autu, na moři, na střeše domu, pod mostem, ale i v kostelech na bukle koberci s pocitem možnosti být přistřižen či že kostelník a paní řáť mohou závidět.

Jsou to praktika, která prováděl Marcello Mastroianni ve filmu Casanova 70 (na hmoř domu, jako hasič při požáru, telegram manželovi tak, aby mohl přistihnout nevěrnici in flagranti).

Artificalní seznamování od dohazovačů typu Kecal z Prodané nevěsty až po služby s televizním záznamem a s internetem, to je také škála rozličných změn a pokroku na pozadí vždy a techniky.

19. července slavil první seznamovací inzerát 305 let. Byl publikován v Collection für Improvement of Husbandary and Trade. Měl toto znění: „Gentleman, který říká, že má velmi značné jmění, oženil by se rád s mladou dámnou, která má kapitál asi tři tisíce liber a chce o tom učinit příměřenou smlouvu.“

Společnost a zákony měly vždy a mají do dnes velké starosti se všemi druhy prostituce. Kam s ní? Povolit? Nepovolit? Jak?

V roce 1906 je v Dánsku zrušena povinná registrace prostitutek. 1918 šéf největšího bordelu světa Lenin zakázal a zrušil nevěstince v sovětském Rusku. Zavíral je i s prostitutkami.

1929 Společnost národů prohlašuje bordely za hnízda nečestí a obchodu s děvčaty.

1948 Gottwald zakázal seznamovací inzeráty, nevěstince a hodinové hotely.

I když jsem nikdy v žádném hodinovém hotelu nebyl, měl jsem s tím tuto zkušenost. Bydlím na počátku studií v Brně na koleji. Po jisté době mne zastavil echtovní Brňák a spustil hantecem: „Ty kámo, kde na to bereš prachy?“ Plám se na co prachy. A on pokračuje: „Neděle, že nevíš, no přece na ty baby v hodiřáku.“ On nevěděl, že je to zrušeno, já že to tam bylo.

I sexuální ošvěta a výchova se formovala na pozadí tera století. Komenského: „Nejdříve se na to podívat, ošhat a olízat.“ nebyla propagace orálu ani nic jinak o sexu.

Známa kniha Bedřicha Engelse „Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu“ byla politickou biblí z oblasti rodiny a manželství a povinnou literaturou na zkoušky z marxismu.

Lenin brojil proti volné lásce. Mluvil o zahánění žízne špinavou sklemci a vodou z kaluže.

Naděžda Krupská, jeho manželka při něm epigonsky stála i v této věci.

Život a dílo T. G. Masaryka byly plné morálních odkazů na zodpovědnost a rovný způsob života i ve vztazích mezi muži a ženami.

Stalin, Gottwald ani Husák na věci okolo sexu neměli čas. Věnovali se plně budování socialismu a světým zřítkům.

Veliký pokrok udělala medicína v druhé polovině našeho století. Byly objeveny léky na hlavní nemoci. Objeví se ale STD, pohlavně přenosné nemoci a HIV/AIDS. Účinný prostředek proti AIDS se hledá. Všichni žijeme jednou a touž naději, že bude objeven.

Něšťasni muži s funkčními sexuálními potížemi nevyužívají už jen dobrodiní Coryanthe yohimbe, alkaloidu yohimbínu a Viagry, ale i vakuových pump, penilních implantátů a kavernocenzní aplikovaných vazokonstriktivních látek. V poslední době se propaguje libanonský kořen, rostlina hojnosti, „širší zallí“ neboli „hasišat al-kattira“.

Velký rozvoj prodělala regulace počtů a reprodukční biologie. Výchví se hormonální antikoncepce pro muže. Úspěchy jsou v léčbě neplodnosti, v asistované reprodukci a v dárčovství spermií a vajíček.

Mění se i postoje společnosti k sexuálnímu menšinám, hlavně k homosexuálům a k lesbičkám. Mají své organizace a kluby, pořádají zábavy a karnevaly. Snad není na závadu, že z jejich strany je v tom dost histriónství a okázalého exhibování. Problémy s coming out jsou oproti dřívějšímu méně dramatické a hlavně menší.

Tolerujeme je, nebo se snažíme jen s vnitřním nepochopením si toho nevšímat, nebo je to než maska demokracie, který není rasista? A jsou i další olázky. Bez odpovědi.

Letopočet, ten náš, končí dvacátým stoletím. Je to soustava chronologického počítání roků od určité události. Letopočet je mnoho i těch zaniklých. Volba výchozího data je skutečná či fiktivní událost.

Počátek islámského letopočtu je hedžra, útěk Mohameda z Mekky do Mediny, pravděpodobně rok 622 n. l.

Židé počítají roky svého letopočtu od stvoření světa. Letos mají rok 5760. Rabin Hillél Ha-nasi to vypočítal podle bible.

Katolická církev použila výpočtu skrytého mnicha Dionysia Exiguua a napomáhala zavedení nového letopočtu určeného podle narození Krista. Ve většině zemí Evropy byl nový letopočet zaveden až v 15. a 16. století.

Pokud máte ulito zbytečných 100 000 Kč a plánujete sexuristický výlet do Krungthepu, je dobré vědět, že v Thajsku už mají rok 2543. Thajský kalendář se totiž datuje od chvíle osvěcení Buddhy, k němuž přý došlo 543 roky před naším letopočtem.

„Stovky a tisíce“, to je i označení pro malé barevné krystalky cukru ke zdobení dortů. Kéž by nám byly ty krystalky na domi našeho nového začínajícího tisíciletí k chuti a k prospěchu.

V prvním roku příštího třetího tisíciletí, v roce 2001 bude v Pardubicích už 9. kongres sexuální výchovy.

Ať je náš, jak si přejeme a jak si zaslužíme.

Ať má letopočet jakékoliv jméno, po Kristu či náš, jenom když je láska a porozumění.

A? Mir. Mezi lidmi a v duši. Všech.

A ty dny, měsíce a roky v něm necht' naplňujem smyslem bytí spolu a pro sebe.

I krásou i pravdou. A vzájemnou pomocí...

Kéž by!

Kdy skončí šikanování?

Plk. JUDr. Jiří Kubík

Nadpis tohoto článku je zřejmou nadsázkou, ale je možné si tuto byt' hypotetickou otázku alespoň v současnosti představit?

Je to podobné jako představa, kdy se přestane krást. Na rozdíl od šikanování však odpoví na tuto otázku známe. Dává ji církevní právo, podle kterého se na světě bude krást tak dlouho, dokud někdo neukradne všechno.

Pojem ŠIKANOVÁNÍ pochází z francouzštiny a jedná se o zlomyslné přepravu potíží nebo příkoří, listivě a zákeřně jednání. (Doc. PhDr. F. Černoch, CSc.).

V současné době se začíná objevovat určitý trend, který je znám i z minulosti, a sice vzalo přísné statistiky, počet zjištěných šikanování obecně klesá a to i v armádě. Podlehnouti této statistice je nejen zavádějící, ale i nebezpečné a to zejména pro orgány represe. Stále je nutné mít na zřeteli, že šikanování se obecně daří proto, že se jedná o jev s vysokou latentí.

Stále je potřebné připomínat, že šikanování není vynálezem armády, i když tam došlo nejsporně k „propracování“ celého jevu až téměř k dnešní dokonalosti – zejména co se ekonomického podtextu týče. Zrekapitulujeme si stručně odkud šikanování začíná a jak končí.

Šikanování dětí v rodině úzce souvisí s týráním. Týrání vykazuje všechny znaky šikanování, ať jde o vztahy mezi rodiči a dětmi nebo sourozenecké vztahy. Tělesné týrání je tělesné ublížení dítěte anebo jeho nezabránění. Psychické týrání zahrnuje chování, které má vážný negativní vliv na citový vývoj dítěte a vývoj jeho chování. Šikanování ve školách – především zde běžná nesmiřitelná interakce mezi chlapci stejně nebo přibližně stejně silnými, motivovaná nejruznějším způsobem (moc, prestiž, dívka, sporný předmět), dále násilí silného vůči slabšímu, který má být o něco připraven, nebo k němu donucen apod. Zvláštní kvalitu představuje zaznamenávané šikanování dívek ze strany chlapců s prvky zájmu o druhé pohlaví.

Šikanování ve školách spočívá (stručně): a) jde o přímou agresi „tváří v tvář“, která spočívá ve fyzickém násilí nebo v brožbě fyzickým násilím, v hrubém posměchu, ponižování atd., b) oběť není schopna účinné obrany pro tělesnou nebo jinou slabost, c) oběť je předmětem této agrese opakovaně.

Šikanování v armádě

Za šikanování je pokládáno každé jednání, které je v rozporu s právními předpisy a to kdy voják neoprávněně vyžaduje po druhém vojákově vykonávání úkonů, které není povinen tento provádět. Tradice staromazáctví v armádě a s tím související šikanování vojáků hluboce, dlouhodobě a především záporně poznamenávají mezilidské vztahy v jednotkách, vztah samotných vojáků k vojenské službě a zprostředkovaně i veřejnosti k armádě. Šikana v armádě je jakýmsi posledním stupněm na cestě jejího vývinu. Bylo by však chybou se domnívat, že šikanování je rozšířeno ve všech útvarcích a zařízeních armády. Důležité je také rozlišit samotné šikanování a buzeraci, která může v šikanování přerůst. (Blíže v specifikaci – viz ústní vystoupení.)

Specifikou armádní šikany (správně nazýváno porušování práv a chráněných zájmů vojáků) je zatím ta skutečnost (a to přes řadu programů, osvětlu apod.), že zápas s tímto jevem je obtížný už proto, že vojáky základní služby k němu vpodstatně nelze získat a to mj. i z důvodu, že sýs-

řád tzv. „mazáček“ vojny zaručuje každému vojákově perspektivu dosažení privilegovaného postavení. Naproti tomu „bonzáctví“, které je považováno za nejtěžší hřích, je také podle toho inscenováno. Ponižující kruh hrubosti a mnohdy lhostejnosti se příliš nemění. Pouze některé jeho formy dozrály „vylepšení“. Týraný nováček stojí před těžkým vnitřním bojem: Buď to pár měsíců vydrží, nebo se stane „práskáčem“, a ponese cejch zrádce a před pomstou „mazáků“ stejně neutěší.

Jaké formy šikanování v armádě se v roce 2000 vyskytují? (Uvedeny přehled je bez komentáře, blíží viz ústní vystoupení autora.)

1) Buřet 2) Sahara, 3) Čmeláci, 4) Metro, 5) Křišťálová noc, 6) Motokros, 7) Deka, 8) Diskoteka, 9) Spání na břiše, 10) Koloběžka, 11) Pupendo, 12) Výpalek (za dopisy + balíky), 13) Kukačka, 14) Závody šneků, 15) Zabrděný kýbl, 16) Barán, 17) Kompresor, 18) Transfúze, 19) Žízla v křci, 20) Soulož s klíčovou dírkou.

Kdy tedy skončí šikanování?

V armádě pravděpodobně bude výrazně „odvozněno“ šikanování, nebo alespoň řadě jeho forem s postupnou profesionalizací této složky.

Tady je potřebné zmínit fakt, že uvažovaná profesionalizace armády je předpokládána v horizontu, že se jedná o kolosální změnu oproti současnosti a vzhledem k tomu, že v první řadě jde o úkol politický, tak je na místě i určitá zdrženlivost a v otázkách šikany – problému současnosti je potřebné ofenzivně čelit dncs, zitra i pozítří.

Šikanování, alespoň v armádě hncd neskončí, je tady však určitý časový horizont, kdy řada forem vymizí. To se však týká armády, jak to bude ve školách, odborných učilištích, společnostech, to zůstává otevřenou otázkou, k níž se jistě vysloví v některých vystoupeních popř. v diskusi odborníci právě probíhajícího celostátního kongresu.

Literatura:

FIGAR, D.: Psychologie šikanování, PROFIL, Vyškov, 2000
PÁVKOVÁ, E.: Asertivita, MO ČR, Praha, 1996

Sexuální chování mládeže v ČR a ve světě

PaedDr. Lenka Kubrichtová

- Co si dnešní mladí lidé myslí o sexu?
- Jsou bezstarostní nebo dnešní mladá generace, vědomá si nebezpečí AIDS, dodržuje ve svém pohlavním životě nová pravidla bezpečnosti?

Pravda snad leží skryta někde uprostřed mezi těmito dvěma tvrzeními. Odpovědi na tyto a další otázky nalezneme v tomto již čtvrtém, celosvětovém průzkumu sexuálního chování mládeže, provedeného z iniciativy výrobce kondomů Durex. Tento průzkum je nejrozsáhlejším svého druhu na celém světě. Průzkum se zaměřuje na přístup a postoj k pohlavnímu životu, na návyky osob ve věku 16–21 let.

V průzkumu jsou zahrnuty i názory pohlavně neaktivních jedinců z daného věkového rozmezí. Tato skupina respondentů je do takového typu průzkumu zahrnuta vůbec poprvé.

Je životně důležité, aby se mladým lidem dostalo poučení v co nerannějším věku tak, aby byl zajištěn bezpečný vstup do pohlavního života a poskytnuty vědomosti, potřebné k tomu, aby se mladí lidé stali dobrými rodiči pro budoucí generace.

Mladí lidé jsou našim nejzřetelnějším indikátorem toho, jak sexuální výchova a kulturní vlivy ovlivní budoucí rodiče a rodiny v novém tisíciletí.

Celosvětový průzkum 1999 sexuálního chování mládeže

- byl realizován v roce 1999 z iniciativy výrobce kondomů Durex
- podrobně zkoumá přístup a sexuální chování pohlavně aktivních i neaktivních mladých lidí (tím se liší od předchozích průzkumů)

- uskutečnil se ve 14 zemích světa:

ČR
Řecko
Francie
Singapur
Itálie
Španělsko
Kanada
Thajsko
Mexiko
Tchajwan
Německo
USA
Polsko
Velká Británie

- průzkumu se zúčastnilo 4200 mladých lidí, se stejným procentuálním zastoupením mužského a ženského pohlaví
- oslovená věková skupina 16–21 let
- průzkum byl proveden formou samostatného vyplnění dotazníku

Dobré a špatné zprávy

Celkově lze říci, že průzkum přinesl celou řadu zajímavých poznatků:

- ❖ důraz na vztah a uspokojení partnera
- ❖ rostoucí rozmanitost pohlaví
- ❖ vysoká míra použití a očekávaného používání prezervativu právě touto mladou generací

Navzdory tomu zůstává celá řada oblastí, které vzbuzují znepokojení.

- ❖ děsivé vysoké procento mladých lidí, kteří znají dívku ve svém věku, u které došlo k nežádoucímu otěhotnění nebo umělému přerušení těhotenství
- ❖ nedostatek vědomostí o pohlavních chorobách, které ohrožují život
- ❖ dramatické tempo, jakým klesá věk, kdy mají lidé poprvé pohlavní styk

Informace – zdroje sexuální výchovy

- 1 % respondentů získalo informace od pracovníků ve zdravotnictví a 7 % by je považovalo za zdroj žádoucí (celosvětově)
- v Kanadě, Mexiku a Velké Británii se školy umístily na vyšší příčce co do množství informací než kamarádi – 43 % mexických respondentů uvedlo, že se jim dostalo první sexuální výchovy ve škole a 41 % z nich uvedlo školu jako první zdroj informací o sexu
- na rozdíl od toho 3 % mladých lidí uvedla školu jako první zdroj informací o sexu a přibližně 4 % z nich to byl nejbližší zdroj informací

- mladí lidé z Tchajwanu získávají více informací od kamarádů – 46 % než v jakémkoliv jiném zemi ačkoli je u nich vyšší pravděpodobnost, že se jim dostane první informací o sexu ve škole – 38 % než od přátel 29 %

• mladí Francouzi dají umíkat v tom, že uvádějí sexuální partnery jako nejbližší zdroj informací o sexu – 32 %

Kulturní odlišnosti a rozdíly v národních výchovné politice mohou být jednou z mnoha příčin těchto rozdílů.

Sledovaná témata

Sexuální výchova

- o Sledování kvality a načasování sexuální výchovy v celosvětovém měřítku
- o Jak mladí lidé hodnotí sexuální výchovu a kvalitu informací, které jsou jim nabízeny?
- o Odkud nejčastěji čerpají informace a odkud by je získávali nejrady?
- o Dokáže dnešní sexuální výchova držet krok se změnami v sexuálním chování mladých lidí?
- o Jsou informace, které jsou jim poskytovány, skutečně to, co potřebují vědět?

Počátek pohlavního života

- o Podrobný pohled na očekávání mladých lidí v oblasti pohlavního života a jejich první milostné zkušenosti
- o Byl první pohlavní styk dobrý, špatný nebo nevýrazný zážitek?
- o Měly zkušenosti a pocity z prvního pohlavního styku vliv na pozdější sexuální chování?
- o Co je příčinou zvrženlivosti těch, kteří dosud nemají žádné sexuální zkušenosti?

Sexuální chování

- o Širší náhled na pohlavní návyky a názory dnešní mladé generace
- o Jaký je jejich vztah k antikoncepci?
- o Poučila se tato generace, seznámena s nebezpečím AIDS, z minulosti?
- o Jsou dnešní mladé ženy aktivnější při vstupu do pohlavního života?

Informace – zdroje sexuální výchovy

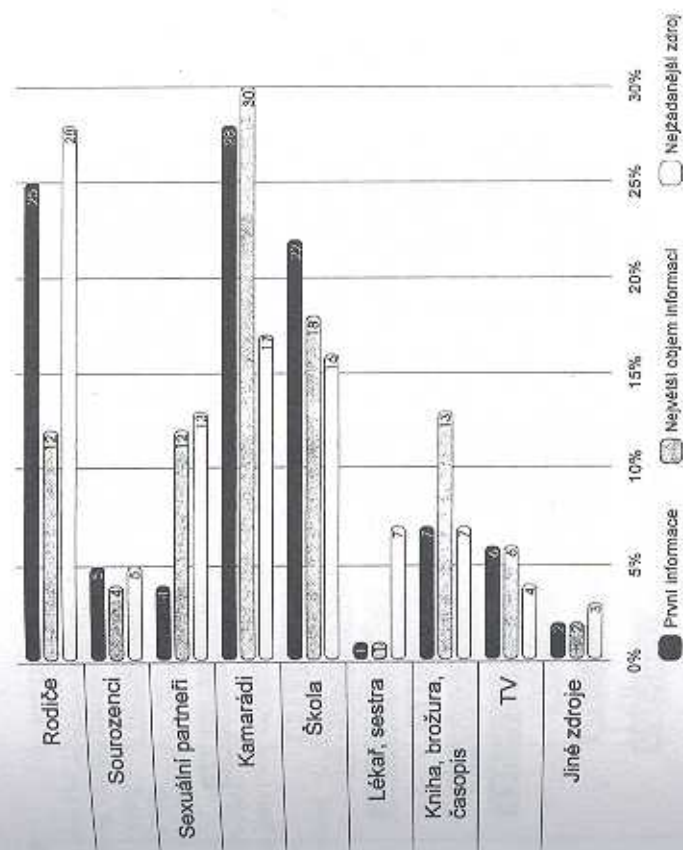
- mladí lidé nezískávají vědomosti vždy z nejspolehlivějších zdrojů
- prvním celosvětově nejčastějším zdrojem informací je sexuální výchova
- ale zdrojem, ze kterého získávají mladí nejvíce informací jsou kamarádi – 28 % mladých lidí se poprvé dozvědělo o sexu od svých kamarádů a 30 % z nich říká, že jim kamarádi poskytli největší množství informací (to by mohlo vzbuzovat obavy, protože kamarádi není možno považovat za zdroj nejpřesnějších informací)
- rodiče se umístili, z hlediska prvního zdroje informací, na žebříčku hluboko pod kamarády – 1/4 mladých lidí uvedla jako první zdroj informací o sexu rodiče, pouze 12 % uvedlo, že to byli rodiče, kdo jim poskytli nejvíce informací
- sexuální výchova ve škole se umístila mnohem níže jako preferovaný zdroj než jako zdroj skutečný s pouhými 16 % preferencí ve srovnání s 18 % dotázaných, kteří uvedli, že školní sexuální výchova byla jejich nejbližším zdrojem informací

- rodiče se umístili na nejvyšší příčce jako preferovaný zdroj informací – 28 % respondentů uvedlo, že by nejraději získali informace o sexu doma, kamarádi klesli na 17 % (nejžádanější zdroj) z 30 % jako zdroj, který poskytl nejvíce informací
- Rodičům v této oblasti přísluší klíčová úloha jako nejvíce žádanému zdroji informací o sexu.

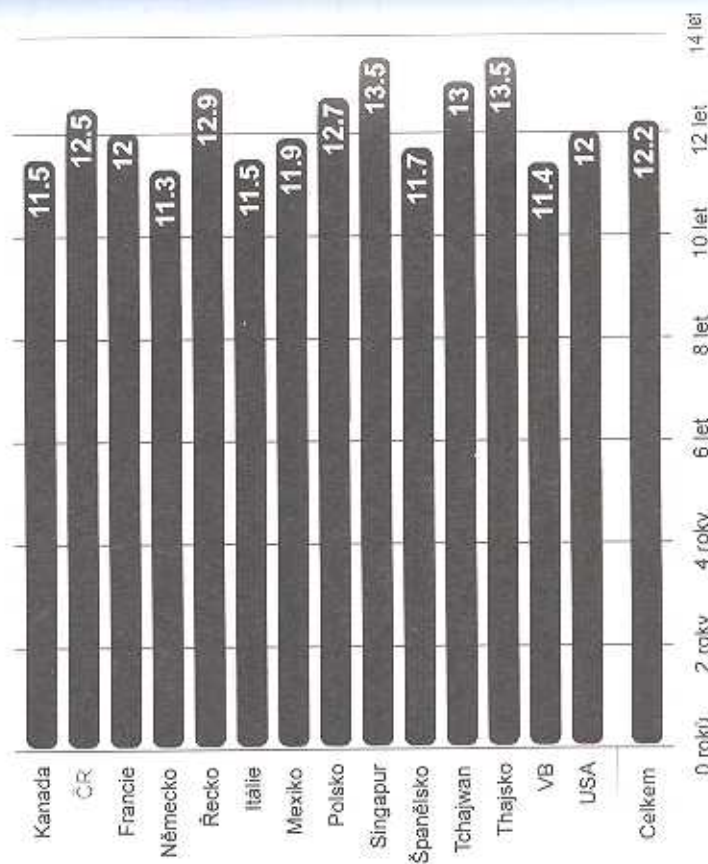
Informace – zdroje sexuální výchovy ČR a svět

	první zdroj (%)		nejobsažnější zdroj (%)	
	ČR	svět	ČR	svět
Rodiče	23	25	10	12
Sourozenci	6	5	4	4
Sex. partneři	2	4	9	12
Kamarádi	34	28	40	30
Škola	12	22	4	18
Lékaři	0	1	1	1
Literatura	18	7	26	13
TV	3	6	5	6
Jiné	1	2	2	2

Zdroj informací o sexu

Zdroj: Odpovídají všichni respondenti

Zdroj: Všechni respondenti jsou sexuálně vzděláni

Na informace není nikdy brzo

- osoby ve věku 21 let uvádějí, že se jim sexuální výchovy dostalo poprvé ve věku 12,7 roků
  - ti, kteří jsou o pět let mladší, tedy ve věku 16 let, ve stejném vzorku, říkají, že se jim dostalo první sexuální výchovy ve věku 11,7 roku, což je o jeden celý rok dříve
  - lidé ve věku 21 let měli poprvé pohlavní styk v 16,7 letech (průměrně)
  - 16letí již ve věku 14,3 – tedy o 2,5 roku dříve
- Výsledky představují významný posun v sexuální chování, ke kterému došlo za pouhých 5 let.

Otázky:

Drží sexuální výchova krok se změnou sexuálního chování mladé generace?

V jakém věku je vhodné začít se sexuální výchovou?

- 4 z 10 respondentů (39 %) by dalo přednost tomu, aby se jim dostalo sexuální výchovy mezi 10–12 lety
- 21 % respondentů si přeje, aby informace z oblasti sexu dostávali před 10. rokem věku

Je zarážející, že mladí lidé experimentují se sexem, aniž by byli obeznámeni s riziky, která jsou s tím spojena, např. pohlavně přenosné choroby nebo nežádoucí otěhotnění.

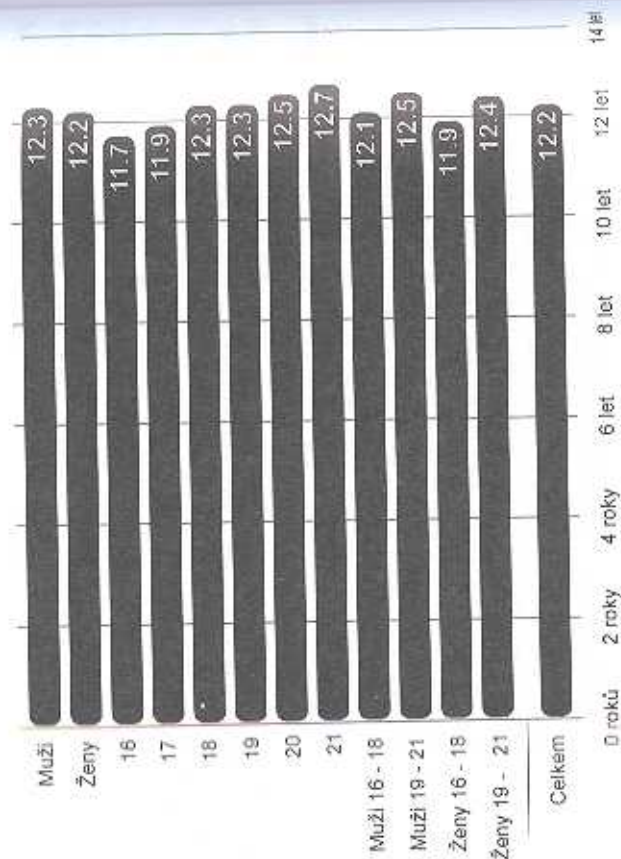
Průměrný věk první sexuální výchovy

Německo	11,3
Velká Británie	11,4
Kanada	11,5
Itálie	11,5
Španělsko	11,7
Mexiko	11,9
Francie	12
USA	12
ČR	12,5
Polsko	12,7
Řecko	12,9
Tchajwan	13
Singapur	13,5
Thajsko	13,5
Svět průměrně	12,2

Mladí Němci začínají se sexuální výchovou dříve než v jakékoli jiné zemi.

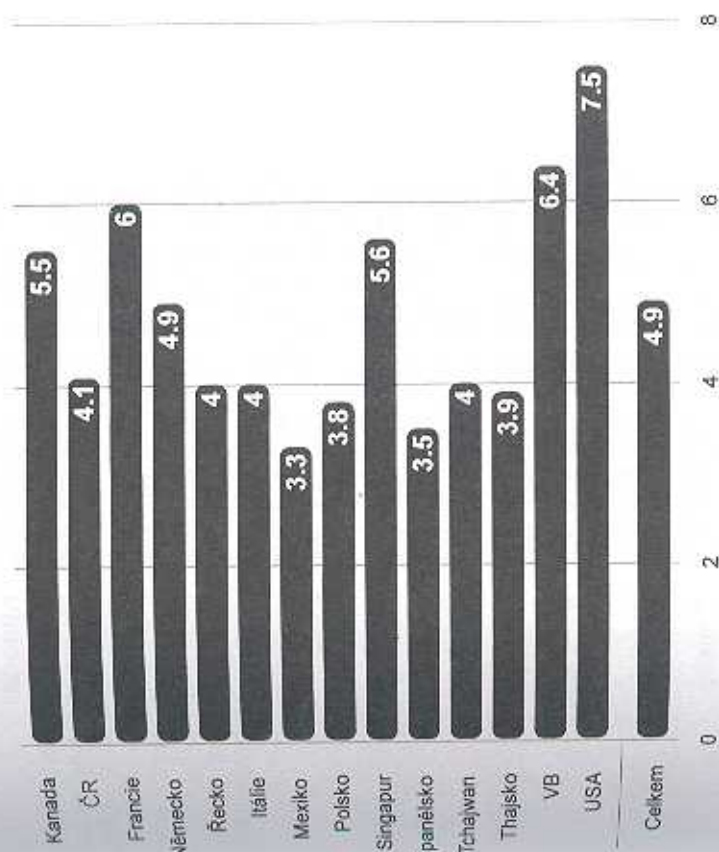
Na druhé straně jsou země jihovýchodní Asie, které jak se zdá upřednostňují poskytování sexuální výchovy v pozdějším věku.

Průměrný věk, kdy byla poprvé poskytnuta sexuální výchova

Zdroj: Všichni respondenti jsou sexuálně vzděláni

Počet různých sexuálních partnerů

Zdroj: Odpovídají všichni respondenti sexuálně aktivní

Zdroj: Odpovídají všichni respondenti sexuálně aktivní

1. schůzka
1. týden
1. měsíc
3. měsíc
6. měsíc
Po 6. měsíci
Po sňatku

Kanada	Česká rep.	Francie	Německo	Řecko	Itálie	Mexiko	Polsko	Singapur	Španělsko	Tchajwan	Thajsko	v. Británie	USA	Celkem
4	3	4	2	2	5	1	2	4	5	1	9	5	7	4
9	7	17	13	11	14	4	9	5	11	1	10	13	11	10
28	28	34	32	32	30	5	18	14	18	10	11	37	18	22
24	29	25	36	29	20	14	26	12	26	11	7	26	19	22
12	16	8	11	11	14	9	13	8	16	9	6	8	11	11
13	14	7	5	14	13	27	24	14	23	25	15	6	17	15
9	2	4	1	2	5	40	9	42	1	43	42	4	17	16

Zdroj: Odpovídají všichni respondenti

Výbraná data z celosvětového průzkumu

- celosvětový průměr sexuálních partnerů je 4,9

USA – 7,5
Velká Británie – 6,4
Francie – 6
Kanada – 5,5
Německo – 4,9
Polsko – 3,8
Mexiko – 3,3
ČR – 4,1

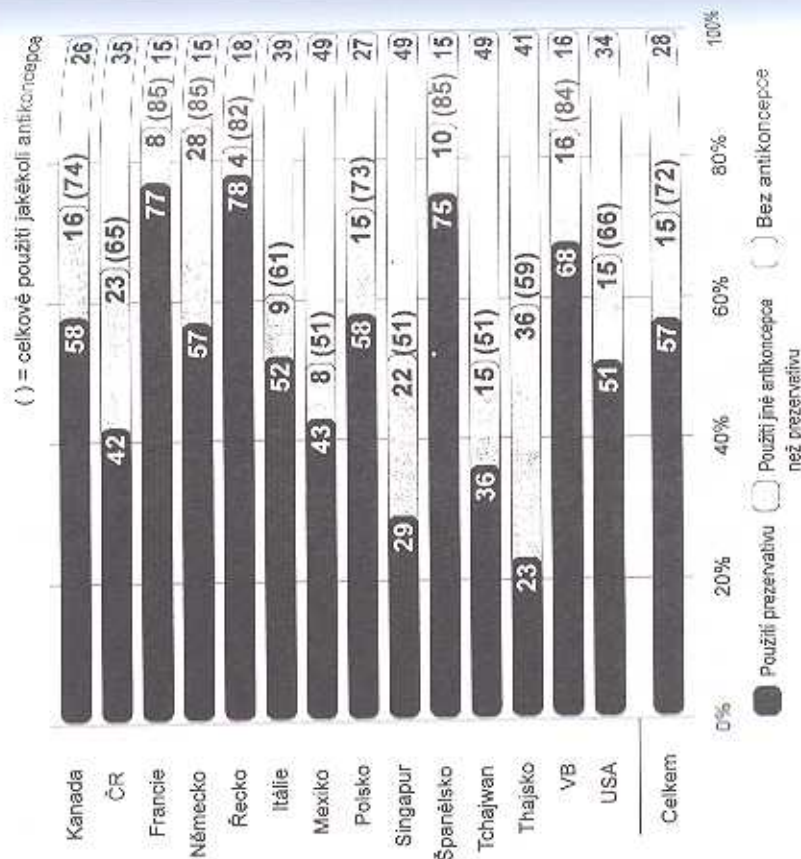
- v celosvětovém měřítku uvedlo 34 % respondentů, že mělo milostný poměr s více než jednou osobou ve stejné době, v ČR 38 % (Thajsko 52 %, USA 43 % a Řecko 38 %)
- celkově 36 % respondentů očekává pohlavní styk s novým partnerem do jednoho měsíce a 77 % do 3 měsíců, v ČR do jednoho měsíce 28 %, do 3 měsíců 29 %
- 62 % mladých lidí uvedlo, že preferuje uspokojení partnera než sebe, v ČR 72 %
- 70 % respondentů uvedlo, že největší obavou je nežádoucí početí a infekce HIV/AIDS, v ČR 26 % nežádoucí početí a 47 % HIV a pohlavní choroby
- 99 % respondentů celosvětově má vědomosti o pohlavních chorobách a HIV/AIDS

	Kanada	Česká rep.	Francie	Německo	Řecko	Itálie	Mexiko	Polsko	Singapur	Španělsko	Tchajwan	Thajsko	v. Británie	USA	Celkem
Ani v nejmenším	35	25	28	37	28	66	29	33	29	44	19	12	28	32	32
Ano, omezení počtu partnerů	12	13	8	4	5	2	10	12	13	8	11	15	12	14	10
Ano, dávám si pozor při výběru partnerů	22	30	21	19	22	4	21	26	21	12	29	30	22	22	22
Ano, určitě používám pokaždé prezervativ	21	11	32	30	33	18	9	10	5	28	17	16	26	14	19
Ano, většinou používám prezervativ	4	10	5	8	7	5	5	3	5	3	5	5	7	7	6
Ano, kvůli tomu jsem dosud neměl pohlavní styk	6	10	6	1	6	5	26	18	27	4	19	23	4	11	12

Zdroj: Odpovídají všichni respondenti

	Kanada	Česká rep.	Francie	Německo	Řecko	Itálie	Mexiko	Polsko	Singapur	Španělsko	Tchajwan	Thajsko	v. Británie	USA	Celkem
HIV/AIDS	100	99	100	98	100	99	98	97	97	100	100	99	99	96	99
Chlamydia	75	16	7	85	17	14	14	12	14	6	39	55	46	49	32
Genitál. herp.	90	29	63	73	70	62	74	33	43	66	72	38	89	59	61
Kapavka	80	94	10	63	56	32	77	65	55	70	89	82	76	56	65
Žloutenka	88	79	96	87	84	81	52	30	58	79	76	34	89	54	71
Syfilis	77	95	66	65	78	66	72	65	59	77	89	54	77	51	71
Kvas. infekce	24	52	15	13	22	48	16	53	22	7	17	37	93	24	32

Zdroj: Odpovídají všichni respondenti

Zdroj: Odpovídají všichni respondenti sexuální aktivní

Výbraná data z celosvětového průzkumu

- průměrný věk první sexuální výchovy je v ČR 12,5 roku (svět 12,2)
- prvním zdrojem informací o sexu jsou v ČR kamarádi (34 %)
- neobstálějším zdrojem informací o sexu v ČR opět kamarádi (40 %)
- v celosvětovém měřítku je věk prvního pohlavního styku ve věkové skupině 16-21 let - 15,9 roku

Kanada a USA - 15 let
Velká Británie - 15,3 let
Německo - 15,6 let
Francie - 15,8 let
ČR, Polsko a Řecko - 16,3 let
Itálie - 16,4 let
Španělsko, Thajsko - 16,6 let
Tchajwan - 17 let

- v celosvětovém měřítku byli 3 z 10 mladých lidí zklamáni prvním sexuálním zážitkem
- 50 % mladých lidí celosvětově se rozhodlo k prvnímu pohlavnímu styku, když se cítili být na tento čin připraveni
- pouze 12 % mělo svůj první pohlavní styk v opilosti celosvětově
- 72 % mladých lidí celosvětově použilo při prvním pohlavním styku nějaký způsob antikoncepce, v ČR - 65 %
- četnost pohlavních styků celosvětově ve skupině 16-21 let je 98x za rok, v ČR 97x za rok
- 92 % mladých lidí je informována, že prezervativ je ochranou proti pohlavním chorobám, zejména HIV/AIDS (18 % uvedlo, že nevěděli, že prezervativ chrání i proti počtet)
- 32 % respondentů uvedlo, že i když věděli o všech obavách, nemělo to vliv na jejich chování, v ČR 25 %
- 19 % jich uvedlo, že strach z HIV je donutil používat prezervativ při každém pohlavním styku, v ČR 11 %
- celosvětově 61 % respondentů zná někoho ve svém věku, kdo nechtěně otěhotněl, v ČR 74 % a 45 % někoho, kdo podstoupil umělé ukončení těhotenství, v ČR 54 %
- 7 % celosvětového vzorku zná někoho ze své věkové skupiny, kdo je HIV pozitivní, v ČR 6 % a 18 % zná někoho, kdo má pohlavně přenosnou chorobu (jinou než AIDS), v ČR 25 %
- 62 % respondentů celosvětově používá jako ochranu prezervativ
- celosvětově s sebou nosí prezervativ 26 % respondentů, v ČR 20 %, Německo 48 %, Singapur 7 %

Celosvětový styl mladých lidí a jejich ambice:

- 51 % dobré zaměstnání
- 35 % šťastné manželství a dům
- 30 % pěkné auto
- 28 % pevné zdraví
- 14 % mít děti
- 10 % slušný pohlavní život

Erotické filmy jsou pravidelnou součástí pozdní večerního pořadu v televizi nejen na stanici NOVA, ale v poslední době i na ČT 1. I když je dodržována mezní hodnota, před níž nesmí být prezentovány, pikantní záběry jako upoutávky upozorňují na tyto filmy i před touto hodinou. V době vysoké technické vybavenosti většiny našich domácností není problémem pro mládež tyto pořady nahraďovat, zhlédnout je ve pro sebe vyhovující době a získané zkušenosti dává k lepšímu ve školním kolektivu. Kromě toho jsou tyto materiály dostupné i bohatě sítí našich video půjčoven.

Kromě problematického dopadu na mládež je nesporné, že poskytují významné informace i dospělým lidem nejen po stránce sexuálních praktik, ale i z hlediska etických a morálních postojů a přispívají podstatnou měrou k liberalizaci dnešního sexuálního života.

Důsledkem toho je, že dnes se do sexuologických ordinací prakticky nedostávají nepoučení jedinci, kterým je třeba vysvětlovat základy sexuálního aktu. Trvají však čí nové vysvětlují problémy vzniklé z konfrontace viděného a vlastních zkušeností, názorů a postojů.

Celé specializované pořady jsou např. věnovány orálně genitálním kontaktům a polykání semen nebo análnímu styku. Když pak renomovaný sexuolog uveřejní vysvětlující článek, v němž rozvádí, že proti styku do konečníku není možno mít z fyziologického hlediska námitky, není divu, že následný anketař průzkum ukáže, že 15 % dívek pod 18 let získalo zkušenost s anální souloží. Společnost se pak dělí na ty, kteří tyto aktivity považují za zcela běžné a doloží se jich a na ty, kteří se brání takovým požadavkům partnera. Objevuje se tak nová skupina problémů v sexuologické ordinaci.

Jsou sledovány důvody pro i proti souloži v rámci první schůzky, podobná pozornost je věnována trojkám, tedy souložím ve třech. Slečny si sděluji zkušenosti s velikostí ůtu svého partnera a prohlašují dysmorfobické obavy (strach z vadného utváření) začínajících mileneců. Samy prezentují exkluzivní silikonové výrobky plastických chirurgů, takže začínají být považovány za normu a začínají milence a nejen on necití nadšení s realitou své partnerky.

Cudnost či stud přestaly zdombít něžné pohyby. Ženy jsou většinou přímo posedlé sexem, jsou nejen liberální, ale nezakrývají se dožadují sexu, jsou iniciativní, snad vzrušitelné k mnohomě- mu orgasmu a pokud muž nepodává perfektní výkon, masturbují, nebo se ukáží s nejlépe dostupnou jinou ženou. Muž nemusí dobývat, ucházet se, dvořit se, stačí když trochu pomůže při svlékání, zpravidla když jemu genitál uprostřed víru denního shonu či na dvorku plněm odpě- vrhá lačnými ústy na jeho genitál uprostřed víru denního shonu či na dvorku plněm odpě- bez jakéhokoliv náznaku, že by někdo z nich prošel očistnou lázní. Prezervativy se exportují modely silikonového poprsí dokonalejších tvarů.

To vše často nestačí k uspokojení. Naštěstí existují liberální kluby s radostnou výměnou partnerů v rámci skupinového sexu, nejlépe každý s každým.

Navzdory zákonným omezením je s oblibou předváděno i SM, sadomaso, kde kdo si vycha- luje prožitek s rukama připoutanými a v žilizkách, na své si přicházejí bičičky, muži lezu po čtyřech a aporají, dominy vymýšlejí nejtrůznější tortury a zasvěceně sděluji své zkušenosti, jak záslužně pomáhají manažerům, unaveným věčným celodenním řízením, takže si potřebují od- počínou v roli servilního otroka.

Pořad Tabu poodhrnul roušku nad všemi do té doby skrývanými deviencemi i sadistickými vraždami, další pořady už nemají problémy, zda vystoupit či nevystoupit, hrdě se bláží

k výnosným profesím pornoherců, gigolů, prostitutek a budí závist svými fantastickými příj- my. Části umělci nacházejí své uplatnění v pornoprodukcí a český filmový průmysl se řadí mezi světové špičky. V tiráži si přechlepe nejméně české jméno. V jednom erotickém filmu USA se v titulcích vyskytují od shora až dolů jenom česká jména. Paříž k správnému image našich hvězd souboj zprůsly vystupovat v Peříčku a vykládat o svých intimních zážitcích na velkém fóru pro miliony diváků.

Každý jen trochu zdrženlivější začíná váhat, zda není nějak divný, opožděný a nezaspal dobu. Je dobře si uvědomit, kdo je objednavatelem těchto erotických materiálů. Především muži středního a staršího věku, kterým partnerka zezdělá a zhloučtejší a zhloučtejší anebo vůbec chybí. Hledají nové podněty, nové inspirace. V lepším případě společně zhlédnutý stripýz či erotický film muže nabudí, partnerku senzibilizuje a dodá jí odvahu k aktivní spolupráci. Potud je to materiál přínosný.

Nebo se žena nepřipojí, urazí se, že muži už nestáčí, urazí ji, že se vztahuje pohledem na jiné ženy a odmítá ukájet jeho chů, nabuzení cizí ženou. Pak dojde k vytvoření bariéry mezi part- nerem, k sexuálnímu odcizení a hledání jiných sexuálních kontaktů. Ve společnosti dochází k posunu hodnot ve smyslu devaluace, liberalizace, polygamie. Nevěra je samozřejmostí, kterou je třeba tolerovat nebo ignorovat (podle posledního Plázkova pojíždí v Kotli). Deviace všeho druhu ztrácejí punc výjimečnosti, odchylnosti, patologie. Sadi- cký vrah se stává mediálním hrdinou.

Horší je to s mladými chlapeč, kteří si teprve utvářejí názor na svou sexuální či mužskou roli. Domnívám se, že tu nastupuje další úkol pro systematickou sexuální výchovu, aby zkruslené- mu obrazu, jaký zmíněná erotická produkce představuje, nastavila zrcadlo a vysvětlila, v čem je zkruslení a doplnila informace o preakutní fázi lidské sexuality, ve které se projevují u mla- dých mužů stále výraznější nedostatků.

Probuzení sexuality – sexuality Reborna

MUDr. Jiří Měllan, Praha

Upozornění na zdravotně výchovný film z produkce Keslerova Rehabilitačního Institutu v New Jersey z r. 1993

Vyrobili Craig J. Alexander PhD a Marceale Sipski M.D.

Film používá jako léčebnou pomůcku Švýcarské centrum pro paraplegiky v Curychu a Not- willu. Délka filmu 90 min.

Ve filmu vystupují tři dvojice, z nichž v jedné je paraplegik muž, v druhé případě žena, ve třetí oba. K nim promlouvají odborníci, kteří vysvětlují neurologickou podstatu onemo- cnění s motorickými a senzitivními poruchami následnými po kompresi míchy. Všichni posti- žení sděluji své zkušenosti s obnovením sexuálních aktivit a s využíváním nových podnětů, které před postižením vůbec neznali. Je zdůrazněna naprostá sexuální otevřenost a vstřícnost partnerů a využívání všech erotogenních zón v oblasti nad míšní poruchou. Na filmových zá- bětech jsou dokumentovány praktické zkušenosti a návody, jak lze za zřízených motorických pomůček realizovat pohlavní styk. Film vyznívá podnětně a optimisticky, že postižení jedinci

nemusejí být vyřazeni ze sexuálního života a mohou v něm najít významný zdroj kojení.

V parapelegickém centru je film využíván jako uvedení do problematiky a pod-
diskusi.

Při návštěvě centra pro paraplegiky jsem měl možnost se s filmem seznámit a porovnat názory některých jeho účastníků.

Soudím, že jde o potřebnou pomůcku, kterou by bylo vhodné získat, přeložit nebo přeložit angličtinou českých filmařů v erotické produkci jistě i lépe vyrobít.

výbrané základní otázky právní odpovědnosti v učitelském povolání

JUDr. Miroslav Mjilöňňas

Učitel, stejně tak jako každý jiný pracovník se ve svém profesionálním životě nemůže vyvarovat pochybení. Samotné pochybení jako takové ještě vzniká, právě když učitel

K tomu, aby v souvislosti s pochybením došlo ke vzniku právní odpovědnosti musí být současně čtyři předpoklady a to:

musí jít o jednání nebo opomenutí, které je protiprávní, je tedy v rozporu s povinností učitele a to buďto jako lidského jedince jako takového nebo jako učitele, jehož jednání je z hlediska učitelství v rozporu s určitou právní normou či předpisem.

toho jednáni musí mít za následek vznik škodlivého následku, tedy veda a vedlo k poníženo ohrožení zákonem či jiným právním předpisem chráněných hodnot. Za určitých okolností postačí, došlo-li k ohrožení těchto hodnot, aniž by došlo ke vzniku škodlivého následku.

Mezi jednáním nebo opomenutím a škodlivým následkem musí existovat příčinný vztah. Příčinná souvislost, někdy označovaná jako kauzální nexus, jednání nebo opomenutí musí být

ch případech, zejména občanskoprávních, platí princip objektivní odpovědnosti člící se s odpovědností za výsledek, kdy se nevyžaduje ke vzniku odpovědnosti zavinení. V trestníprávní oblasti je zavinení obligatorní podmínkou.

udnutí je projev vůle ve vnějším světě a je jím jak konání, tak opomenutí. Podle § 89a občanského zákoníku, je opomenutím i takové konání, k němuž byl pachatel podle okolností a svých pnutí nucen. Úmyslné opomenutí takového jednání je úmyslným trestným činem. Opomenutí za nedbalosti zakládá nedbalost trestný čin.

následkem se rozumí porušení nebo ohrožení právem chráněných hodnot,
činná souvislost tvoří spojnici mezi jednáním a následkem. Příčinou je každýjev, bez
nenastane jev jiný a není rozhodující, zdali k následku došlo pouze jedním pakto
i působením dalších okolností.

zřízení je založeno na složce vědomí a složce vůle. Jako formy zavinění se rozlišují přímé, nepřímý úmysl, vědomá nedbalost a nevědomá nedbalost.

za nevědomou nedbalost (kupř. při chemickém experimentu, v hodinách tělesné výchovy).

Z hlediska forem právní odpovědnosti a důsledků jejího porušení rozlišujeme odpovědnost trestněprávní, občanskoprávní, pracovní, správní a disciplinární (která ve školství nastává v úvodu).

Trestní odpovědnost vzniká pachateli trestného činu podle trestního zákona. Prověřovat pachatele ze spáchání trestného činu náleží policii, která tak činí z úřední povinnosti. Stejně postupuje i státní zástupce v případech, ve kterých výsledky vyšetřování odůvodňují pokračování obžaloby. Fyzická osoba může být trestána pouze za takový čin, jehož znaky jsou uvedeny v trestním zákoně. Trestní zákon také stanoví předpoklady trestní odpovědnosti, tresty a trestní postup v jednotlivých fázích trestního řízení (přípravné řízení, řízení před soudem I. a II. stupně, vykonávací řízení).

Ke vzniku trestní odpovědnosti nestačí, že došlo k porušení určitého předpisu a protiprávní jednání, ale je bezpodmínečně nutné, aby pachatel věděl, že dané porušení právního předpisu může vést ke vzniku konkrétních škodlivých následků, případně se bez příměřených úvah odvolával na to, že nenastanou, nebo měl a mohl předvídat možnost vzniku takového škodlivého následku v příčinném vztahu s porušením předpisu.

Zavinení je psychicky vzťah pachatele k určitým zkušenosťam, musí existovať v dobe spáchaní činu a vyzadáje se nejen ve vztahu k porušení povinnosti, ale i ke škodlivému následku, možnostnost, vedoucí ke škodlivému následku bývá někdy považována za případ úmyslného spáchaní činu, jindy za trestný čin spáchaný ve stavu vědomí nebalosti.

Někdy může určitě jednání vykazovat známky, které by byly spíše důkazem, že jde o trestný čin, než o občanskoprávní spor. V takovém případě by bylo vhodné, aby soudce v rámci své kompetence provedl i trestněprávní zkoumání. Pokud by se jednání prokázalo jako trestný čin, bylo by vhodné, aby soudce v rámci své kompetence provedl i občanskoprávní zkoumání. Pokud by se jednání prokázalo jako občanskoprávní spor, bylo by vhodné, aby soudce v rámci své kompetence provedl i trestněprávní zkoumání.

Právní předpisy mohou ukládat povinnost vykazovat znaky skutkové podstaty trestného činu, avšak o trestání nepůjde s ohledem na přítomnost určitých okolností, přesně v zákoně definovaných, vyžadujících protiprávnost. Současný trestní zákon rozlišuje krajní nouzi, nutnou obranu a protiprávní použití zbraně.

Kupříkladu na školním výletě někde ve špatně přístupném místě v horách dojde k ústřknutí a zmizí. Učitel v nesterilních podmínkách místo ústřknutí rozřízne a poskytne standardní ošetření. Účinek hadího jedu sice paralyzuje, avšak zavlní vznik infekce v ráně, která nese značnou zátěž jímý na zdraví. Protože svým jednáním odvracel přímo hrozící nebezpečí, které nešlo odvrátit jinak a následek způsobený odvracenním nebezpečím nebyl stejně závažný, které nešlo zvažnější než ten, který hrozil (smrt z hadího ústřknutí), šlo o jednání v krajní nouzi.

terých trestných činů dojit častěji než u jiných profesí. Tato skutečnost není dána osobou učitele, ale okolnostmi, za kterých k výkonu tohoto povolání dochází.

činnosti v oblasti trestných činů proti životu a zdraví jsou takovým rizikovým pracovním účelovými a hřiště, chemické laboratoře, dílny odborného výcviku apod.

3.) Zařinco je těžká újma na zdraví přesně v trestním zákoně definována, u ublížení na zdraví takového chybí. Teorie praxe tedy vychází z uštědlé judikatury, podle které jde o tateř znesnadňující obvyklý způsob života a není zcela přechodného rázu, přičemž se za časovnít považuje doba nejméně jedného týdne. Kterýžto výklad je vzhledem k tomu, že

poskytnutí pomoci (§ 207 tr. zák.) se dopustí ten, kdo osobě, která je v nebezpečí smrti nebo vážnou poruchu zdraví, neposkytne potřebnou pomoc, pokud tak může učinit bez nebezpečí pro sebe nebo jiného.

V zákoníku práce se řeší jednak tzv. obecná odpovědnost zaměstnance, upravená v ustanovení § 172 a jednak tzv. odpovědnost zvláštní, to jest odpovědnost za nesplnění povinností zaměstnance podle § 175, odpovědnost za škodu na svěřených hodnotách, které je zaměstnanec povinen vracovat podle §§ 176 a 177, odpovědnost za ztrátu svěřených předmětů podle § 178 a konečně odpovědnost zaměstnance za vyrobění zmetku podle § 184, která však podle § 178 a konečně odpovědnost zaměstnance za vyrobění zmetku nebude přilážet.

praktického hľadiska v oblasti skutočnej zodpovednosti. Platí zásada, že pri vzniku škody je treba najprve zistiť, či škoda vznikla v dôsledku porušenia povinnosti, ktorá bola uložená na základe zákona o zvlášti zodpovednosti a teprve potom, neleni tomu tak, ustanovení o zodpovednosti za škodu spôsobenú porušením zákona o zvlášti zodpovednosti. Za škodu spôsobenú porušením zákona o zvlášti zodpovednosti sa považuje škoda spôsobená porušením zákona o zvlášti zodpovednosti.

Zaměstnanec je povinen nahradit škodu v penězích, je však přípustné odškodnit škodu i v naturálních věcech do předchozího stavu, tedy kupříkladu provedení opravy na náklady zaměstnance.

Rozsah náhrady škody způsobené zaměstnancem porušením jeho pracovníprávní povinnosti je různý a záleží na způsobu a formě vzniku této škody. Zaměstnanec je povinen uhradit škodu

1. v plné výši, včetně úšlých zisků, pokud způsobil škodu úmyslně,
2. v plné výši, pokud škodu způsobil v opilstosti nebo pod vlivem drog či jiných omamných látek,
3. ve výši čtyř až pět násobku průměrného měsíčního výdělku, způsobil-li škodu z nedbalosti,
4. ve výši poloviny průměrného měsíčního výdělku, způsobil-li škodu vyrobením zmetku.

Zaměstnavatel může zaměstnance, který způsobil-li škodu, odvolat ze svého místa práce.

Z praktického hľadiska bude ve školskvi pricházet v úvahu nejčastejši situace uvedená pod

přijetí 2. při vzniku právní odpovědnosti za škodu vzniklou podle zvláštních ustanovení Zákoníku práce je zaměstnanec povinen uhradit škodu 1. v plné výši, jedná-li se o škodu způsobenou na předmětech svěřených k vyúčtování, přičemž musí být splněny následující podmínky: a) dohoda o hmotné odpovědnosti musí být uzavřena písemně, b) zaměstnanec může dohodu uzavřít nejdeje v den, kdy dosáhne věku 18 let, c) předmětem dohody mohou být svěřené hodnoty, peníze, zboží, zásoby materiálu nebo jiné hodnoty, které je zaměstnanec povinen vyúčtovat. Předpokladem vzniku této odpovědnosti tedy je podepsaná dohoda o hmotné odpovědnosti, existence schodku či manka na svěřených hodnotách určených k vyúčtování a zavinění zaměstnance, 2. v plné výši, vznikla-li škoda zrádou předmětů svěřených na základě písemného potvrzení.

Pokud nepřipadá právní odpovědnost podle zvláštních ustanovení, nastupuje obecná právní odpovědnost za škodu, a to za předpokladu, že vznikla na straně zaměstnance škoda porušením právních povinností při plnění pracovních úkolů nebo v přímé souvislosti s ním, a to v přičinné souvislosti mezi porušením právních předpisů a vznikem škody a končící zaměstnanec musí škodu zavinit.

Jednou sankcí za porušování pracovní kázně či nevyhovující pracovní výsledky je pouze výpověď z pracovního poměru daná zaměstnavatelem. V případě zvlášť hrubého porušení pracovní kázně může být pracovní poměr zrušen okamžitě. Sankční povahu může mít též odnětí osobního ohodnocení, neudělení obvyklé odměny a další postupy, které jsou upraveny ve mzdových ohodnoceních.

K řízení ve věcech pracovních právních je příslušný soud, který postupuje v řízení upraveném občanským soudním řádem.

Správní odpovědnost vzniká fyzickým, ale i právnickým osobám vůči orgánům státní správy, za dodržování platných norem v oblasti správního práva. Subjektem této odpovědnosti může být občan jako jednotlivec, ať již záležitost souvisí nebo nesouvisí s výkonem jeho povolání. Do pojmů správní odpovědnosti zařazujeme odpovědnost za přestupky a odpovědnost za trestné činy.

Kupříkladu v průběhu plaveckého výcviku se začne žák topit. Instruktor plavání místo, aby žáka zachraňoval, určí dva žáky, aby provedli záchrannou akci místo něho.

Specifickou problematiku učitelského povolání představují trestné činy nepřežkažení trestného činu (§ 167 tr. zák.) a neoznámení trestného činu (§ 168 tr. zák.) v situacích, kdy se dle svého učitelé svěří s tím, že je týrán nebo pobírá zneužíváno a hledá u učitele radu a pomoc. Trestní zákon stihá toho, kdo se hodnověrným způsobem dozví, že jiný připravuje nebo páchá mimo jiných těž trestný čin týrání svěřené osoby, znásilnění nebo pobírá zneužívání a spáchání nebo dokončení takového trestného činu nepřežkaží. Způsoby nepřežkažení mohou být jak fyzické, tak psychické povahy, ale i věcné oznámení státnímu zástupci nebo policii.

Kupříkladu byl sňatý vychovatel, který poše, co se dozvěděl o pohledním zneužívání mra chování dětského domova, v dalším jednání pachatele nezabránil, takže ten v trestné činnosti pokračoval a tudíž vychovatel páchaní trestného činu nepřekazil. Jako obhajoba nemůže obžal tvrzení, že učitel nechtěl klamat důvěru dítěte a proto si informaci ponechal pro sebe. Každý poznatek týkající se uvedených trestných činů musí být oznámen a je v kompetenci příslušných orgánů trestního řízení zvážít a zvolit další postup.

Občanskoprávní odpovědnost se týká především odpovědnosti za způsobenou škodu. Za škodu, kterou způsobil zaměstnanec jiné osobě, v souvislosti s výkonem povolání, odpovídá jeho zaměstnavatel. Zaměstnanec sám poškozenému za škodu neodpovídá, odpovídá však v omezeném rozsahu na škodu svému zaměstnavateli podle pracovněprávních předpisů. V případě škol, školských zařízení a jejich pracovníků nejčastěji připadá v úvahu obecná odpovědnost za škodu způsobenou jině osobě porušením právní povinnosti, odpovědnost za škodu na způsobenou okolnostmi, které mají původ v povaze použité věci a odpovědnost za škodu na způsobenou okolnostmi, které mají původ v odložené věcech.

Kupříkladu při cvičení na kruhách dojde k samovolnému uvolnění pojistky kruhů, následně vnesených a ovlázaných věcí.

V občanskoprávním řízení o náhradu škody je na žalovaném, aby prokázal, že škodu nezavinil a tím se občanskoprávní odpovědnosti zprostil. V některých případech, kdy jde o tzv. ob-
vznika škodnímu zařízení, protože původ škody byl stínean v provozu pozemku, který je ve vlastnictví žalovaného, může být žalovanému umožněno prokázat, že škodu nezavinil a tím se občanskoprávní odpovědnosti zprostil. V některých případech, kdy jde o tzv. ob-
vznika škodnímu zařízení, protože původ škody byl stínean v provozu pozemku, který je ve vlastnictví žalovaného, může být žalovanému umožněno prokázat, že škodu nezavinil a tím se občanskoprávní odpovědnosti zprostil.

Zvláštním druhem občanskoprávní odpovědnosti je odpovědnost za zásah do práva ná ochranu osobnosti, která může za určitých okolností i v oblasti školství přicházet do praktické

Pracovněprávní odpovědnost je typem odpovědnosti, kterou má zaměstnanec vůči svému zaměstnavateli, případně opačně, a to podle Zákoníku práce. Problematika odpovědnosti a s ní související odpovědnosti za škodu z pracovního úrazu a z pracovního onemocnění je předmětem této kapitoly.

S ohledem na charakter příspěvku jsou vymezeny otázky, týkající se odpovědnosti zaměstnavatele za škodu způsobenou zaměstnanci.

Zaměstnanec odpovídá za porušování pracovní kázně, nespokojivé pracovní výsledky a škodu, kterou způsobil svému zaměstnavateli. Sem je třeba zahrnout i případy škody, kterou způsobil učitel nebo výchovný pracovník jako zaměstnanec školy či obdobné zařízení škole či studentovi a za kterou mu odpovídá zaměstnanec školy. V těchto případech má následně zaměstnavatel právo, zpravidla do výše čtyř a půl násobku průměrného měsíčního výdělku zaměstnance požadovat na něm náhradu škody.

Tak kupříkladu nesprávně vedeným chemickým pokusem dojde k výbuchu, poletění blízko zaměstnance, požadavek na něm náhradu škody.

pek podle zákona o pěstupcích. Patří sem právní odpovědnost fyzické či právnické osoby za porušování jakýchkoli norem správního práva jako jsou hygienické předpisy, požární předpisy, stavební předpisy a další. Zákonost správních rozhodnutí je zpravidla přezkoumatelná soudem.

Sexuální výchova v anglicky mluvících zemích z hlediska tématického zaměření publikovaných materiálů

PaedDr. Ivana Nosková
PhDr. PaedDr. Kamil Janiš, CSc.

Významnou složkou v celkovém systému informovanosti představují média. Vznikající vliv televize však může mít i negativní důsledky. Spolu s neoficiálními zdroji může přispívat k vytvoření deformované představy o vztahu dvou lidí a o sexuální životě člověka. Úkolem sexuální výchovy, ať už ve škole nebo v rodině, je právě korigovat tento mnohdy mylný uvořený obraz. Zde mají nezastupitelnou úlohu učitelské materiály, tj. učebnice, příručky, odborné články i propagační letáčky.

Část snaha srovnávat naše zkušenosti a postřehy z praxe s obdobnými „ze západu“ tvoří i podstatu následující kvantitativní analýzy dostupných odkazů evidovaných rešeršní službou Národní knihovny. V přehledu referenčních údajů klíčových slov SEXUÁLNÍ VÝCHOVA – UČEBNICE se objevilo celkem 343 anglických a 242 českých titulů, tj. publikací a odborných článků v periodikách. Z daného počtu nebylo možné vzhledem k nejednoznačnému názvu a tudíž obtížné identifikaci obsahu zařadit přibližně čtvrtinu titulů anglických (25,9 %) a 8,4 % českých. V žádném případě nebylo záměrem provést podrobnou obsahovou analýzu jednotlivých zdrojů. I samotný název může být značně zavádějící a ne vždy lze podle něj uplatnit zařazení do následující škály. Přesto se dá všeobecně usuzovat na určité trendy a srovnávat se situací v naší zemi.

Analýza poukázala na zajímavý jev, že totiž naprostá většina publikačních počtů v anglickém jazyce je orientována na učitele (31,1 %). Potéšitelné je, že téměř shodný podíl na celkové produkci panuje i na našem informačním trhu (32,1 %). Z údajů se dá usuzovat na fakt, že škola zaujímá ve všech koncepcích sexuální výchovy významné místo a že učitel a škola se tak stávají významnými pilíři sexuální osvěty. Zároveň si klademe otázku, zda v přípravě učitelů na úrovni vysokých škol je dané oblasti věnována dostatečná pozornost.

Velice výrazný je rozdíl v počtu publikací určených pro rodiče (viz tabulka). Zde se nabízí více hypotetických zdůvodnění. Jedním z nich je, že citová vazba mezi rodiči a dětmi v západních zemích nebývá vždy tak silná, jak je tomu tradičně u nás. Např. děti v Anglii tráví ve škole více času než naše děti, mateřská dovolená je kratší a určitá část péče o děti bývá svěřována jiným osobám. Rodiče jako zdroj informací tak nemusí stát na prvním místě. Dalším možným vysvětlením může být fakt, že vzhledem k množství všeobecně dostupných propagačních materiálů nevzniká potřeba vydávat publikace.

Výraznější je i rozdíl v informacích týkajících se sexuálního motivovaného trestné činnosti. Tato oblast je v západním světě mnohem více prezentována (7,4 % oproti 2,2 % u nás), pravděpodobně z důvodů prevence těchto jevů. U nás se může jednat o přetrvávající tabuizování problematiky. Nárůst informací na toto téma je v poslední době patrný a dá se předpokládat, že i v této oblasti dojde k určitému vyrovnání.

Následující tabulka nabízí i další zajímavá srovnání, jako např. překvapivě malé procento publikací a článků týkajících se homosexuality. V poslední době nepochybně došlo ke zvýšení informovanosti lidí v této oblasti, hlavním zdroje jsou však hromadné sdělovací prostředky, převážně televize.

Za zamyšlení stojí nedostatečná pozornost věnovaná sexuálnímu životu handicapovaných lidí (0,4 % u nás oproti 3,4 % v anglicky mluvících zemích).

V mnoha směrech však nemůžeme trpět komplexem české malomyslnosti. Sexuální osvěta v našich zeměpisných šířkách je plně srovnatelná s anglicky mluvícími zeměmi.

Tématické rozčlenění sledovaných materiálů do jednotlivých oblastí

(údaje v procentech)

Oblast	A	Č
Literatura pro učitele, metodika, programy	31,1	32,1
Literatura pro rodiče a děti	5,9	20,1
Sexuálně přenosné nemoci, prevence, rizikové skupiny	7,9	4,7
Sexuální výchova u duševně nebo tělesně postižených	3,4	0,4
Homosexualita	2,7	0,4
Dospívání, časná těhotenství	6,1	4,2
Partnerství, manželství, rodičovství	9,4	8,3
Odištnosti kultur a prostředí, mravní otázky, náboženské postoje	11,6	9,3
Teoretické otázky lidské sexuality	13,7	11,6
Sexualita a násilná trestná činnost	7,4	2,2
Recenze publikací zaměřených na sexuální výchovu	0,8	6,7

A – anglicky mluvící země

Č – Česká republika

Pohotovostní antikoncepce – „plán B“

Eva Outláš

Obecně je historie hormonální antikoncepce velmi krátká. Od prvních pokusů s bloádou ovulace Ludwiga Haberlandta v roce 1921 uběhlo celých třicet let do doby, kdy Margareta Sangerová a Gregory Pincus nastartovali klinické zkoušení hormonální antikoncepce v Portoriku. Teprve před čtyřiceti lety, v roce 1960 byl na trh v USA uveden Enovid, v roce 1961 se poprvé začala prodávat antikoncepce v Evropě – v Německu a teprve v roce 1965 byl na trh v tehdejší ČSSR uveden Antigest.

- b) možné pouze mezi omezeným počtem osob, k nimž mám důvěru – 62,0 %
 c) vhodné kdykoli a kdekoliv, protože je to přirozená součást života – 36,1 %
8. Různé sexuální pomůcky (umělé penisy, vagíny apod.) považují za
 a) prostředky, s jejichž pomocí lze dosáhnout plnohodnotného uspokojení – 53,5 %
 b) náhražku v případě nouze (třeba pro vojáky či námořníky) – 38,3 %
 c) zvrhlé pomůcky, které užívají jen nenormální jedinci – 8,2 %

9. Homosexualita je podle mého názoru

- a) geneticky daná orientace, kterou nemůže dotyčný jedinec jinak ovlivnit – 98,7 %
 b) způsobená špatnou výchovou v době dětství a dospívání – 0,7 %
 c) účhylná vyžadující izolaci a postih dotčených osob – 0,6 %

10. Domnívám se, že sexuální motivované trestné činy

- a) by měly být řešeny především léčbou pachatelů – 19,6 %
 b) měly by být postihovány soudně s přihlédnutím ke znaleckým posudkům odborníků (psychologů, psychiatrů) – 46,2 %
 c) měly by být velmi tvrdě postihovány bez ohledu na duševní stav pachatelů – 34,2 %

11. Kdybych byla znásilněna

- a) raději bych o tom mlčela, styděla bych se vypovídat a svědčit – 3,3 %
 b) udělala bych vše pro potrestání pachatele – 52,5 %
 c) zařím jsem o tom nepřemýšlela, ale bojím se, že by se to mohlo stát – 44,2 %

12. Moje stanovisko k interrupci

- a) je právo každé ženy rozhodovat o svém mateřství – 62,4 %
 b) je to vražda bezbranného tvora, kterou odsuzuji – 6,2 %
 c) mělo by se rozhodovat případ od případu s ohledem na zdravotní stav či okolnosti početí dítěte – 31,4 %

U tohoto bodu řada studentek volila možnost zvolit dvě varianty odpovědi, současně bod a) a c). Při konečném výpočtu jsem přiřadil proporcionálně polovinu odpovědi ke každé variantě.

13. Představa o budoucím stálém partnerovi

- a) měl by mít velké zkušenosti, v oblasti sexu se ráda nechám poučit a věst – 14,0 %
 b) málo zkušená osoba, s níž budu objevovat skryté slasti, které sex přináší – 4,1 00 %
 c) průměrně zkušená osoba, s níž se budeme vzájemně doplňovat a obohacovat – 81,9 %

14. Můj názor na onanii

- a) přijatelná součást sexuálních aktivit – 57,2 %
 b) náhražka plnohodnotného styku v době absence protějšku – 49,8 %
 c) zdraví nebezpečná aktivita, za kterou by se měl člověk stydět – 3 %

Z uvedeného průzkumu vyplývá, že většinové postoje jsou skutečně spíše tolerantnější a liberálnější. Některé dívky se nespokojily s pouhým zatrháváním jednotlivých odpovědí, ale připisovaly i různé glosy. Např. v několika případech u tvrzení, že homosexualita je účtíka vyžadující izolaci a postih dotčených osob, se objevily odkazy na názory poslanců KDU-ČSL, speciálně pana Tollnera a celkově bylo vidět, že dívky jsou v obraze.

Zarmoucení by snad mohli být producenti pornofilmů, jelikož se ukazuje, že zájem o tvorbu v této oblasti tvorby je nulový, a budou si tak muset i nadále vystačit s osvědčeným koláčkem kolem Dolly Buster.

Pokud Vás při poslechu tohoto příspěvku či jeho čtení napadly další otázky vhodné do průzkumu tohoto typu, budu vděčen, předáte-li mi je na kousku papíru. Rozhodně nepovažuji tuto oblast zájmu za vyčerpanou.

Rozdíly v implicitních teoriích inteligence mužů a žen

Doc. PhDr. Alena Plhaková, CSc.

Úvod

V posledních desetiletích začali psychologové věnovat velkou pozornost tzv. implicitním teoriím, které analyzují a shrnují laické názory a přesvědčení o významu různých psychologických pojmů. Implicitní teorie není třeba vytvářet, ale spíše objevovat a popisovat, protože v mysli různých lidí již existují. Mají podobu pojmů, konstrukcí či schémat, která lidem pomáhají třdit a smysluplně vysvětlovat rozmanité události zejména v interpersonální oblasti. Pomáhají vnést do složitého světa mezilidských vztahů určitý smysl a řád. Implicitní teorie zpravidla nejsou jasně verbalizované a člověk si je plně neuvědomuje, ale přesto hrají významnou roli při interpretaci a vyhodnocování většiny intrapsychických i interpersonálních událostí.

Implicitní teorie inteligence je individuální pojetí či pochopení obsahu tohoto pojmu, které člověk používá jako kritérium při posuzování inteligence druhých lidí. Když o někom prohlásím, že je to blbec či naopak génius, musím vycházet z určitých svých vnitřních měřítek. Výzkum implicitních teorií inteligence ukázal, že lidé jsou považováni za inteligentní z velmi rozdílných důvodů. Může to být např. uhlazené společenské vystupování, sociální obratnost, hudební nadání, logické uvažování, duchaplnost či vtipnost. Je možné, že velký počet rozdílných definic inteligence existuje proto, že různí badatelé vycházeli při jejím zkoumání ze svého vlastního implicitního pojetí tohoto pojmu.

Metoda

Cílem mého výzkumu bylo zkoumat, zda existují nějaké rozdíly v implicitním pojetí inteligence mužů a žen, tedy zda lidé předpokládají, že muži a ženy jsou nositeli odlišného typu inteligence. Výzkum implicitních teorií inteligence je neodmyslitelně spjat s osobností profesora yalské univerzity Roberta Sternberga, který zjistil, že existuje několik prototypů inteligentního člověka, např. akademicky či prakticky inteligentní, kterým lidé připisují poněkud odlišné vlastnosti, projevy chování a způsob myšlení (Sternberg aj., 1981). Ve svém výzkumu jsem k výše uvedeným typům inteligence připojila slovo muž nebo žena a tak vytvořila několik nových prototypů. Zkoumala jsem tedy implicitní teorii a) inteligentního člověka, b) inteligentního muže, c) inteligentní ženy, d) prakticky inteligentního muže, e) prakticky inteligentní ženy, f) akademicky (školsky) inteligentního muže a g) akademicky (školsky) inteligentní ženy. Nezávisle proměnnou mého výzkumu byl typ *instrukce* vymezující sedm rozdílných prototypů inteligentního člověka. Závisle proměnnou byl obsah implicitních teorií inteligence v těchto sedmi prototypů, který jsem zkoumala s pomocí dvou metod. První z nich byl dotazník ITI, který se skládá z 50 položek. Některé položky obsahují stručný popis kognitivních procesů, např. „myslí logicky a přesně“, „nachází souvislosti mezi myšlenkami“, další se týkají vlast-

ností osobností („je nezávislý“) a motivace („vytváre studuje“, „bývá silně zaujat tím, co dělá“). Nejméně 16 z 50 položek lze zařadit pod hlavníku sociální inteligence; např. „dovodě skloubit rodinné a pracovní povinnosti“, „toleruje nedostatek druhých lidí“, „má smysl pro humor“. Ke každé položce byla připojena sedmibodová škála. Dotazník ITI jsem vytvořila na základě přípravného výzkumu. Druhou výzkumnou metodou byla upravená verze Testu inkonsistence roli (TIR), který vydala Psychodiagnostika v roce 1981. Jeho autorem je brněnský sociolog Ivo Možný. Jádrem testu je seznam dvaceti položkových škál typu sémantického diferenciálu. Každou položku tvoří dvojice protikladných adjektiv, jež jsou koncovými body sedmibodových škál. Příklady položek: realistický – romantický, impulzivní – uvažlivý, pomalý – rychlý, pečlivý – nedbalý. Pro výzkumné účely jsem pozmenila původní instrukci a dotazník označila zkratkou TIR-ITI. Každý respondent vyplňoval vždy jeden dotazník ITI a jeden dotazník TIR-ITI, přičemž instrukce se u obou metod vztahovala k témuž prototypu inteligence. Celkové tedy bylo nutné vytvořit sedm různých instrukcí. Tak např. u inteligentního muže jsem používala tuto instrukci:

Posuďte, nakolik je každá z položek dotazníku charakteristická pro inteligentního muže. Své posouzení vyznačte křížkem na sedmibodové škále, kde stupeň 1 znamená málo charakteristické, stupeň 4 středně charakteristické a stupeň 7 vysoce charakteristické. Ostatní body škály představují mezistupně, které můžete při svém posouzení rovněž použít.

Zkoumaný soubor tvořilo 900 osob, z toho 552 mužů a 348 žen. Průměrný věk respondentů byl 19,41 let, přičemž nejmladšímu bylo 16 a nejstaršímu 28 let. Největší část zkoumaného vzorku tvořili devatenáctiletí mladí lidé. Mezi účastníky výzkumu naprosto převládali svobodní (889 osob), pouze 10 osob žilo v manželství (8 mužů a 2 ženy) a 1 muž byl rozvedený. Užívala jsem se o to, aby dotazníky ITI a TIR-ITI se sedmi rozdílnými instrukcemi vyplňoval přibližně stejný počet respondentů, neboť se nepodařilo plně dosáhnout. Např. prototypem inteligentního člověka se zabývalo 120 osob, prototypem inteligentního muže 212 osob, prototypem inteligentní ženy 198 osob, prototypem prakticky inteligentní ženy 81 osob, prototypem prakticky inteligentního muže 74 osob atd. Každý typ inteligence však posuzoval poměrně velký počet respondentů, takže jsme při zpracování výsledků mohli použít metody parametrické statistiky.

Výsledky výzkumu statisticky vyhodnotila RNDr. Milena Kršková z Centra výpočetní techniky Univerzity Palackého, k čemuž použila procedury systému SPSS/PC, a to metody deskriptivní statistiky, analýzu rozptylu a Tukeyův-HSD test.

Výsledky

Existují tedy nějaké rozdíly v implicitních teoriích inteligence mužů a žen? Mezi typy inteligence, která se liší pouze mužským či ženským rodem, jako jsou např. inteligentní muž a inteligentní žena nebo prakticky inteligentní muž a prakticky inteligentní žena, jsou podstatně menší rozdíly než mezi prototypy různého druhu (viz Přiková, 1999). V dotazníku ITI se v implicitním pojetí inteligentního muže a inteligentní ženy objevily jediný statisticky významný rozdíl, a to u položky „zajímá se o děti ve světě“. Respondenti předpokládají, že inteligentní muž se zajímá o děti ve světě (5,60) více než inteligentní žena (5,09). (Číslo v závorce jsou průměry.) V následující tabulce uvádím statisticky významné rozdíly mezi prototypem inteligentní ženy a inteligentního muže v dotazníku TIR-ITI. Spadají-li srovnávané průměry do stejné poloviny sedmibodové škály a vyjadřují tudíž stejnou vlastnost či projev, zvýraznila jsem příslušné adjektivum tučným písmem.

Tab. 1 Statisticky významné rozdíly mezi prototypem inteligentního muže (IM) a inteligentní ženy (IŽ). Hladina významnosti 0,05.

	IM	IŽ
Počet respondentů	212	198
Položka	Ø	Ø
1. jemné povahy – drsné povahy	3,69	2,61
1. jemné povahy – drsné povahy	3,69	2,61
2. který(á) se rád(a) dá vést – který(á) raději vede	5,31	4,43
2. který(á) se rád(a) dá vést – který(á) raději vede	5,31	4,43

Zpracování výsledků v dotazníku TIR-ITI vedlo k závěru, že zkoumané osoby předpokládají u inteligentní ženy větší jemnost povahy a slabší vůdcovské tendence než u inteligentního muže.

Větší množství statisticky významných rozdílů se objevilo mezi implicitní teorií prakticky inteligentního muže a prakticky inteligentní ženy. V tabulce č. 2 uvádím dva statisticky významné rozdíly v položkách dotazníku ITI.

Tab. 2 Statisticky významné rozdíly mezi prototypem prakticky inteligentní ženy (PIŽ) a prakticky inteligentního muže (PIM). Hladina významnosti 0,05.

	PIŽ	PIM
Počet respondentů	74	81
Položka	Ø	Ø
1. má odpor k násilí	5,51	4,44
2. dobře konverzuje (dobře se s ní povídá)	5,92	5,01

Prakticky inteligentní ženě zkoumané osoby připsují větší odpor k násilí a lepší konverzační schopnosti než prakticky inteligentnímu muži.

V následující tabulce uvádím statisticky významné rozdíly mezi prototypem prakticky inteligentní ženy a prakticky inteligentního muže v dotazníku TIR.

Tab. 3 Statisticky významné rozdíly mezi prototypem prakticky inteligentního muže (PIM) a prakticky inteligentní ženy (PIŽ). Hladina významnosti 0,05.

	PIM	PIŽ
Počet respondentů	81	74
Položka	Ø	Ø
1. jemné povahy – drsné povahy	4,07	3,03
2. dbající na zevnějšek – zanedbávající zevnějšek	2,64	1,76
3. pečlivý(á) – nedbalý(á)	2,57	1,91

Z tabulky je zřejmé, že podle názoru respondentů prakticky inteligentní žena ve srovnání s prakticky inteligentním mužem více dbá na zevnějšek, je pečlivější a jemné povahy, zatímco prakticky inteligentní muž je spíše drsné povahy.

Také rozdíly mezi implicitním pojetím akademicky inteligentního muže a akademicky inteligentní ženy byly poměrně malé. V tab. č. 4 uvádím statisticky významné rozdíly v dotazníku ITI.

Tab. 4 Statisticky významné rozdíly mezi prototypem akademicky inteligentního muže (AIM) a akademicky inteligentní ženy (AIŽ). Hladina významnosti 0,05.

	AIM	AIŽ
Počet respondentů	109	106
Položka	Ø	Ø
1. Zajímá se o dění ve světě	5,81	5,17
2. Předem plánuje své aktivity	5,27	4,60

Respondenti tedy předpokládají, že se akademicky inteligentní muž zajímá o dění ve světě výrazně více než akademicky inteligentní žena a že ve větším rozsahu předem plánuje své aktivity. V poloze dotazníku TIR-JTI „objevují na zevnějšek – zanedbávající zevnějšek“ se průměrně skóre u akademicky inteligentní ženy (2,25) statisticky významně liší od prototypu akademicky inteligentního muže (2,87). Akademicky inteligentní ženě tedy respondenti připisují větší péči o zevnějšek než akademicky inteligentnímu muži. V dalších položkách dotazníku TIR-JTI jsem už žádné další významné rozdíly nezjistila.

Diskuse

Mladí lidé tedy předpokládají, že inteligentní žena se zajímá o dění ve světě méně než inteligentní muž, že se u ní projevuje větší jemnost povahy a slabší dominantní tendence než u inteligentního muže. Prakticky inteligentní ženě zkoumané osoby připisují větší odpor k násilí, větší péči o zevnějšek, lepší konverzační schopnosti, větší pečlivost a jemnost povahy než prakticky inteligentnímu muži. Akademicky inteligentnímu muži zkoumané osoby přisoudily větší zájem o dění ve světě, lepší schopnost plánovat své aktivity a menší péči o zevnějšek než akademicky inteligentní ženě.

Většina výše uvedených rozdílů snad s výjimkou zájmu o dění ve světě se netýká kognitivních schopností, ale spíše behaviorálních projevů či osobnostních rysů. Domnívám se, že zejména výsledky v dotazníku TIR-JTI nejsou pouze projevem implicitního pojetí inteligence, ale jsou poměrně výrazně ovlivněny mužským či ženským rodem asociovaných se zkoumanými typy inteligence. Solidní stereotypy maskulinity a femininity tvoří soubor přesvědčení, že určité psychologické rysy, charakteristiky a činnosti jsou vhodné pro muže, respektive pro ženy. Mužská a ženská role je vymezena především určitými druhy chování, zatímco rodové stereotypy jsou přesvědčení a názory o „opravdové“ mužnosti a ženskosti. Jakmile lidé začnou spojovat určité aktivity s muži či ženami, často přehlédnou individuální variace a výjimky a jsou přesvědčeni, že tyto aktivity jsou nevyhnutelně asociovány s jedním nebo druhým pohlavím. Role muže a ženy se tak stávají sociálními stereotypy, které výrazně ovlivňují sociální pojetí či kategorizaci rozdílů mezi muži a ženami. I když se obsah těchto kategorií liší od reality, mají obrovský vliv na posuzování sebe sama i ostatních lidí (Brannon, 1996, s. 168).

Miriam Lewinová se domnívá, že původ současného stereotypního pojetí mužnosti a ženskosti lze vystopovat v 19. století, ve viktoriánské éře. Podle jejího názoru odvedla průmyslová revoluce v Evropě, USA a Kanadě muže do vnějšího světa, ve kterém vydělávali peníze, zatímco ženy zanechaly v jejich domovech, kde se staraly o vedení domácnosti a pečovaly o děti. Tato separace přiměla muže a ženy k vytvoření nových vzorců chování. Zatímco muži se snažili vyrovnat s drsným světem obchodu a průmyslu, ženy zůstaly v relativně neměnném a chráněném prostředí svých domovů. Tyto změny vedly ke vzniku tzv. doktriny dvou světů, což je přesvědčení, že muži a ženy mají rozdílné zájmy a oddělené oblasti svého vlivu. U žen je touto oblastí domov a děti, zatímco doménou mužského vlivu je práce a vnější svět. Tyto dva světy jsou rozdílné a překrývají se jen velice málo (Lewin, 1984).

Také Barbara Welterová předpokládá, že atributy „pravého“ ženství mají svůj původ ve viktoriánské éře. K této atributům, podle kterých žena hodnotila sebe sama a byla posuzována svým manželem, sousedy a společností, patřily čtyři kardinální ctnosti, a to zbožnost, čistota (nevinnost, cudnost), submisivita a domácnost. Kombinace těchto vlastností byla pro viktoriánskou ženu příslibem štěstí a vlivu a bez těchto ctností neměl její život smysl. Muži nebyli považováni za tak přirozeně zbožné a ctnostné jako ženy. Společnost jim připisovala náklonnost

k třídnímu, ke svádění nebo dokonce k surovosti. Žena svou ctností muže převyšovala a zahanbovala. Spojení muže s „opravdovou“ ženou mohlo jeho ctnost a čistotu podpořit a posílit. Ženy byly považovány za slabé, závislé a bážlivé, zatímco muži za silné, rozumné a nemocné. Závislá žena chtěla mít silného muže, nikoliv senzitivního. Páry vytvářely rodiny, ve kterých byl manžel nezpochybnitelnou autoritou, které se žena podřizovala. Welterová se domnívá, že pozůstatky viktoriánského pojetí ženskosti i mužnosti se uchovávají v kulturním povědomí až do současnosti (Welter, 1978).

Posuzují lidé ještě dnes muže a ženy z hlediska viktoriánských ideálů mužnosti a ženskosti? Nebo vedly změny v chování mužů a žen k proměně stereotypů a k rozšíření hranic přijatelného chování? Výsledky mnoha výzkumů potvrzují, že ideály mužnosti a ženskosti vytvořené v 19. století stále poměrně výrazně ovlivňují percepce a posuzování mužů a žen. Je pravděpodobné, že ovlivnily i výsledky tohoto výzkumu. Podle mého názoru se tyto vlivy projeví při posuzování jemnosti, respektive drsnosti povahy, výcvkových tendencí, pečlivosti, péče o zevnějšek, zájmu o dění ve světě i schopnosti plánovat své aktivity. Výsledky výzkumu nasvědčují tomu, že hodnocení inteligence druhých lidí není ovlivňováno pouze obecnými implicitními pojetím tohoto pojmu, ale také dalšími důležitými sociálními kategoriemi, k nimž patří mužský a ženský rod a s ním spojené sociální stereotypy mužnosti a ženskosti.

Závěr

Ukázalo se, že rozdíly v implicitních teoriích inteligence mužů a žen jsou poměrně malé a že se týkají především některých osobnostních rysů a projevů chování. Respondenti předpokládají, že inteligentní žena se zajímá o dění ve světě méně než inteligentní muž, že se u ní projevuje větší jemnost povahy a slabší výcvkové tendence než u inteligentního muže. Prakticky inteligentní ženě zkoumané osoby připisují větší odpor k násilí, větší péči o zevnějšek, lepší konverzační schopnosti, větší pečlivost a jemnost povahy než prakticky inteligentnímu muži. Akademicky inteligentnímu muži zkoumané osoby přisoudily větší zájem o dění ve světě, lepší schopnost plánovat své aktivity a menší péči o zevnějšek než akademicky inteligentní ženě.

Literatura

- BRANNON, L.: *Gender*. Boston: Allyn and Bacon, 1996
- LEWIN, M.: The Victorians, the psychologists, and psychic birth control. In: LEWIN, M. ed., *In the shadow of the past: Psychology portrays the sexes*. (pp. 39–76). New York: Columbia University Press, 1984, p. 39–76
- MOŽNÝ, I.: *TIR. Test inkonsistence rolí a percepce maskulinity – femininity muže a ženy v páru*. T-55. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, n. p., 1981
- PLÁKOVÁ, A.: *Přístupy ke studiu inteligence*. Vydavatelství UP, Olomouc 1999
- STERNBERG, R. J., CONWAY, B. E., KETRON, J. L., BERNSTEIN, M.: *People's conception of intelligence*. Journal of Personality and Social Psychology, 1981, vol. 41, no. 1, p. 37–55
- WELTER, B.: The cult of true womanhood: 1820–1860. In: GORDON, M. ed., *The American family in social-historical perspective*. New York: St. Martin's Press, 1978, p. 313–333

1. Osvojení v české právní nauce od doby vzniku bývalého socialistického státu bylo v právu rodinném tradováno jako především nejdokonalejší forma náhradní rodinné péče o dítě. Od 1. 1. 1950 bylo v našem tehdejší státě umožněno osvojit pouze dítě nezletilé. Osvojení pak vstupoval plně do příbuzenství s osvojitelem a jeho rodinou. Vztahy (právní) k jeho původní rodině zanikly. V r. 1958 byla zavedena další forma osvojení, tzv. nezrušitelného. Toto osvojení po stránce formální umožnilo zápis osvojitelů na místě rodičů v matrice a vystavení nového rodinného listu. Právní úprava tohoto typu osvojení byla mimo jiné výrazem snahy po anonymitě, pokud jde o původní rodinu. Další důležitou otázkou, kterou řešila tato novela (zák. č. 15/1958 Sb.), a která znamenala důležité prolomení práv rodičů, byla legalizace možnosti osvojení dítěte bez souhlasu jeho rodiče, byť nebyl zbaven svého práva dítě zastupovat. Zákon sice stanovil pro tento případ splnění podmínek, které však postupně byly „změkčovány“. Po mnoho dalších let byla tato právní úprava považována za ideální, k její „inovaci“ došlo v r. 1982, kdy tehdejší novela zákona o rodině (zák. č. 132/1982) zkrátila lhůtu kvalifikovaného nezájmu rodiče o dítě, jako splnění předpokladu osvojení bez souhlasu rodiče.

Tehdejší legislativa se necítila příliš vázána různými mezinárodními dokumenty z oblasti lidských práv a pokud se vůbec s právy rodičů a dětí v oblasti osvojeování spojovala, tak spíše formálně, aby bylo vyhověno „dobrému mínění“ o našem tehdejší státě.

a) Nyní si položíme otázku o prvním „mýtu“ tradovaném o osvojení: Lze osvojení jako právní vztah redukovat pouze na „náhradní péči o nezletilce“? Odpověď zní – jistě, že ne. Adopte znamená v právu vždy „přijetí někoho za vlastního“, tudíž právo umožňovalo i smluvní přijetí zletilce osoby za vlastní. Konec konců, proč by ne? Vždyť důvody, pro které by z zákonom stanovených podmínek se mezi sebou dva subjekty o takovém příbuzenském vztahu dohodly, existují ve společnosti stále. Protože v podstatě jde o vztah soukromoprávní, nemělo by zde být žádných právních překážek.

Pokud ovšem jde o osobu nezletilou, požívá jako taková zvýšené právní ochrany a příslušný státní orgán je oprávněn rozhodnout či spolutrohodnotit – např. udělit souhlas ke smlouvě, o vzniku nového právního postavení takového nezletilce. Podmínky jsou vždy stanoveny zákonem.

b) Ačkoli osvojení bylo po desetiletí propagováno jako náhradní rodinná výchova, ve skutečnosti ji bylo jen v oca polovině případů, o nichž rozhodl soud. Zákon totiž umožňoval osvojení manželem rodiče dítěte (v případě nezrušitelného osvojení). Tu vůbec nešlo o náhradu rodiny (včetně rodinného prostředí), ale pouze o náhradu jednoho z rodičů. Společenské důvody, které vedly k značnému počtu těchto osvojení, spočívaly především v reprodukčním chování obyvatele. K uzavírání manželství docházelo v relativně nízkém věku, poté co došlo k otěhotnění. Poté ve značném počtu případů docházelo v prvních pěti letech trvání takového manželství k rozvodu a posléze k uzavření dalšího manželství oběma bývalými manžely. Druhý manžel pak často osvojil dítě své manželky z prvního manželství (obvykle poté, co se z druhého manželství narodilo další dítě). Otcové osvojeovaných dětí většinou s osvojením svého dítěte souhlasili, protože sami též uzavírali manželství další a měli další dítě. Lze říci, že tento model chování byl „funkční“, i když dětem takto osvojevaným přinášel někdy v pozdějším věku různá traumata.

Toto osvojení (manželem rodiče dítěte) bylo někdy v praxi nazýváno jako „osvojení nepravé“. Svou existenci vlastně potvrzovalo, že osvojení znamená ono „přijetí někoho za vlastního“ s těmi právními následky, které stanoví zákon.

3. Uzavřená totalitní společnost vytvářela pro „mýtus chápání osvojení jako nejdokonalejší formy náhrady vlastní rodiny“ další základy tím, že se združovala požadavek „anonymity“. Představa o tom, že právě anonymita, pokud jde o původní rodinu, vytvoří pro dítě i jeho adoptivní rodiče to nejlepší prostředí, se takřka začala jevit jako určitý mýtus. Tlak na to, aby anonymita byla maximálně podporována právními prostředky, byl vždy silný.

Totalitní společnost byla společností nedemokratickou, uzavřenou, s mnoha podobami různých forem utajování či zatajování pravdy. V podstatě jediné etnikum, odlišující se fyzickými a některými genetickými odlišnostmi bylo romské obyvatelstvo. K osvojeování romských dětí docházelo v malém počtu případů. Osvojitelé totiž žádali většinou takové děti, které by se jim fyzickými, barvou pleti apod. co nejvíce podobaly, to proto (mimo jiné), aby osvojitelé je v okruhu svých spoluobčanů mohli vydávat za vlastní a utajit jejich původ. I když psychologové radili k takové výchově dítěte, která by mu byla natolik přístupná, že by dítě pochopilo že osvojitelé nejsou jeho vlastními rodiči, leč stejně hodnotnými a dítě milujícími lidmi jako rodiče vlastní, mnozí osvojitelé se takovému postupu bránili z obav, že by nastala situace nezávládnosti. Také obavy z reakce okolí, pomluv, podezřívání event. posměchu vedly spíše k tajuplnosti než k otevřeným vztahům. Snaha osvojitelů, podporovaná často sociálními pracovníky a do určité míry i právními předpisy, vedla též k tomu, aby bylo všemožně utajeno před vlastními rodiči, kým bylo jeho dítě osvojeno.

Konec konců, jak se posléze ukázalo, mnohé děti se do osvojení (ač byly tzv. právně volné), nemohly dostat pro nezájem ze strany občanů ucházejících se o dítě do osvojení. Tento nezájem plynul z toho, že dítě nesplošovalo jejich představu – obvykle o tom, aby ho mohli vydávat za vlastní a jeho původ před okolím dokonale utajit. Tak zůstávalo a zůstává velké množství dětí tzv. neosvojitelných, přesto, že by pro ně možnost vyrůstat v rodinném prostředí představovala velké dobrodružství.

4. V příhodné době roku 1968 došlo k uplacení myšlenek a posléze v r. 1973 ke kodifikaci pěstounské péče, která jako otevřenější, byť méně „prestížní“ systém umožnila postupně tisícům dětí vyrůstat v rodinném prostředí. Funkční pěstounská péče potvrzuje limity a svým způsobem i nedostatečnost osvojení, jehož právní úprava je stále poznamenána představami, jež se přece jen formulovaly v uzavřené, dogmatické společnosti.

Pěstounská péče je podle mého názoru formou náhradní rodinné péče mnohem vstřícnější potřebám dětí různého věku, etnika, postavení apod. než je tomu u osvojení. Osvojení, ať chceme, či nechceme, vychází především z potřeb a představ osvojitelů a zejména pak osvojitelů bezdětných (j. pokud jde o osvojení „cizího“ dítěte). Pěstounská péče naopak otvírá náruč zkušených obětavých lidí, kteří si nečiní nároky na vlastní ambice, především potřebným dětem. Nedostatek určitých „právních jistot“ (které se takřka jako určitý mýtus združďují při osvojení) vynahrazuje péče pěstounská (zejména jde-li o svěření několika dětí téměř pěstounovi), prositelské, které je méně prestižní, úzkostlivé a kladoucí menší psychologické nároky na dítě, než je tomu např. u osvojení jedináčka. Pěstounská péče, kterou lze praktikovat v různých formách, přináší příležitost rodinné péče a výchovy pro mnohem větší počet dětí než osvojení. Svým způsobem tedy pěstounská péče nic nepředsírá a je otevřenější. Na druhé straně možnosti pomoci i kontroly ze strany veřejnosti (nejen státních orgánů) jsou její velmi výhodnou stránkou. V české právní úpravě a pojetí osvojení není totiž po jeho vzniku možná již žádná jeho kontrola (to na rozdíl od některých zahraničních úprav).

Svým způsobem považují združňování a glorifikaci osvojení proti pěstounské péči za myšlenku, který někdy vede k emocionálnímu požadování takových legislativních změn, které ve svém důsledku pojetí osvojení neprospívají.

5. Při úvahách o budoucí sociální roli osvojení nutno brát do úvahy nejméně dva faktory, jež v současné době již působí. V prvé řadě jde o depopulační trend, který pozorujeme již od roku 1995 a zatím je nepochybně realitou. Nižší počet narozených dětí již dnes sociologové nepovažují za pouhý důsledek „odložených porodů“ (do vyššího věku rodičů), ale spatřují v něm jistou nevůli obyvatel nejen k tomu mít větší počet dětí, ale nevlít mít dítě vůbec. O důvodech tohoto psychologického přístupu k rodičovství lze spekulovat, rozhodně asi nejde o důvod jediný, skutečnost v tomto směru lidí ovlivňujících je zřejmá více. Mimo jiné, působí zde zřejmě i nestabilita partnerských vztahů, projevující se jako odklon od uzavírání manželství. Nevůle k tomu, vzít na sebe odpovědnost za péči o vlastní dítě a jeho výchovu snižuje pochopitelně i počet žen a mužů usilujících postarat se o cizí dítě jako o vlastní. Mnohem menší roli dnes již hraje otázka prestižní – tj. mít potomka. Individualismus ústící ve své vřeholné podobě v ideál života bez stabilního partnera nepřetváří dítě, jež pak v podstatě život komplikuje a hlavně nese s sebou odpovědnost. Zdá se, že mnohým lidem postací prožívat nikoli realitu, ale virtualitu života.

Druhým faktorem, který snižuje šance dětí dostat se do osvojení, je pokrok lékařské vědy, genetiky a praxe, v oblasti umělého oplodňování. Možnosti dosavadních bezděčných (zaím manželských) párů docílit početi a zrození vlastního, pokrevního (event. nepokrevního, nikoli však u nás) dítěte, se stále rozšiřuje. Zejména in vitro fertilizace znamenala v tomto směru značný krok kupředu. Možnostem umělého oplodňování dávají manželské páry přednost, i když jde o oplodnění spermatem dárce. Žel legislativa v této oblasti moderních, biotických norem v našem státě zatím, oproti okolním, tradičním demokratickým státům, značně pokulhává.

6. Další poznámku věnuji otázce požadavků, které jsou neustále v legislativě požadovány ohledně tzv. anonymních porodů. Nerf tajemství, že z některých porodnic od svých novorozenců utíkají matky, přičemž v naprosté většině jde o ženy – prostitutky. Čili v podstatě jde o patologickou skupinu žen – rodiček. Je otázkou – a to spíše pro psychology – zda vůbec matka, která programově hodlá odložit své dítě, není člověkem trpícím určitou duševní poruchou, či deviací, člověkem vymykajícím se normální populaci matek současné doby.

Zákon o rodině v § 50a stanoví zákonné pravidlo, že matkou dítěte je žena, která dítě porodila. Ide o normu kogentní, kterou nelze obejít. Pochybnostech o původu dítěte předpisy procesní (§ 80 OSŘ) umožňuje pomocí statusové žaloby určit, která žena je matkou dítěte. Pokud by dítě bylo „nalezeno“, zapisuje se takto (tj. „nalezenec“) do matřiky. V budoucnosti ovšem, a to časově neomezeně, je ovšem možno pomocí této žaloby domáhat se určení mateřství.

Anonymní porody, nebo jinak řečeno, dovolené anonymní odkládání dětí (novorozenců), nemají v českém právním řádu žádnou tradici. Taktéž v současných právních úpravách se v Evropě jeví jako něco zcela výjimečného (Francie). K tomu je třeba poznamenat, že je velmi paradoxní, že v době, kdy důkazní prostředky uplatňující se v paternitních sporech, dosáhly zatím maximální průkaznosti, umožňovat anonymitu mateřství legální cestou. Současnými nejprůkaznějším důkazem je použití DNA technologií (u nás používané již od r. 1992), které umožňují nejen vyloučení, ale i určení rodičovství.

Dalším argumentem je stále více združňovaná potřeba jistoty člověka, pokud jde o jeho identitu – její určení. Znamená to, že nejpозději každý dospělý člověk má mít umožněno se své identity dopátrat. Proto např. některé státy zavedly registr všech osvojení s údaji o původních

rodičích. Za minimum uchování údajů o pokrevním rodiči se v teorii při umělém oplodňování

spematem dárce považuje zachování tzv. genetického kódu.

7. Otázce, zda lidským právem každého dospělého je či není právo znát svůj pokrevní původ, není u nás věnována dostatečná pozornost ani v právní vědě, ani v právní praxi. Souvisí to s tím, že oblast tzv. statusového práva je, zejména pokud jde o teorii, značně zanedbávána. To pochopitelně má vliv na některé konkrétní otázky, jež souvisejí s úpravou vzniku osvojení. V tomto směru je naše současná právní úprava osvojení nepromyšlená.

8. Konečně je třeba upozornit ještě na jednu další, významnou problematiku, a tou je osvojení dítěte určitými osvojiteli, tedy těmi, které sami rodiče určí, oni s osvojením souhlasí – rodiče dítěte tedy dají svůj souhlas výlučně jen k tomuto konkrétnímu osvojení.

Je nepochybné, že toto rodiče učinit mohou, děje se tak ostatně vždy, když jde o osvojení dítěte manželem rodiče. V podrobnostech se pochopitelně postup při takovýchto osvojeních, zejména pokud jde o účast orgánů sociálně právní ochrany dětí, liší. Do výběru osvojitelů v tomto případě tyto orgány nemají co mluvit. Jediným státním orgánem, který by mohl takového osvojení nepovolit, je soud a to tehdy, když by zjistil, že by nebylo v zájmu dítěte, event. nebyly splněny některé další předepsané předpoklady.

Bylo by správné seznamovat se blíže s úpravou i praxí tam, kde je známa tzv. otevřená adopce, tedy taková, kde adoptivní rodiče i vlastní rodiče osvožovaného dítěte jsou ve vzájemném styku a zejména pak vlastní rodiče mají poměrně značné možnosti svůj souhlas s adoptí vzít zpět. Práva rodičů jsou velmi respektována.

Závěr: Osvojení a jeho právní úprava by nemělo podléhat emocím, tak jak k tomu ve značné míře (zejména v průběhu legislativních prací) čas od času dochází u nás.

Opuštěným dětem je pochopitelně vždy zapotřebí umoznit život v náhradní rodině, dát jí, je-li to možné, vždy přednost před ústavní výchovou. Na druhé straně ovšem, více společenského úsilí, výchovy i společenského přístupu by se měl řídit myšlenkou, že společnost a její instituce mají využít všech možností, aby dítě mohlo vyrůstat především u své vlastní matky, event. otce. Vyhledával tedy ženy pořebné nikoli tajného porodu, ale naopak vyhledávat pro ně všechny prostředky, umozňující jim přijmout své dítě a žít s ním. Společenskou pomoc lze spořádat v různých azylových a charitativních zařízeních, které umožní především matce žít s vlastním dítětem a její resocializaci. Zkušenosti (dnes už i v našem státě) ukazují, že toto možné je, ovšem jde o podstatně náročnější působení, než získávat blanketní souhlas k osvojení a dítě předat osvojitelům s přesvědčením, že pro dítě i osvojitel bylo učiněno jen to nejlepší, co učiní lze.

Nezrušitelné osvojení je u nás něčím, co vytvoří nezvratnou právní situaci. Navzdory tomu životní realita může jednou v budoucnosti být v naprostém protikladu – osvojenec pátrá po pokrevních rodičích, sourozencích apod. a nikdo mu v tom nemůže zabránit.

Snažme se o všech těchto otázkách uvažovat podstatně racionálněji – a to jak v rovině morální právní vědy, zejména nauky o lidských právech, tak v oblasti všech možností, které dává lékařská věda, genetiky, apod.

V době, kdy dochází k epochálním objevům v oblasti lidské genetiky (zejména objev lidského genomu), je velmi zastaralé, zabývat se právními přístupy, které mají své kořeny v osmnáctém či devatenáctém století (např. rozšiřování tzv. nalezinců ve Francii v napoleonské době). Nepodléháme mýtům.

K preferenci pojmosloví z rodinné a sexuální výchovy u pedagogů a k úrovni znalostí těchto pojmů u dětí primární školy

PaedDr. Miluše Rašková

Úvod

V české primární škole se v současné době často diskutuje o staronové otázce vhodnosti začlenění tematiky rodinné a sexuální výchovy do výchovně vzdělávacího procesu žáků mladšího školního věku. Rodinná a sexuální výchova jako složka výchovy k podpoře zdraví má v současnosti v primární škole své nezastupitelné místo. Dlouhodobá tabuizace problému a absence zmíněné výchovy ve vzdělání u generace současných učitelů mohou hrát jistou roli v oblasti jejich názorů a postojů k výuce sexuální výchovy.

Začlenění rodinné a sexuální výchovy do školního vzdělávání jako integrlální složky výchovy (1997/98), jejíž cíl má být v primární škole naplňován prostřednictvím prvouky, přirodovědy a jiných vyučovacích předmětů, se definitivně ukončila polemikou o otázkách samostatného vyučovacího předmětu.

Vzhledem k opětovnému systematickému začlenění rodinné a sexuální výchovy do výchovně vzdělávacího procesu dětí mladšího věku je žádoucí zabývat se prostřednictvím badatelských aktivit také zmíněnou problematikou.

Dílčí cíle zkoumání a uplatněné metody řešení problému

Dílčími cíli empirického šetření byla zjištění o skutečnostech, jaké názory a postoje k obsahu učiva z rodinné a sexuální výchovy zaujímají v současné době pedagogové i budoucí učitelé primární školy, které učivo preferují a jakou úroveň znalosti pojmů z rodinné a sexuální výchovy vykazují žáci primární školy. Provedené empirické šetření lze kategorizovat jako výzkum aplikovaný, dílčí, popisný a explikativní.

Přehled respondentů:

celkový počet respondentů	647
učitelé a budoucí učitelé	402
žáci	245
učitelé a budoucí učitelé	402
učitelé	209
budoucí učitelé	193
učitelé	209
aprobovaní učitelé	111
neaprobovaní učitelé	98
žáci	245
dívky	119
chlapci	126

Na pedagogickém výzkumu se podílelo 209 učitelů primární školy z moravských regionů, jejichž průměrná délka pedagogické praxe je 10,6 let. Výchovně vzdělávací proces na základních školách, kde učitelé působí, převážně probíhá podle výchovně vzdělávacího programu Základní škola (81,8 %), méně podle programu Obecná škola (14,4 %) a nejnižší zastoupení se objevuje v rámci programu Národní škola (0,5 %). Na spolupráci se dále podíleli neaprobovaní učitelé (posluchači kombinovaného studia oboru učitelství pro 1. stupeň ZŠ na Pedagogické fakultě UP v Olomouci) a budoucí učitelé 1. stupně ZŠ (posluchači prezenčního studia oboru učitelství pro 1. stupeň ZŠ na Pedagogické fakultě UP v Olomouci). Respondenty z řad dětí tvořili žáci 3. ročníku základních škol z regionů Olomouc, Přerov a Kroměříž.

Užitými výzkumnými metodami se staly metody teoretické analýzy, metody empirické (dotazník, rozhovor) a statistické (deskriptivní metody). Výsledky dotazníkového šetření byly statisticky zpracovány v rámci Systému SPSS/PC+ v Centru výpočetní techniky UP v Olomouci.

Stručná interpretace výsledků zkoumání

Tabulka 1. Postoje k obsahu učiva z rodinné a sexuální výchovy

Postoje	učitelé (n = 206)	studenti (n = 193)
pozitivní	39	59
spíše pozitivní	113	86
nevýhrančné	53	38
spíše negativní	1	10
	18,7 %	30,6 %
	54,1 %	44,6 %
	25,4 %	19,7 %
	0,5 %	5,2 %

Vysvětlivky: Celkový počet učitelů je 206 (3 učitelé se nevyjádřili).

Rozdílnost postojů se u pedagogů a budoucích učitelů neprojevuje v protipólech pozitivních a negativních postojů. Pedagogové i studenti zaujímají k dané problematice více postojů pozitivnější nebo nevýhrančné než postojů negativní. Zcela negativní postoje se neobjevují v odpovědích u žádného z respondentů, spíše negativní postoje vykazuje pouze 1 pedagog a 10 studentů.

Nevýhrančné postoje k dané problematice více vykazují učitelé než studenti a budoucí učitelé zaujímají více pozitivní postoje než pedagogové.

Nejvyšší počet odpovědí u učitelů i budoucích učitelů představují spíše pozitivní postoje ke komplexnímu obsahu učiva z rodinné a sexuální výchovy.

Tabulka 2. Preference pojmosloví k obsahu učiva z rodinné a sexuální výchovy

Pojmy z okruhů	učitelé (n = 209)	studenti (n = 193)
Člověk	55	33
Vztahy mezi lidmi	85	61
Osobní dovednosti	37	58
Sexuální chování a zdraví	15	17
Společnost a sex	2	3
Žádné pojmy	15	21
	26,3 %	17,1 %
	40,7 %	31,6 %
	17,7 %	30,1 %
	7,2 %	8,8 %
	1,0 %	1,6 %
	7,2 %	10,9 %

Vysvětlivky: Člověk (anatomie a fyziologie, rozmnožování, tělesný vzhled)

Vztahy mezi lidmi (rodina, kamarádství a přátelství, láska, manželství, rodičovství)

Osobní dovednosti (morální zásady, rozhodování, komunikace, asertivita, vyjednávání, hledání pomoci)

Sexuální chování a zdraví (sexualita v průběhu života, antikoncepce, pohlavně přenosné choroby, zneužití dítěte, plodnost)

Sex a společnost (pohlavní role, předsudky a diskriminace, sexualita a sdělovací prostředky)

Prvenství v preferenci pojmů z rodinné a sexuální výchovy nese okruh Vztahy mezi lidmi. Učitelé i budoucí učitelé primární školy kladou důraz na otázky spojené s rodinou, kamarádstvím, přátelstvím, láskou, manželstvím a rodičovstvím. V druhém pořadí učitelé preferují okruhy, které jsou zaměřené na anatomii, fyziologii, rozmnožování a tělesný vzhled člověka. Studenti však na druhé přičce preferují oblast morálních zásad, rozhodování, komunikace, asertivity atd. Třetí místo u učitelů reprezentuje v preferenci pojmů okruh Osobních dovedností, u studentů pak otázky spojené s anatomii, fyziologií člověka atd. Učitelé i budoucí učitelé shodně zaujmají vztahy k okruhu Sex a společnost, který stojí na poslední pozici v preferování učiva z rodinné a sexuální výchovy v primární škole.

Tabulka 3. Adekvátnost zastoupení pojmosloví z okruhu Člověk a Vztahy mezi lidmi

začlenění	učitelé (n = 209)		studenti (n = 193)	
	Člověk	Vztahy mezi lidmi	Člověk	Vztahy mezi lidmi
adekvátní	164 78,5 %	174 83,3 %	155 80,3 %	156 80,8 %
neadekvátní	45 21,5 %	35 16,7 %	38 19,7 %	37 19,2 %

Vysvětlivky: Člověk (anatomie a fyziologie, rozmnožování, tělesný vzhled)

Vztahy mezi lidmi (rodina, kamarádství a přátelství, láska, manželství, rodičovství)

Pedagogové i budoucí učitelé primární školy považují tematické okruhy Člověk a Vztahy mezi lidmi za adekvátní v začlenění do učiva rodinné a sexuální výchovy. Různorodost názorů učitelé a studenti neprojevují ani v otázce prioritní preference v rámci jednotlivých okruhů, neboť obě skupiny nejvíce pozitivně hodnotí začlenění okruhu Vztahy mezi lidmi, který je prezentován otázkami rodiny, lásky, kamarádství, manželství atd.

Tabulka 4. Správné odpovědi žáků podle okruhu Člověk

dotazníková položka	dívky (n = 119)		chlapci (n = 126)	
	četnost	relativní četnost (%)	četnost	relativní četnost (%)
5	64	53,8	67	53,2
6	64	53,8	90	71,4
7	72	60,5	82	65,1

8	66	55,5	56	44,4
9	63	52,9	79	62,7
10	88	73,9	80	63,5
11	26	21,8	23	18,3
12	53	44,5	59	46,8
13	100	84,0	94	74,6
14	65	54,6	68	54,0
15	92	77,3	72	57,1

Vysvětlivky: Člověk (anatomie a fyziologie, rozmnožování, tělesný vzhled)

Tabulka 5. Správné odpovědi žáků podle okruhu Vztahy mezi lidmi

dotazníková položka	dívky (n = 119)		chlapci (n = 126)	
	četnost	relativní četnost (%)	četnost	relativní četnost (%)
1	108	90,8	116	92,1
2	111	93,3	114	90,5
3	118	99,2	123	97,6
4	116	97,5	122	96,8
16	119	100,0	124	98,4
17	107	89,9	118	93,7
18	98	82,4	87	69,0
19	117	98,3	120	95,2
20	109	91,6	108	85,7
21	105	88,2	103	81,7

Vysvětlivky: Vztahy mezi lidmi (rodina, kamarádství a přátelství, láska, manželství, rodičovství)

K tabulkám 4 a 5

Celkově jsou chlapci i dívky úspěšnější v odpovědích z problematiky Vztahy mezi lidmi než z okruhu Člověk. Dívky vykazují dokonce stoprocentní úspěšnost v odpovědích k terminologii označení ženy, které se má narodit dítě. Také chlapci v této otázce získávají prvenství v počtu správných odpovědí, i když nedosáhli maxima jako dívky. Shodně jsou chlapci i dívky úspěšní na druhém místě v pořadí v odpovědích na otázku, která se týká pojmosloví problematiky manželství. Další pořadí úspěšnosti správných odpovědí žáků jsou již různá.

Vzhledem k výsledkům testování nelze u žáků považovat úroveň znalosti pojmu z rodinné a sexuální výchovy za odlišnou podle sexových diferencí. Statistická významnost rozdílu správných odpovědí u žáků a žákyň se objevuje pouze u pojmenování pohlavních ústrojí muže

(dotazníková položka č. 6), u časového rozmezí doby vzniku až po narození dítěte (dotazníková položka č. 18).

Při pojmenování, co tvoří pohlavní ústrojí muže, jsou úspěšnější v počtu správných odpovědí chlapci. Druhá polovina dívek je reprezentována odpověďmi „nevím“ (26,1 %). U stanovení doby trvání vývoje plodu v těle po narození dítěte uvádějí chlapci správně odpovědi v nižším počtu než dívky, ale ve větší míře než dívky se domnívají, že doba vzniku po narození dítěte trvá šest měsíců (22,2 %) nebo následně dvanáct měsíců (12,7 %). V rámci užívání terminologie pro narození dítěte jsou dívky úspěšnější než chlapci, kteří ve vyšším měřítku než dívky na druhé pozici označují narození dítěte jako kojení (26,2 %).

Shrnutí závěrů dílčí části empirického šetření

Z postojů pedagogů i budoucích učitelů ke komplexnímu obsahu učiva z rodinné a sexuální výchovy v primární škole vyplývá, že nemají k začlenění záporných vztahů. Objevuje se převaha postojů spíše pozitivních nebo nevyhraněných, přičemž silná skupina budoucích učitelů zastupuje pozice výhradně pozitivní. Jsou-li postoje k této problematice z pozice vyučujícího kladné, pak lze předpokládat neprobídné uplatňování prvků rodinné a sexuální výchovy ve školské praxi z hlediska osobnostních postojů učitelů.

Tematický okruh Vztahy mezi lidmi, který je charakteristický problematikou rodiny, kamarádství, přátelství, lásky, manželství a rodičovství, patří ke klíčovému okruhu preferencí ze strany pedagogů i budoucích učitelů s prioritním postavením v rámci rodinné a sexuální výchovy. Je žádoucí, že právě otázky rodiny a rodičovství stojí v popředí zájmu a je jim věnována velká pozornost. Také tematický okruh Člověk s akcentem na anatomii a fyziologii, problematiku rozmnožování a tělesného vzhledu stojí v popředí zájmu preferencí za výše uvedeným okruhem, což je pro školní praxi důležité. Je žádoucí, aby se děti již od vstupu do školy pravidelně a adekvátně jejich věku seznamovaly se všemi základními a nejpodstatnějšími souvislostmi vzniku a vývoje lidského života a znaly nejzákladnější pojmy a funkce orgánů, tedy i pohlavních. Na 1. stupni základní školy se má u žáka vytvořit základ sexologického slovníku, který je oproštěn od vulgarismů a obsahuje základní anatomické a fyziologické pojmosloví včetně porozumění o vzniku a vývoji lidského jedince.

V rámci úrovně znalostí žáků z oblasti učiva rodinné a sexuální výchovy výsledek pedagogického výzkumu poukazuje na nerozlišnost vzhledem k sexové diferencii. Využití poznatku pro školní praxi lze uplatnit například v podobě doporučení neděleného vyučování z hlediska členění podle pohlaví ve vzájemné souvislosti se začleňováním nerozlišného učiva pro obě skupiny žáků.

Platnost závěrů pro použitý vzorek respondentů poukazuje na možnosti dalších pedagogických výzkumů v této oblasti. Vzhledem k novodobému začlenění této důležité problematiky do výchovně vzdělávacího procesu žáků mladšího školního věku se odkrývá prostor pro nové vědecké bádání v příštím století.

Právní výchova studentů vyšších odborných škol jako součást výchovy k zodpovědnému partnerství

JUDr. Olga Sovová

Jakkoli je v současnosti zdůrazňován význam výchovy k zodpovědnému rodičovství a sexuální výchovy již od útlého věku, přesto je nutno, zejména z toho důvodu, že se s věkem snižují zájmy i v České republice, věnovat této otázce pozornost i u osob, které již svůj pohlavní život zabývají. Mám na mysli studenty, kteří jsou již biologicky dodatečně zralí, avšak jejich připravenost pro párové a rodinné soužití je minimální z hlediska znalosti řešení problémů souznanosti.

Do manželství vstupuje nyní mladý člověk připraven po biologické stránce, v poslední době i po stránce ekonomické, zejména u sociálních skupin s vyšším vzděláním, avšak jeho znalost právních problémů rodinného, tedy i sexuálního života je minimální. Tato skutečnost se mi prakticky potvrzuje při výuce na vyšší odborné podnikatelské škole.

Studenti této školy pocházejí z různých, většinou však středních a vyšších středních vrstev, v dříve většině se pro nedostatek místa nedostali na vysoké školy. Mají poměrně dobré znalosti cizích jazyků i země. Ve škole se připravují pro střední a vyšší manažerské funkce, přičemž někteří z nich mají uzavřeny smlouvy o budoucím zaměstnání u firem se zahraniční účastí, kde vykonávají 2x ročně odbornou praxi. Lze tedy říci, že jde o poměrně vzdělané mladé lidi s dobrým rozhledem.

Přesto nejen konkrétní znalosti právních předpisů jsou malé, seznámit se s nimi je koncem cílem výuky. Bohužel i obecná úroveň jejich právního vědomí je nízká, což je u budoucích manažerů poměrně na povážanou. Studenti měli sice projít právní výchovou na druhém stupni základních škol, středních škol, právě se zaměřením na základy trestního odpovědnosti, rodinné a občanské právo, avšak i jejich faktické znalosti jsou mizivé.

Lze proto říci, že výuka základů právních nauk, zejména praktické příklady, je přijímána kladně a sledována velmi pozorně.

Studenti se seznámují s ústavním rámcem českého právního řádu, kdy poprvé prakticky poznají, že rovnost mužů a žen není jen proklamace, ale je podobná jako práva dětí a menšin, zejména efektivními nástroji práva. V této souvislosti často bývá diskutován čl. Listiny základních práv a svobod nejen z hlediska trestu smrti, ale i práva ženy na svobodné rozhodnutí o mateřství.

Přesto, že po absolutoriu se většina studentů stane manažery nebo přímo samostatnými podnikateli, málokdo z nich si uvědomí a ví, že tyto pracovní skutečnosti mají své důsledky v rodinném a občanském právu. Seznamují studenty nejen se základními instituty občanského práva, ale především kladu v souvislosti s odpovědností za rodinné vztahy důraz na právní úpravu majetkového společenství manželů, jejich vzájemné zastupitelství a povinnost rozhodnout se o závažných otázkách rodinného života.

V rodinném právu probíráme na otázkách určení či popření otcovství plánovaný přístup k rodičovství. Mnoho studentů si poprvé uvědomí, že rodičovství s sebou nepřináší jen práva, ale především povinnosti řádně pečovat o děti, vychovávat je a zastupovat je k jejich prospěchu. Asistované reprodukce a rozvoj věd a techniky přináší s sebou značné problémy etické i právní, kdy si studenti ozejmí, že nelze tento problém zůstat jen na dostupnost příslušných technik, ale je nutno hledat efektivní regulaci rodinným a zdravotnickým právem. Nedílnou součástí je i poznání, že partnerské a rodinné vztahy, na počátku dobrovolné mají své, často nedobrovolné konsekvence v podobě vyživovací povinnosti či práva každého z potomků na dědictví.

Stranou nezůstávají ani otázky ingerence státních orgánů, tedy především soudní řízení. Návštěva soudu a seznámení se s řízením ve věcech rodinného práva je integrální součástí výuky. Cílem je nejen seznámit se s praktickou aplikací hmotného práva, ale především by studenti měli poznat, že ochrana dětí a rodinného života je právem skutečně zaručena, i když v praxi někdy ne zcela věcně či efektivně.

Kapitoly z trestního práva se této problematice věnují především z hlediska odpovědnosti za život a zdraví světené osoby, kdy je zejména zdůrazňována oznamovací povinnost u trestního činu týraní světené osoby. Nedostatek spátí v tom, že profílce a harmonogram organizace studia nedovoluje věnovat dostatečný čas postavení poškozeného v trestním řízení a rovněž domácímu násilí.

Zkušenosti z poměrně časové náročné výuky s velkým počtem různorodých osobností mne přesvědčily, že studenti tohoto věku mají zájem o praktické právní otázky partnerského a rodinného. Neuvědomují si však skutečnost, že jejich odpovědnost za sexuální život není jenom v rovině pocitové či jako základ harmonického svazku muže a ženy, ale má i své právní výhody a důsledky.

Zde tedy spátí hlavní úlohu právní výchovy a zvyšování právního vědomí u studentů, kde znalost základů právních disciplín je redlinou součástí profesní přípravy.

Zakazuje Hippokratova přísaha provádění interrupce?

MUDr. Jiří Šáček

Odpůrci reprodukční svobody a zejména práva ženy svobodně a zodpovědně rozhodovat o svém mateřství a těhotenství velmi často argumentují tím, že z antiky známá Hippokratova přísaha zakazuje lékařům interrupce provádět. V diskuzi s nimi jsem se opakovaně přesvědčil, že Hippokratovu přísahu jak se od antiky dochovala většinou vůbec nečetli, nanejvýše některý z upravených překladů. Souvisí to i s úpadkem klasického vzdělání, k němuž za vlády komunistů u nás došlo.

Naposled došlo k zveřejnění originálního znění přísahy Hippokratovy na titulní straně supplementa 2 časopisu Praktický lékař z března 1995, kdy v tomto supplementu byl publikován cyklus přednášek Etika v medicíně. V uvedeném čísle – je v staročinné – část týkající se podání zhojného prostředku ženě je uvedena v souvislosti resp. v návaznosti na podání smrtícího léku. Poněvadž jsem měl to štěstí a absolvoval jsem Klasické gymnasium v Brně s výukou latiny a řečtiny, nečiní mi problém patičnou pasáž si přeložit. Ve fonetickém přepisu zní: *toin- de homojos de úde gynajki pesson ftorion dósó.*

Pro přesnost překladu jsem se obrátil na svého učitele řečtiny, profesora PhDr. Antonína Hartmanna, CSc., jenž je ve svých 90 letech duševně naprosto svěží a jenž mi odepsal: poslat překlad 3 1/2 řádku originálu Hippokratovy přísahy, celou větu tvořící jakousi jednotu: Ani na požádání neudám nikomu žádný smrtící lék ani neposkytnu takový návod podobně ani ženě nedám zhojného pessosu.

Pessos je původně kamínek, v plurálu hrací kositky, podle úplného řeckotalského slovníku v gynecologii vložka z tuhého plánu. Ta napuštěna různými látkami byla vkládána do pochvy za účely léčebnými nebo kontraceptivními. Z toho pessos dalším vývojem vznikl název pessar. Složení onoho zhojného pessosu se mi dosud nepodařilo najít, i když – ale v angličtině, nikoliv ve staročinné – na internetu některé popsány jsou.

A nyní, jak je ono znění – podobně ani ženě nedám zhojného pessos – účelově překládáno, aby se odpůrcům práva ženy svobodně rozhodovat o svém mateřství a těhotenství hodilo. J. Španihel ve svých Poznámkách k Hippokratově přísaze z r. 1963 píše: Právě tak nedám nikdy ženě prostředku k potracení.

J. Kábrt a E. Chlumská v publikaci Lékařská terminologie, Avicenum 1972 uvádějí: Stejně tak neposkytnu žádné ženě prostředek k vyhnání plodu. (Přičemž je zde otištěn – málo čitelně – originální text Hippokratovy přísahy ve staročinné). M. Munzarová v Amireportu z r. 1994 překládá z anglického překladu L. Eidesteina z r. 1943: Podobně nepodám ženě abortivní prostředek.

V časopisu České lékařské komory Tempus č. 9 z r. 1999 je znění: Žádné ženě nedám prostředek k potratu. H. Haškovcová, ta navíc rozšiřuje jeho účel i na zabránění oplodnění, tedy na ženě vložku do pochvy s tím úmyslem, abych zabránil oplodnění nebo přerušil vývoj plodu. P. Hach v Praktickém lékaři č. 4 z r. 2000 píše: Právě tak nepodám ženě prostředek, který by zničil plod.

Z uvedeného – a bylo by možno citovat ještě více – uvádí správný způsob podání – vložka do pochvy – pouze H. Haškovcová, ta navíc rozšiřuje jeho účel i na zabránění oplodnění, tedy na kontraceptivní, nejen na abortivní.

Co však vůbec v Hippokratově přísaze není, co v ní není uvedeno, tím je zákaz instrumentálního provedení interrupce, při čemž je známo, že v antice instrumentální interrupce prováděny byly a byly k tomu účelu zhotovovány velmi dobré nástroje. Zakazuje tedy Hippokratova přísaha pouze jeden ze způsobů provádění interrupce, a sice vložení zhojného pessosu do pochvy. Dle mého soudu je možný několikerý výklad tohoto zákazu: tento zhojného pessos byl tak zhojného, že zabíjel nejen embryo případně dle stavu vývoje už plod, ale zabíjel i tu ženu. Pro to by svědčilo zařazení tohoto zákazu hned za zákaz podání smrtícího léku. Sám osobně zastávám tento možný výklad, zákaz měl zabránit smrti ženy. Ze své gynecologické praxe dobře vím, zejména před přijetím liberálnějšího potravního zákona, že žena za účelem zhavení se svého nechtěného těhotenství neváhala riskovat i svůj život. Takových případů jsem zažil více. Nebo byl účinek sice zhojného, ale jen pro embryo či plod a žena zůstala naživu.

Nebo byl vložek pouze za účelem kontraceptivním, neb nikde není v Hippokratově přísaze uvedeno, že se jedná o ženu těhotnou. Nebo jak uvádí H. Haškovcová, byl vložek za účelem buď kontraceptivním nebo abortivním.

Nejsem spiritista a není mi tudíž možno pokusit se vyvolat na spiritistické seanci Hippokrata z podsvětí – již před 2370 roky ho převozník Charón převezl přes řeku hrůzy Styx do temné podzemní říše mrtvých, kde kraluje Hátes a kterou sítěží trojhlavý pes Kerberos a jistě měl Hippokrates pod jazykem pro převoz nezbytný peníz obolos (0,7 g stříbra) – aby se jej mohl zaplat, jak to s tím zhojným pessosem myslel a co vlastně zhojného ten pessos v sobě obsahoval.

Navíc někteří badatelé tvrdí, že přísahu složili až jeho žáci, neb datum jejího vzniku není přesně známo. Vtělili však do ní etické zásady svého učitele Hippokrata.

Mám-li tedy odpovědět na otázku, tvořil název mého sdělení Zakazuje Hippokratova přísaha provádění interrupce?, těžko je mi odpovědět v češtině jedním slovem. Výstižná je odpověď v němčině, která má vynikající výraz Jain – složený z ja ano a Nein ne-, tedy zakazuje i nezačíná. Zakazuje jeden způsob, a to vložení zhojného pessosu do pochvy, nezakazuje pak způsob ostatní, tj. interrupci instrumentální a medikamentózní per os nebo per injectionem. Poněvadž za celou svou profesní kariéru až dodnes jsem nikdy zhojného pessosu ve smyslu Hippokratovy přísahy těhotné ženě do pochvy nevlozil, nikdy jsem se proti této přísaze neprovínil,

ač poměrně mnoho interrupcí jsem provedl. V tom smyslu vyvracím jeden z argumentů odpůrců práva ženy svobodně rozhodovat o svém mateřství a těhotenství.

Drogové závislá dospívající mládež a její rodinné zázemí

PhDr. Lenka Šulová, CSc

V posledních letech se domnívám, že v rámci pardubických konferencí není již třeba hovořit na téma sexuální výchova ano – či ne, sexuální výchova v rodině či škole, kdo je povolán být lektorem sexuální výchovy atp. Účastníci i referující v Pardubicích si tyto otázky alespoň pro sebe většinou pragmaticky vyřešili. Stále více k zamyšlení je však obsahová stránka tohoto předmětu a její kvalita.

Téma, které bych ráda sdělila přítomným, je zvoleno z několika důvodů.

- Zabývá se dospívající populací, která je nejčastěji oslovoována v rámci sexuální výchovy.
- Zabývá se ohroženou skupinou této věkové kategorie. Přičemž je třeba poznamenat, že se s problematikou drog setkáváme v rámci předmětu sexuální výchova stále častěji a je jí věnována značná pozornost v řadě oborů (medicina, psychologie, právo, pedagogika, filosofie).
- Třetím důvodem je pak aspekt závislosti ve vztahu k rodinným mechanismům, což považují za významné hledisko, především z důvodu prevence závislosti obecně a případné odborné intervence.

Zaměřením na rodinné vztahy specifické skupiny drogově závislých dospívajících jsme se zabývali více jak 2 roky v rámci řešení diplomového úkolu studentky psychologie FF UK Lenky Stránské, jejíž práci jsem vedla.

Nebudeme tady hovořit o drogách a závislosti obecně, ale z komplexního tématu vyjmeme otázku, zda jsou rodiny drogově závislých něčím specifické, případně jak vypadá rodinný kontext vývoje závislosti. V úvodu bych ráda uvedla předběžné zjištění, které však značně charakterizuje aktuální situaci pražské dospívající populace (hovoříme o věku 14–20 let). Sledovali jsme celkem 137 dospívajících a původním zaměřením bylo rozdělit zkoumaný vzorek klasickým způsobem na část experimentální (43 drogově závislých), kteří byli kontaktováni v zařízeních pro mladistvé toxikomany a část kontrolní (studenty středních škol a učilišť). Studenty středních škol a učilišť jsme však po opakovaných kontaktech – vyšetřeních, rozhovorech atp. museli rozdělit na 3 skupiny:

- drogu pravidelně užívající, dosud bez závažných osobních problémů, pomoc zatím nevýhledat (tato skupina byla přifažena ke skupině experimentální) – počet 13
- s drogu příležitostně experimentující v různé míře s různým typem drogy – (z výzkumu byla v podstatě tato část vyřazena a výsledky uvedeny pouze pro úplnost) – počet 38
- bez zkušenosti s drogou (kontrolní skupina) – počet 43

Jedna ze základních otázek je, zda vývoj člověka v rodině může umocnit jeho pozdější tendenci být závislým (nejen na droze) nebo naopak vytvořit mu obranné mechanismy před činností vlivy, ohrožujícími integritu osobnosti. V diplomové práci je analyzován vývoj jedince z tohoto hlediska od narození do dospělosti. Zde však zmíníme pouze období dospívání v širším slova smyslu (cca 12–20 let), které je někdy nazýváno „sociálním porodem“ (Chvála, Trapková, 1997).

Je to období, kdy dochází k jakémusi zahuštění již dříve řešených konfliktů. Do popředí se dostává především formování vlastní identity, snaha hledat smysl své existence, pochopit svůj předchozí vývoj a aktuální existenci v širším vztahovém rámci. Dospívající řeší konflikt mezi já samostatným, ale zodpovědným a já bezstarostným, ale závislým.

Proces vývoje individuální identity bývá členěn dle Josselsova do několika etap (Vágnerová, 1996):

- fáze **diferenciace** – uvědomění si odlišnosti od rodičů, zklamání rodiči a snaha vymezit se jakkoli jinak než oni (deidentifikace)
- fáze **experimentace** – snahy emancipovat se od rodiny a nahradit jednu závislost jinou – skupinovou. V této fázi rodiče často svým chováním dospívajícího v jeho „zmatku“ ještě posilují. Vnímají jeho snahu opustit rodinu jako vlastní selhání, jsou vytvrzeni z „pohodlnosti“ stereotypů, což cítí jako ohrožení. Mohou u nich ožít povíčky nezvratných změn – starosti. Především psychoanalýza upozorňuje na vztahová úskalia dospívání mezi matkou a dcerou, které jsou často v pozici konkurentek ve vztahu k otci. Matka se nutně musí obětovat ve prospěch deřina dospívání a to zvláště jen tehdy, byla-li doposud dostatečně svycena vztahem s partnerem. Otec, má-li se role úspěšně zhostit, musí v této situaci dát přednost dětem a na bezpečné platonické úrovni ji provést mužským světem, sám se nutně musí časem vyrovnat s porážkou vlastním synem (Chvála, Trapková 1997).

Rodiče v tomto období často před dětmi vystupují jako suverénní autorita a odmišují si připsat, že pouze skrývají pocity vlastní nejistoty, častou nespokojeností při hodnocení svého doavadního života (krize středních let). Nechtějí si připustit, že jejich děti už je jako autoritu přijímají bez výhrad nevidí. Situaci často komplikuje partnerský vztah rodičů, který v době odchodu dětí z rodiny hledá novou kvalitu. Je proěřován nejen nutností vytvářet nové roviny vztahu bez zaměřením na péči o potomky, ale je komplikován též připomenutím vlastních vztahových ideálů z období dospívání, při sledování dospívání vlastního dítěte. (Řičan, 1989).

Předpokladem pro to, aby vývoj dospívajícího probíhal plynule, je tedy osobnostní růst obou rodičů a jejich úspěšné překonání období vyprazdňujícího se hnědu, období rodinné kontrakce či krize středních let.

c) další fázi je **znovuvzházení** dítěte s rodiči a jeho určité uklidnění. Už si nepočítuje demonstrovatně dokazovat samostatnost, rodě již nehodnotí tak kriticky.

d) vývoj je zavřen fázi **úplné autonomizace**, kdy dochází k formování relativně realistické identity.

Často však ještě v tomto období dochází k tendencím dospělost odsunout, což Řičan nazývá **adolescentním moratoriumem**. Je to jakési dočasné pozdržení, pozastavení překotného a nevyhnutného běhu událostí. Jako moratorium může posloužit plně pohroužení se do nějaké zájmové činnosti, prodloužení studia, členství v partě, sexuální promiskuita, vojna či pobyt v podstatě zdravého ovšem náhle dekompenzovaného jedince v psychiatrické léčebně, nako- nec lze tak chápat i období drogových experimentů. (Řičan, 1989). Úkolem této vývojové fáze je uvolnit dítěti cestu z rodiny ven – jak uvádí Chvála a Trapková „otevřít sociální dělohu“ – tedy sociální prostor mezi matkou, otcem a dítětem. (Chvála, Trapková, 1997)

Během vývoje člověka dochází ke stále transformaci kvality závislostních vztahů a objektů závislosti. Z tohoto pohledu lze vidět drogu v období dospívání příkladně jako **formu regrese**. Dospívající se utká k prostředkům, které by ho ochránily před úzkostí z odděleného bytí. V tomto případě je předobrazem závislosti na droze předobraz základního vztahu matka – dítě. Jedinec hledá prostředky, které by jej ochránily před úzkostí z odděleného bytí. Droga je vhodnou substitucí primárního objektu, vhodným prostředkem regrese, kterým je bolest sepa-

racc – individuace tělesa. Závislý tak s sebou nosí amulet s chemickou esencí dobrého mateřského objektu. Stává se tak silným a nezranitelným, schopným kdykoli si „sám“ „nezávisle“ na objektivní realitě zprostředkovat slast a plnost“. Symbolizuje „dobrou matkou“ – drogu dává toxikomanům pocit jistoty a všemohoucnosti. Snaží se jí všemocně udržet a zuřít (obdobu batolečného negativismu), zjišťují-li, že je to nemožné. Časem se dobrá matka mění ve zlou a separace se stává nutností. (Šikl 1996, str. 20). Drogu lze též vnímat jako *moratorium*. Snahu po odkladu či vybočení z příliš rychlé cesty. Drogově závislý je ten, který vyžaduje péči a nemůže být vystaven nárokům samostatnosti a dospělosti. Na druhé straně žije relativně podle svého, ale dosud bez plné odpovědnosti za své činy.

Droga může být chápána jako *klasický unik před problémy*. Pokud dospívající užívá drogy, problémy, které řeší, se brzy zuří ra obstarání peněz, obstarání potřebné dávky, aplikací. Nemí nutno řešit naléhavé problémy v rodině, případně se zabývat konflikty rodičů apod. (Pöthe 1996).

Droga jako *(pseudo)rituál dospívání* je další možností, jak může droga v tomto období fungovat. Rituály jako archetypické chování jedinci pomáhají zvládnout krizi nebo se jí vyhnout. Poskytují model chování v situaci, kdy je jedinec ochromen strachem, bezradností, kdy selhávají přirozené mechanismy regulace chování. (Kaufmann – Huberová, 1998).

Droga zde slouží jako rituál odpoutání až na to, že se jedná pouze o dosažení „kvazisamostatnosti“. Kontakt s drogou umožňuje rychlé nalezení vlastní identity, nezávislosti, pocitu, že se dovedu postarat sám o sebe, poskytuje pocit soudržnosti, tlumi strach, bolest.

Droga může být též *prostředkem k udržení stability rodiny*. Rodina dospívajícího často funguje na úrovni závislostních vztahů (Stanton, 1980) a je tedy v zájmu celku v manifestní závislosti alespoň 1 člena rodiny udržovat. Droga v těchto rodinách nabírá řešení dilematu mezi udržením či rozdělením rodiny na několika úrovních.

a) droga umožňuje udržení infantilní role, ale zároveň zážitky omnipotence a bohaté prožívání sebe sama, vlastního těla.

b) případné excesy v chování dospívajícího vůči rodičům či společnosti obecně (agresivita nebo nevhodná asertivita) jsou omlouvány drogou.

c) nepříměné závislosti vztahy rodiny mohou bránit vývoji partnerských vztahů dospívajícího, ale droga mu může poskytnout „pseudosexuální“ zkušenosti bez nutnosti „zradit“ rodinu.

V těchto rodinách se často projevuje tzv. *homeostatický model* dle Jacksona a Hallého. Drogová závislost je součástí cyklického procesu zahrnujícího tři nebo více individuů, obvykle závislého a dvou rodičů, kteří dohromady tvoří intimní, vzájemně závislé interpersonální systémy. Pokud je rovnováha systému narušena (rozpor mezi rodiči – brozíci separace), závislý je aktivován, jeho chování se dramaticky mění, upoutá na sebe pozornost (rozšíří rodiče, vrátí se domů pod vlivem drogy, provede vážný tresť čin nebo se předvádí). Toto dění umožňuje dětem odstoupit od řešení jejich manželského konfliktu a zaměřit se na dítě. Komunikace se přecouvá z nestabilní dyadické interakce na stabilní triadickou. Po překonání manželské krize se chování závislého usazuje, stává se méně provokativní, je kompetentnější. Závislý tím přezentuje svou schopnost fungovat samostatně (dostane práci, nastoupí léčbu, ožení vda se...) a poněkud opět rodiče jejich konfliktu. V rodině stoupá napětí, zvyšuje se strach ze separace. Závislý začne opět poutat pozornost sebedestrukčním způsobem a tím je dysfunkční triadický cyklus kompletní.

Chování závislého má významnou protektivní funkci udržení homeostatické rovnováhy v rodinném systému (různá intenzita od nárazky na oddělenou dovolenou a následný konflikt

se závislým až po vyhrůžování rozvodem jedním rodičem a následným předáváním závislého). Většina rodin se závislým ustrne na tomto vývojovém stupni způsobem, který udržuje závislého chronicky v intimním kontaktu s rodiči. Nejenže závislý zůstává těsně připojován k rodině a separace se nedaří, ale snaha o autonomii se může projevat i selháváním ve vytváření intimních heterosexuálních vztahů mimo rodinu nebo v nalezení stálé práce (pokud ji selhává, bývá pod úrovní jeho schopností), selháváním ve škole či jiných věku přiměřených aktivitách, kriminalitou, atd. (Stanton 1980).

Na závěr mi dovoluji uvést některé obecné znaky vyskytující se v rodinách dospívajících toxikomanů. Bergeret (1995) se s jinými autory shoduje v tom, že neexistuje typická rodina toxikomana, na druhé straně ovšem lze vysledovat jisté podmínky společné těmto rodinám.

Z výzkumů Davidsona a Choqueta (in Bergeret 1995) vyplývá, že přibližně polovina mladistvých toxikomanů vyrůstala v neúplných či doplněných rodinách, z toho v necelé polovině rodin bylo důvodem úmrtí jednoho rodiče, v ostatních *rozpad rodiny*. Z kontrolní skupiny prošlo dětství v úplné rodině až 85 % subjektů.

Pokud jde o *alkoholismus* v rodině i zde rodiny zasažené toxikomanií vykazovaly řádově desíkatkrát vyšší výskyt alkoholismu u otce než rodiny z kontrolní skupiny (33,3 % : 3,4 %). U matek byl pak zjištěn rozdíl ještě vyšší (v kontrolní skupině 0,3 %, u toxikomanů 9,1 %). V rodinách toxikomanů byla také zjištěna vysoká míra nadužívání uklidňujících a uspávacích prostředků.

Jako další faktor je uváděna *specifická vnitřní struktura rodiny*. V českých podmínkách byl realizován výzkum zaměřený na popis základních psychologických a sociálních charakteristik uživatelů drog pod nadací FILIA a výsledky týkající se primární rodiny se prakticky shodují s výše uvedenými (Tyrlik 1995).

Stanton (1980) upozorňuje na *společné rysy rodin zasažených drogou nebo jinou závislostí*. Jako důležité uvádí traumatickou ztrátu, strach ze separace a extrémně blízkých až závislých vztah s jedním rodičem (zpravidla opačného pohlaví) a distancovaný či neexistující vztah s druhým.

V americkém kontextu byl tento jev pozorován především v rodinách emigrantů, u jejichž dětí bylo prokázáno vyšší riziko závislosti (Alexander, Dibb 1975, Vaillant 1966 in Stanton 1980).

V rodinách závislých neemigrantů bylo zaznamenáno vysoké procento *traumatických a neočekávaných ztrát* rodinného člena.

I když nám časové možnosti dovolují pouze naznačit složitost mechanismů závislosti, z nichž drogová na sebe pouká aktuálně největší pozornost, je jasné, jak významnou roli sehrává rodinné zázemí a výchovné prostředí pro psychosomatický vývoj jedince. I z tohoto pohledu lze vnímat naši činnost – tedy sexuální výchovu, jako prevenci a přípravu zdravých partnerských vztahů. Tedy jako smysluplnou.

Seznam literatury

- BERGERET, J.: Toxikomanie a osobnost, Victoria, Praha 1995
CHVALA, V., TRAPKOVÁ, L.: Komplexní psychosociální diagnostika a intervence u chronických chorob. Skripta pro účastníky kursu SKT Liberec. Středisko komplexní terapie psychosomatických poruch, Liberec, 1997
KAUFMANN – HUBEROVÁ, G.: Děti potřebují rituály. Portál, Praha, 1998
PÖTHE, P.: Dítě v ohrožení. G+G, Praha, 1996
ŘÍČAN, P.: Cesta životem. Panorama, Praha, 1989

pozitivní na cucky, zatímco všechny ženy bez rozdílu jsou před jakýmkoliv násilím chráněny. Jednomu z těchto filmů hrozil zákaz jenom proto, že tam hrlna hodí ženě do tváře grapefruit. Měním dvojím metrem je patrně všude. Kopnutí muže do přirození je vnímáno jako humorná metoda ve známé a u nás nescitlněkrát reprizované filmové gangsterské veselohře *Butch Cassidy a Sundance Kid*. Zkuste si na místě nakopnutého cíle představit genitál ženský a rázem konti veškerá legrace přes veškerá zaklínání feministek o genderové rovnoprávnosti. Ostatně jsem přesvědčen o tom, že kdyby se dnes potápěl Titanic, řídila by se slušně vychovaná část pasážerů při nasazení do záchranných člunů i v současně době bestiem „ženy a děti mají přednost“ a možná by i některá feministka zapomněla na to, jak hluboce ji uráží pouštění do dveří domáhního kabátu.

Nerovnoprávnost žen a mužů ve smyslu vnímání zobrazového násilí překonává všechny hranice a kulturní bariéry. Nestejným metrem měří dokonce i náš trestní zákoník, který pod paragrafem „znásilnění“ připouští pouze znásilnění ženy. Pokud je znásilněn muž, třeba i homo-
sexuálním stykem, může se jednat nanejvýš o omezování osobní svobody, útisk nebo hrubotný újmou.

Za posuzování násilí stejně jako u posuzování pornografie bychom se raději měli zříci různých mužského a ženského hlediska a brát všechny účastníky jako rovnoprávné lidské bytosti. Izolované vnímání lidí jako příslušníků různých skupin je totiž vlastní příčinou nacionalismu, rasismu, sexismu a všech ostatních různých -ismů. Také obecnou kriminalitu raději hodnotíme jako jev zasahující všechny občany a nikoliv jako záležitost Romů, Vietnamců nebo Číňanů. Škodlivost násilné pornografie bychom měli posuzovat obecně a ne pouze z ženského nebo mužského hlediska. A pornografie nenásilná nemá s násilím nic společného. Týká se to rovněž dílem násilí proti ženám i proti mužům.

Pokud se zkrátka neadí prokázat škodlivost pornografie a diskreditovat ji jako takovou, slouží k tomu většinou vymyšlené spojení s násilím jako pádný argument a účinná zbraň. Jsem si vědom toho, že se pouštím na tenký led, když se pokusím zamyslet nad tím, zda pornografie zobrazující prvky násilí a bolesti je skutečně nemorální, nebo ož je více nemorální než jiné zobrazování násilí a bolesti. Málodko bude pochybovat o tom, že skutečně násilí na rozdí od skutečného sexu je skutečně společenským zlem, je nemorální. Jistě se to týká také zobrazení násilí, které někoho ponižuje. Splňuje však každé sexuální násilí tento předpoklad? Nejsou některé prvky násilí naopak součástí sexuální aktivity, která nemusí být proti nikomu namířena, naopak ořínáší satisfakci všem zúčastněným?

Obecně známou skutečností je, že každé pohlavní spojení mezi savci a některé mezi ptáky a dokonce i mezi hmyzem má určitou komponentu krutosti. U vyšších savců je zdrojem bolesti převážně samec, naproti tomu u hmyzu tomu bývá naopak. Mnoho samiček hmyzu bezprostředně po oplodnění dokonce svého samečka zabijí, někdy i sežere. Není také žádným tajemstvím, že také u lidí vykazuje mnoho pohlavních styků známky násilného chování, aniž je to obecně považováno za nějakou úchytku. Kousání, škrabání, štipání a mačkání patří k běžnému repertoáru mnoha mileneckých dvojic a tyto aktivity mohou působit často jako sexuální stimuly. Také močení na partnera či partnerku – *pissing*, má v sobě zárodek násilné aktivity. S náklonností je také často spojen fetišismus kůže nebo gumy. Někteří analytici vysvětlují tento fetišismus kůže tak, že tento materiál pochází ze zvířat a že se tedy jedná o jakési symbolické zvířecí ponižení.

Pokud se týče zobrazování násill v pornografických materiálech, profesor Christensen je rozděluje zhruba do tří skupin. Do první z nich patří takzvané mírné násill, škrtání, plácání, sání, kousání a podobně. Pro mnoho lidí zeiměna pokud mají nízký práh bolestivosti, jsou ta-

STANTON, M., D.: A Family Theory of Drug Abuse. In: Lettieri, D. J., Sayers, M., Pearson, H. W.: Theories, on Drug Abuse. NIDA Research Monograph 30, Maryland, 147-157, 1980.

SSTRÁNSKÁ, L.: Rodinný kontext vzniku a rozvoje drogové závislosti u mladistvých. Dp, Ff UK Praha 2000, kap. 2.2.5., 2.3. a 2.4.

[illegible]

SIKL, J.: Vývoj, zdraví a zavislost. Konference v Praze, 1998. 1. vydání.
SIKL, J., VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I.: Aplikovaná sociální psychologie I, 1. vydání. Praha: Portál, 2003. 342. 1998

Čiňň OVÁ, I.: Jak učit vöchovu k manželství a rodičovství. Grada Praha, 1995

SYROVÁ, L.: Jak učít výchovu a manažerské vzdělávání. In: Drogový problém v ČR. In: Drogy ze všech stran (sborník příspěvků). Filia. Praha. 69–80. 1995

VÁGNEROVÁ M.: Výchovná psychologie. Karolinum, Praha, 1996

Pornografie a násilí

MUDr. Radim Uzel, CSc.

Pokud se dnes můžeme setkat s kategoriickým odsouzením pornografie, bývá většera poměrně grafická produkce většinou házena do jednoho pytle s násilím. Někdy nabýváme dojmu, že snad jedno bez druhého nemůže téměř vůbec existovat. Konstatování „všechna pornografie představuje společenské zlo, protože obsahuje násilí“ je však stejně zavádějící, jako prohlášení „rodičovství je odsouzenihodné, protože rodiče své děti zneužívají“, nebo „křesťanství je nemravné, protože přineslo do Jižní Afriky rasismus“. Analýzou videoprodukce v Kanadě bylo zjištěno, že sotva 6 % filmů tvrdě pornografické obsahuje nějaké prvky násilí. Pornografie obsahuje rozhodně méně násilných prvků než ostatní filmová produkce, které se říká „dobrodružná“, nebo nese nálepku napínavého thrilleru či detektivky. Také speciální horory uplývají

Kdybychom podrobně analyzovali české televizní programy, neuplyne snad jediný večer, v němž by se mrtvolky nedaly počítat na desítky a prolitá krev téměř na hektolitry, zatímco občas v pozdních nočních hodinách vysílaný pornografický program žádně násilí neobsahuje. Na Slovensku stačil i soukromé televizi jeden erotický pořad „Láskanie“, ve kterém se objevila sadomasochistická podivná v podobě kapání vosku z hořící svíčky na záda nahé dívky, k zaplacení půlmilionové pokuty, zatímco mučení a zasařování podobné, avšak poněkud obličejné osoby v jiném programu, je považováno za normální a o žádné pokutě nikdo ani neuvažuje.

Násilnická pomografie patří nesporně mezi jevy zejména pro mládež škodlivé a u nás zakázané, je tomu však především proto, že je násilnická, nikoliv proto, že je pomografická. Autoři pomografických snímků si jsou většinou vědomi toho, že by mohli na každém kroku narazit a proto se snaží prvky násilí eliminovat. V americkém Ohio konstatovala speciálně jmenovaná komise už do počátku osmdesátých let patrný zřetelný pokles agresivních aktivit v pomografické produkci, zatímco v ostatních, respomografických filmech, procento násilí stoupá. Přitom však protesty proti násilí jsou, jenom ojedinelé, zatímco kampaně proti pomografii mají širokou publicitu.

Rozdíl mezi obecným násilím a pomografickým násilím v sobě navíc obsahuje ještě důležitější prvek – širokou publicitu.

Také v pornografické produkci hraje nezanedbatelnou roli sexuální fantazie, dokonce se to ve velmi značné míře týká i násilnických aktivit. Stejně jako bývá nejoblíbenějším novinovým žánrem právě černá kronika, tak také lidské fantazie a snové představy se až překvapivě často zabývají sexuálními násilím. Není to pochopitelně žádná touha po podobném prožitku, je to *pozne* fantazie, která i při spaření na filmovém plátně způsobuje to příjemné mrazení v zádech, což samozřejmě velmi dobře věděl už třeba slavný Alfred Hitchcock.

Snové fantazie žen se kupodivu často týkají právě vlastního znásilnění a i když to většina respondentek přiznává jen velice váhavě, nebývá toto fantazijní znásilnění zážitkem zrovna nepřijemným. Také více než polovina mužů uvedla, že měli někdy v životě sen, ve kterém byli znásilněni ženou. Všichni pak liší, že při tomto sexuálnímu aktu se žena jevila jako vzrušená a orgastická, výsledkem pak bylo sexuální potěšení, zdaleka ne nějaká bolest nebo vlastní sexuální ponižení. Ať už vysvětlení příčiny podobných snů jakékoliv, jejich existence může do značné míry vysvětlit přítomnost prvků donucení či lehkého násilí v pornografické produkci. Ty pak zdaleka nepředstavují nějakou zlomyslnou či odsouzeněhodnou patologickou úchytku, ale adekvátní součást lidských sexuálních představ a fantazií.

Druhá skupina sexuálních násilí zobrazovaná v pornografické produkci je od mírného škrtání, kousání a plácání kvalitativně odlišná, protože prezentuje už vlastní sadomasochistické aktivity. Jelikož se jedná o zřetelně menšinou sexuální úchytku, jeví se příslušníkům sexuální většiny toto konání často jako nechopitelné. Podobné rekvizity jako biče, důlky a jehly připadají mnohým při sexuálním vzrušení jako předměty málem z jiného světa. Nezučastnění člověk většinou nepochopí, že princip sexuálního sadomasochismu je více zaměřen na symbolické znázornění mocenských vztahů než na vlastní působení bolesti. U masochismu je důležitě sebeovládání, vydání se, ztráta se, ztráta se vlastních práv, zatímco u sadismu jde o přivlastnění a absolutní vládu nad jinou bytostí. Že mají tyto vztahy v sadomasochistickém rituálu více symbolickou než faktickou hodnotu, to snad není nutno ani zdůrazňovat. Právě proto má asi tato produkce své nadšené konzumenty, své příznivce a obdivovatele. Zamysleme se nad tím, nakolik je vliv této podivné racionalní. Tato úvaha se zřejmě může omezit na zjištění natolik, že sadomasochistická show škodlivá pro samotné nositele této úchytky a jak by snad mohla ublížit nám ostatním.

Hned v úvodu tohoto zamýšlení si nemohu odepřít krátký historický pohled na samotnou sadomasochistickou sexuální úchytku. Už staří Řekové se zřejmě tímto problémem rádi zaobírali a jelikož neznali film ani video, promítali si tyto aktivity do života svých olympských bohů a sadomasochismus připisovali i těm nejvyšším autoritám. Homer líčí jak Zeus pověsil svou ženu Héru a na každou nohu ji ještě zavěsil kovadlinu – přímo ukázkově představení sadismu. Také úděl Sisyfa a Tantalida jsou vymyšleny s rafinovanou krutostí. Historie zaznamenává různé náboženské rituály a kultu, při nichž docházelo k bičování, kastraci nebo zabíjení. V mnoha řeckých bájích museli bohové nebo hrdinové vykonávat v ženském oblečení ponižující služby. Slavný neurotický filozof Peregrinos Próteus se sám veřejně bil přes nahý zadek a jelikož mu to zřejmě nestačilo, nechal se v roce 165 při zakončení olympijských her dobrovolně zaživa upálit.

Také ve starém Římě měl pohlavní život v mnoha případech zřetelné sadomasochistické komponenty. Salsitické trestání otroků, právo útrpné a hlavně pak známé „bry“ v aréně, kde sadistické mučení mělo často zřetelné sexuální podtext. Proti nepopsatelným hrůzám tam provozovaným, včetně roztrhání divokou zvěří, byly snad i nacistické vyhlazovací koncentrační tábory hotovou seklankou. A lidi se na to s potěšením chodili dívat jako do kina! Slavné římské divadelní drama bylo často uměním, při kterém bledne i ten nejkrutější novověký horor. Sou-

kové aktivity sice neobvyklé, jini v nich však spatřují vítané zpestření sexuálního styku. Toto „násilí“ může být sexuální vzrušující a žádané. Stopy po této činnosti v podobě škrtanců a krvavých podlitin, tak zvaných „cucfleků“ mohou často fungovat dokonce jako nějaká sexuální trofej hodná obdivu a závidění. Ve známém Kinseyho Reportu přiznává polovina Američanů radost z kousnutí a mnoho párů přiznává daleko větší satisfakci z pohlavního styku absolvovaného po vzájemném boji, často i náznakově. Násilné praktiky jsou také součástí mnoha sexuálních rituálů provozovaných v primitivních kulturách. Původcem a zdrojem těchto násilností je dosti často žena. Nelze se teď divit, že takovéto prvky „násilí“ jsou také předmětem zobrazení četných pornografických produkcí.

Náznak násilnického chování ovšem neexistuje pouze v sexuálních aktivitách, ale bývá dokonce i součástí reklamy. Časopis Time uveřejnil v únoru 1977 zajímavý poznatek z reklamy jakýchkoli módních výrobků, které byly propagovány prostřednictvím ostrého dámského podpatku zabotujícího se do pánského hrudičku. Jelikož proti této brutální protestovaly dokonce i ženské spolky, musela být záhy stažena. Nicméně odbyl propagovaného výrobku šel dramaticky nahoru, účelu reklamy bylo tak dosaženo.

Pokud analyzujeme pocity účastníků používajících prvků mírného násilí při sexuálním kontaktu, dozvíme se nečistěji, že je tím stupňováno vzrušení, nikdy však nejsou zaznamenány nějaké prvky partnerské nenávisť či zášti. Freudismus sice někdy vysvětluje toto jednání podvědomou hostilitou vůči partnerovi, rozhodně se však nejedná o vědomou snahu ublížit, škodit, či způsobit bolest. Patří sem také určité sexuální rituály, kde hraje roli falešné přinucování, předstíraná síla nebo hravý odpor. V náznaku vidíme takovéto hry často mezi chlapci a děvčaty už u malých dětí, jedná se asi o biologicky zafixovaný rituál.

Dospělí lidé jsou pak někdy na pochůbách, zda takovéto jejich jednání nevybočuje z hranic normality a pokud se jim v tomto smyslu nedostane vysvětlení, mohou trpět věčnými svědomí a sebeobviňováním. Sám jsem se v poradně setkal s manželským párem, který několik let provozoval sexuální styk, při němž byla manželka za záplesti uvazována k posteli postele. Už samotný rituál uvazování působil oběma zúčastněným potěšení, byl vzrušující obíhání součástí milostné předehry. Smyčky nebyly záměrně příliš utahovány, aby nezpůsobily poranění či bolest, celý akt byl chápán spíše symbolicky. Je pochopitelné, že takového oboustranně souhlasné přijímané sexuální chování nevyžaduje žádnou korekci a dotčení manželé se ještě dlouhá léta mohou beztrápně uvazovat.

Ritualizované prvky násilí však mohou v některých situacích znamenat pohromu. Mám na mysli případy trestního oznámení ze zrástelnosti v manželství. Jelikož se většinou jedná o útlou bez sebekví, je nutno vycházet pouze z výpovědi obou účastníků. Nelehká úloha soudního znalce pak spočívá v odlišení manželkou účelové zneužití zaběhaného rituálu od skutečného násilného trestného činu zasluhujícího odsouzení a potrestání viníka.

Fabulační fantazie je podstatou většiny obíhání literárních a dramatických žánrů, absolutní dokonalosti pak dosahuje v televizních seriálech s mnohaletým pokračováním. I tady se to hemží násilím, únosy, podvody a veškerou možnou lidskou špatností, na druhé straně pak čítankovou uslechnutostí, ukázkovým chováním a rytířským gentlemanstvím. Vě svých vymyšlenostech si tvůrci podobných produkcí dovolují jít dokonce tak daleko, že nechávají většinou vítězit dobro nad zlem, což je zřejmě největší prohrávkou oproti každodenní životní realitě. Není žádným tajemstvím, že nejpočetnějším segmentem diváků těchto sláť životní je právě ženská část televizního publika. Zejména osudy ženských hrdinek jsou pak nejčastějším motivem ženských fantazií a sny, když už je životní skutečnost často na míle vzdálená.

části mnoha her bylo, že se to neodhrávalo jenom „jako“, ale herci byli skutečně podrobováni sadistické tortuře. Pokud se hrála legenda o Prométheovi, byl herce pomazán krví a hladový orel mu skutečně rval vnitřnosti. A když bylo zdramatizováno Attidovo utrpení, musel být herci na scéně uříznut penis a posléze byl dotčený herce doopravdy zabít. Není divu, že o podobné divadelní angažma nebyla mezi herci příliš velká rvačka. Do role královny Dítě, která byla nahá přivázána na rohy divokého býka, byla většinou obsazována nějaká otrokyně ze trest, její premiéra byla současně demerit. Jednou byla touto rolí „poctěna“ také jedna odsouzená křesťanka jménem Melanie.

Také literární dobový vkus neoplýval žádnou idylou. Sexuální sadistické zabarvení trestu popisuje třeba Lucius Apuleius (polovina 2. století) ve svých metamorfosách: „osel se po ránu uskrtí, vyjmou se mu vnitřnosti a do jeho břicha je zašita nahá dívka tak, aby ji koukal ven je-li norm obličej. Poté se osel vezme, odnese se na holou skálu a nechá se opékat na slunci. Tak trpí oba zločinci: osel smrtí, kterou si již dávno zasloužil, a dívka hryzáním dravé zvěře, když červí rozežirají její údy, žárem slunce, který rozpáluje její obal, a mukami, která ji způsobí psi a pídci, kteří ji vytrhají vnitřnosti. Žaliva musí pak obývat vykuhané břicho, vlečková zápach mrtvých, hladovět a pomalu umírat, aniž ji volné ruce mohly dát smrt“. Inu, ani klasická starověká literatura nemusí být vždycky právě kratochvilným čtením.

Úchylná římská krutost mohla mít svůj původ také v chýbné školní výchově, kde byly neúměrně používány tělesné tresty. Takové tresty udílené v raném mládí mohou mít skutečně na vývoj sexuality škodlivý vliv. Bítí dostávali od svých vychovatelů i synové římských císařů. Děti se ve školách „otužovaly“ holí, bičem, nebo koženým býkovcem (flagellum) i když nic neprovedly. Ve výpravkách v Pompejích ukazují jednu nástennou malbu zobrazující trestání v římské škole. Asi 14–15letý chlapec, zcela nahý kromě úzkého bederního pásku, visí na zádech jiného chlapce, který mu pevně svírá paže, za ním klečí další chlapec, který mu drží nohy, takže se nemůže pohybovat. Za ním stojí mladý muž – pravděpodobně vychovatel, a bítuje ho. Kam se na tyto starověké sadisty hrabe naše paní učitelka, která nás v obecné škole mlátila ukazovátkem přes prsty! Vzpomínám na ni s láskou.

Sadomasochistická pornografie na přelomu dvacátého a jednadvacátého století je opravdově ubohým odvětvím všech těch historicky doložených zvrstev v dějinách lidstva. Vykazuje však ještě jedno podstatné odlišení. Její obsah není v žádném případě tožný s tím, co její diváci opravdu chtějí provozovat. Statistická šetření zjišťují, že ve společnosti se vyskytuje mnohem více masochistů než sadistů, naprostá většina však hraje *obojí roli*. Skuteční sadističtí zločinci netouží po žádné ideální sadomasochistické filmové podívané. Ta je většinou konzumována pouze těmi diváky, které vzrušuje a kteří ji řadí ke stejným fabulám jako vybíjené fantazie jiných literárních a dramatických žánrů. Většinu lidí však je tato podívaná lhostejná nebo dokonce odporná. Zakázaná by měla být nesporně v těch případech, kdy ji může divák vnímat jako útok na lidskou důstojnost. O tom, že kritéria tohoto hodnocení budou asi značně individuální, jistě nemusíme nikoho zvlášť přesvědčovat. Jisté je, že zhlédnutí podobných aktivit nemůže u sexuálně normálně orientovaných jedinců žádnou patologickou aktivitu vyvolat. Představa, že by snad prezentace takové podívané mohla i v patologicky predisponovaném jedinci vyvolat aktivaci sadistického jednání, že by tedy tato pornografie představovala jakýsi starší trestné činnosti, je naprosto absurdní.

Třetí kategorie současného zobrazení sexu a násilí se od těch dvou prvních, tedy od neškodného mírného násilí a typického sadomasochismu, podstatně liší. Patří sem dnes obzvlášť populární a vyhledávané produkce, které nejvíce odpovídá často užívaný anglický termín „blood-and-horror movies and comics“. Při prezentaci „krve a hororu“ většina diváků, před-

vším ovšem mládež, zažívá potěšení z něčeho, co by sami nikdy nechtěli prožít. Jak již bylo dříve řečeno, mnoho lidí vzrušuje násilí. Není sporu o tom, že mnoho lidí také vzrušuje sex. Spojením obou těchto excitujících podnětů tedy dosáhli mnozí novodobí tvůrci té správné míry skutečného thrilleru. I zde však nepochybne platí, že prezentace násilí bude mnohem škodlivější než sebevlaste explicitní sexuální podívaná.

Literatura u autora

Sexuální zneužití v dětství – pachatelé a oběti

Doc. PhDr. Petr Weiss, Ph.D.

V posledních letech se i u nás začíná včnovat stále větší pozornost fenoménu sexuálního zneužití v dětství. Navazujeme tím na trend zahájený v západních zemích předešlým začátkem 80. let, kdy se především v souvislosti s rozvojem moderního feministického a emancipačního hnutí žen začalo otevřeně mluvit (nejdříve v USA, posléze i v zemích západní Evropy) o existenci a rozsahu sexuálního zneužívání a incestu ve společnosti.

Otevření tohoto problému pomohly i knižně publikované výpovědi žen – obětí incestu, po nichž vždy následovala v psychiatrických a psychologických ambulancích přímo epide-mie pacientek s podobnou zkušeností. Problém se chopil i více či méně bulvární tisk a hledání zážitku zneužití v anamnéze se stalo téměř módou. Mnozí západní psychotherapeuté – v jistě dobré vůli pomoci svým pacientkám – svou zaměřenou explorační odhalovali tyto hypotetické dětské zážitky i tam, kde k podobné diagnóze faktické opodstatnění neexistovalo. Nebylo pak ani výjimečné, že se v různých průzkumech sexuálních zkušeností obyvatelstva objevilo ne-jednou i 30–40 % žen, jež uvedly tento zážitek v dětství, a to buď s příbuzným nebo s cizím mužem. Ještě vyšší počty zneužitých žen (až 50 %) odhalily výzkumy v USA.

Při bližším rozboru však právě zde nacházíme možné vysvětlení náhlého nárůstu pohlav-ního zneužívání (podle mnoha odborníků je totiž nárůst počtu pohlavních zneužití pouze zdání-vý). Kromě už zmíněného vyššího stupně emancipace žen ve společnosti, která vede i k jejich větší ochotě oznamovat sexuálně traumatizující zážitky, zde jistě hraje roli i rozdílná definice sexuálního zneužití, a to jak její změna v čase, tak i její rozdílné pojetí v jednotlivých zemích. Jak známo, v jednotlivých státech USA se např. liší věk zákonem povoleného pohlavního styku, a to v rozsahu od 11 do 18 let. V některých státech americké Unie se tedy do statistiky po-hlavního zneužití započítávají i pohlavní styky s dívkami ve věku, ve kterém už v naprosté většině zemí zákonem chráněny nejsou – podle podobného kritéria by např. byly pohlavně zneužití tři čtvrtiny českých adolescentek, protože podle posledního průzkumu sexuálního chování až 74 % z nich do 18. roku věku absolvovalo svůj první pohlavní styk (Weiss et al., 1995). V Rusku bylo vzhledem k velkým kulturním rozdílům různých národů federace právě z těchto důvodů zákonem pohlavní zneužití velmi prozíravě definováno jako styk s „nezralou osobou“, bez bližšího věkového určení.

Navíc se liší i definice chování, které je v různých zemích už považováno za pohlavní zne-užití. Zatímco např. u nás je tento trestný čin definován fyzickým kontaktem vedoucím k po-hlavnímu vzrušení, v USA je někde za zneužití považována i verbální komunikace s erotickým obsahem, expozice dítěte erotickým obrazovým materiálem či dokonce i pouhému pohledu na nahé tělo rodiče. Většina těchto zneužití by u nás byla stíhána podle paragrafu narušování

v dětském domově. K oznámení incestu pak často dochází ve chvíli, kdy otec začne zneužívat i další dceru a její starší sestra buď z důvodu žárliveckých, nebo ve snaze ji ochránit, otce udá. Následky incestního sexuálního zneužívání v dětství jsou přitom často dlouhodobé. Američtí autoři např. zkoumali problémy spojené s výkonem rodičovské role u dospělých obětí incestu typu otec – dcera. Srovnávali výpovědi o rodičovských postojích k vlastním dětem u obětí incestu, dále u matek, které měly otce alkoholiky, a nakonec u matek bez rizikových faktorů v dětství. Zjistili, že oběti incestu jsou významně nejistéjší v rodičovské roli, mají menší smysl pro rodičovskou zodpovědnost, jsou signifikantně nezralější ve svých požadavcích na děti a vykazují i menší podporu svým partnerům. Incestní zážitek (ale i sexuální zneužití neincestního typu) může podstatně narušit pozdější schopnost žen navazovat adekvátní a funkční partnerské vztahy, nejednou vede k závažným sexuálními dysfunkcím nebo k promiskuitivnímu sexuálnímu chování.

Vymyšlená obvinění jsou přitom dle odborníků v této oblasti až extrémně vzácná a tvoří pouze několik procent všech udání z pohledu zneužití. Problémem je spíše vysoká latentní kriminalita. Policii bývá oznámena maximálně desetina případů, u zneužitých chlapců dokonce ještě mnohem méně. Falešná obvinění se někdy mohou vyskytnout v situaci rozvodu rodičů, kdy jeden z nich využije dítě k osvojení druhého a tím k získání různých výhod, např. k získání dítěte do své péče. Vyskytují se i v situacích hromadného zneužívání, např. ve školách, kde je více dětí obětí zneužití a jako výsledek sugesce se i nezneužívané děti vžívají do role obětí. Někdy je falešné obvinění útokem na rodiče – týká se to především starších dětí, jež tímto způsobem chtějí získat různé výhody nebo se rodičům pomstít.

Práví pedofilové v zásadě pro tělesné zdraví či život dětských objektů nebezpeční nejsou. Rizikovost jejich aktivit spočívá spíše v možnosti narušení psychosexuálního vývoje obětí, eventuálně vývoje jejich interpersonálních a později i partnerských vztahů. Sexuální zneužití spáchané právními pedofily obvykle nemívá závažnější charakter, spočívá zpravidla na neokládaných formách vzájemného kontaktu s dítětem, často v kontextu hry, škádlení apod. Nejzávažnější formou tohoto typu zneužití je obvykle manuální či orální kontakt s genitálem objektu, eventuálně vyžadování masturbace či orálního dráždění. Vaginální či anální soulož není aktivitou pedofily preferovanou a pokud k nim dochází, vzniká vždy podezření na sadistickou, agresivní či jinou deviaci nebo na zneužití nedeviantním pachatelem.

Pedofilové jsou lidé, kteří preferují jak fyzickou nezralost objektu (nepřítomnost sekundárních pohlavních znaků – chybění pubického ochlupení, prsu u dívek, u homosexuálních pedofilů i nepřítomnost ejakulace), a tak i jeho dětské chování (spontánnost, nevinnost, důvěřivost, závislost). Svět dětí je jim blízký, cítí se v něm bezpečně, dětem rozumí a jsou v dětském kolektivu obvykle velmi dobře přijímáni. Často se velmi dobře uplínají v zaměřených spojených s kontaktem s dětmi. Pokud nepodlehnou svým sexuálními vedoucím, trenéry či autory porozumění dětskému věku velmi úspěšnými učitelci, skautskými vedoucími, trenéry či autory knih pro děti, přičemž v okolí nemusí vůbec vzniknout podezření na skryté sexuální motivaci jejich společenských oceněných aktivit. Toto řešení (podle psychoanalytiků jde o tzv. sublimaci) deviantních potřeb, přitom lze považovat v případě pedofilů za optimální, žel, dostupné pouze částí z nich. Za rizikovou lze považovat iakovou sublimaci deviantních potřeb, která zvyšuje četnost úzkých osobních kontaktů s preferovaným objektem.

Jiná je však situace v případech, kdy pachatel zneužití použije při svém činu dětskou oběť přibližně ke konci své oběti mučí. Výzkumy svědčí o tom, že pachatelé sexuálního násilí vůči dětem či dospívajícím jsou většinou nedeviantní muži, u nichž základní porucha spočívá spíše v oblasti osobnosti či charakterové (jedinci nezdrženliví, obecně agresivní, anetičtí, so-

mravního vývoje mládeže. Pojem zneužití může označovat jak různé formy koitalního styku (vaginálního či análního soulož, případně styku mezi stehna), tak i aktivní a pasivní orogenitální aktivity, masturbaci či osahávání jiných částí těla oběti, to vše za účelem dosažení sexuálního vzrušení a eventuálně i uspokojení pachatele.

Závažnost sexuálního traumatu pro další vývoj oběti souvisí s mírou použitého násilí, délkou doby traumatizace (např. je rozdíl, zda se jedná o jednorázové zneužití nebo zda zneužívání probíhá po dobu několika let) a s věkem, v němž k traumatu dochází (např. znásilnění ve 13 letech má obvykle závažnější následky než v sedmnácti). V případě incestního zneužívání pak může hrát roli i blízkost zneužívající osoby – zneužití strýcem bude pravděpodobně obětí prožíváno jinak než zneužití vlastním otcem.

Velkou roli zde však může hrát i chování okolí po zjištění sexuálního deliktu – bylo např. prokázáno, že nejednou je pro zneužití dítě hysterické či nečitlivé chování rodičů, učitelů či vyšetřovatelů následující po oznámení činu a poté i dle naší legislativy povinná svědecká ústata při soudním přelíčení větším traumatem než vlastní zneužití. V některých zemích je proto omezen nejvyšší počet možných výslechů obětí, při těchto výslechů se doporučuje použít magnetofonu a videozáznamu. Například v USA tyto záznamy pak mohou sloužit i jako důkaz, i když méně hodnotný než vlastní výpověď dítěte před soudem.

Následky zneužití na další partnerský a sexuální život obětí jsou dle výzkumů velmi průkazné. Není jisté náhodou, že velký podíl žen v dětství sexuálně zneužitých je nacházen mezi prostitutkami, toxikomankami, alkoholičkami, ale např. i mezi ženami pokoušejícími se o sebevraždu – až 56 % těch, jež se o sebevraždu pokusily jednou a 70 % těch, jež se o ni pokusily opakovaně, mělo v anamnéze sexuální zneužití v dětství. Mezi psychiatrickými pacientkami všech diagnóz (především s diagnózou deprese, hromadných poruch osobnosti a poruch příjmu potravy) je rovněž počet zneužitých dívek významně vyšší než v obecné populaci.

Intrafamiliární – tedy incestní – zneužití má následky nejtragičtější. Nejzávažnějším argumentem proti incestním stykům je kromě možného přenosu dědičných chorob také vznik interpersonální rivalit mezi členy rodiny, což narušuje rodinnou strukturu a vede k nabourání jejich funkcí. Výzkumy se shodují ve zjištění, že nejčastěji je výskyt incestu typu otec – dcera, eventuálně nevlastní otec – dcera (zde se někdy mluví o tzv. nepravém incestu či pseudincestu), naopak incestní styk mezi matkou a synem či matkou a dcerou jsou spíše výjimečné. Incestní styky mezi otcem a dcerou tvoří až 80 % všech případů intrafamiliárních sexuálních styků. Incest je především příznakem závažné rodinné patologie. Oběti incestu většinou pocházejí z rodin s autoritativním otcem, ve výchově absentující matkou (např. matkou dlouhodobě nemocnou), z rodin s konzervativními a rigidními postoji k sexu. Potlačování sexuality rodičů je přitom dobrým prediktorem zneužívání i samy matky. Matky samy jsou o tom, co se v rodině děje, často v dětství sexuálně zneužívány i samy matky. Matky samy jsou o tom, co se v rodině děje, často přímo či nepřímo informovány, nicméně volí raději mlčení v zájmu udržení rodiny, dceru více či méně vědomě nabízejí manželovi jako náhradu za sebe. Někdy se zjišťuje, že většina pachatelů incestu pochází z nízkých socioekonomických vrstev obyvatelstva, jsou méně vzdělaní, často závislí na alkoholu. Toto zjištění však může být zapříčiněno i tím, že incest je ve vyšších společenských vrstvách pravděpodobně lépe utajen a je častěji řešen v rámci rodiny.

Pro mnohé děti z incestních rodin je sexuální kontakt jedinou cestou k získání si lásky a pozornosti rodičů. Oběti paradoxně drží rodinu pohromadě, přebírají zodpovědnost za její fungování, považují často za přirozené plánit sexuální přání otce či bratra. Cítí se vinní za to, co se děje, a po případném oznámení deliktu jsou často nejvíce potrestány samy – ztrátou uvězněného otce a rozpadem rodiny, sociální stigmatizací nebo případným umístěním mimo rodinu

Způsob pohlavního zneužití je uveden v tabulce č. 1. Při srovnání obou výzkumů v tomto ukazateli žádné statisticky významné rozdíly zjištěny nebyly.

Tab. 1: Způsob sexuálního zneužití v dětství (v procentech)

	OS		MP		VM		AK		VG
	1993	1998	1993	1998	1993	1998	1993	1998	
muži	28	25	17	20	39	38	6	3	11
ženy	55	60	14	12	21	18	0	0	11

OS – osahávání, hlazení

MP – masturbace pachatelem

VM – pachatel vyžadoval masturbaci

AK – anální koitus

VK – vaginální koitus

Stupeň známosti pachatele u pohlavně zneužitých respondentů je uveden v tabulce č. 2. U mužů byly v tomto ukazateli zjištěny výrazné rozdíly (chi kvadrát 9,91, hl. význam 0,007), které svědčí o nárůstu intrafamiliárních zneužití.

Tab. 2: Stupeň známosti pachatele pohlavního zneužití (v procentech)

	příbuzný		známý		cizí	
	1993	1998	1993	1998	1993	1998
muži	26	44	35	26	39	30
ženy	35	48	33	25	32	26

Pouze malá část zneužitých chlapců a dívek oznámila tento čin rodičům a ještě méně policii (tab. 3). Statisticky významné rozdíly se přitom projeví jen v případě zneužitých dívek – i když méně jich tento čin úplně zamlčelo (více ho oznámilo svým rodičům nebo kamarádům), klesl počet těch, které zneužití ohlásily na policii (chi kvadrát 10,62, hl. význam 0,031).

Tab. 3: Oznámení sexuálního zneužití (v procentech)

	Muži		Ženy	
	1993	1998	1993	1998
nikomu neoznámil	83	80	76	70
oznámil rodičům	17	7	12	17
oznámil kamarádům	0	8	0	8
oznámil ve škole	0	1	0	1
oznámil policii	0	3	12	4

ciálně deprivovaní či pod vlivem alkoholu, který může v těchto souvislostech hrát roli podnětujícího činitele), kteří si dětský objekt volí jako náhradní pro snadnější dostupnost a menší pravděpodobnost prozrazení. Právě sexuální devianti jsou v těchto případech sadisté (tedy je- dinci s kombinovanou deviací), kteří přinejmenším překonávají odporu či trýznění dětské oběti (s větší mírou násilí se obvykle setkáváme u homosexuálních trestných činů této katego- rie). U těchto pachatelů přitom u neodborně (hlavně novinářské) veřejnosti často dochází ke zmatení pojmů. V poslední době o tomto zmatení prostřednictvím označován důsledně a ne- sériového vraha Dutrouxe, který byl ve sdělovacích prostředcích předvedl o sadistickou motivaci správně za pedofila. U tohoto pachatele šlo samozřejmě především o sadistickou motivaci trestných činů, přičemž dospělou dvou jeho obětí (osmnáctiletých dívek) zpočybňuje i jeho pedofilní orientaci.

Z hlediska rizikovitosti sexuálního deliktu jsou přitom nejnebezpečnější tzv. agresivní či ne- krofilní sadisté, tedy parafronální jedinci, z nichž se rekrutuje většina pachatelů sexuálního vražd. Usmrcení oběti je zde obvykle důsledkem jejích polibky znehybnění objektu za účelem snad- nější manipulace s ním. Nepatří sem samozřejmě pachatelé, kteří se dopustí zavraždění objek- tu až po jeho zneužití za účelem minimalizace pravděpodobnosti prozrazení, tedy pachatelé tzv. krycích vražd. Krycí vražda se ale může objevit i jako následek závažného sadistického jednání, které vedlo k těžkému poškození ale nikoli usmrcení oběti.

V posledních letech se celosvětově věnuje zvýšená pozornost i sexuálnímu zneužívání chlapců. Podle různých výzkumů totiž chlapci tvoří až čtvrtinu všech obětí pohlavního zneuží- tí. Situace mužských obětí je přitom často obtížnější než situace zneužitých dívek, protože role obětí je pro ně společensky méně přijatelná. Zatímco u dívek se více vyskytuje sexuální zne- užítí v rodině, u chlapců je pachatelem častěji člověk cizí – učitel, trenér apod. U mužů může zneužití vést ke znejištění v mužské roli, v pohlavní identitě nebo v sexuální orientaci, a to i v případech, kdy pachatelem zneužití byla žena. Podle jednoho amerického výzkumu se až 25 % adolescentů zneužitých ženou cítí homosexuálně orientováno, u těch, kteří byli zneužití mužským pachatelem to bylo až 56 %. U všech zneužitých chlapců pak byly zjištěny pocity znehodnocení, často velmi negativní vztah k sexu, vysoký výskyt abusu alkoholu nebo homo- sexuálního prostituce chování. Sexuální zneužití vede u chlapců často i ke ztrátě důvěry v rodiče (především pokud se jedná o incestní zneužití) a poté i v ostatní lidi. Někdy jsou tyto jedinci na- opak příliš sociálně aktivní, neumíjí diferencovat v mezilidských vztazích. Jelikož jsou muži od dětství obvykle vedeni více než ženy ke kontrole situace, sexuální zneužití (které vlastně představuje extrémní selhání této kontroly) u nich často vede i k pocitu ztráty mužnosti. V do- spělosti pak mohou mít tendenci až nutkavě kontrolovat své okolí a blízké lidi. U některých se to může projevit až v agresivních a případně i kriminálních formách chování. Není proto pře- kvapující ani zjištění, že mnozí sexuální delikventi byli v dětství sami obětí sexuálního zneuží- tí – podle různých výzkumů je to 35 až 90 % z nich.

Pro zjištění situace v této oblasti u nás lze uvést výsledky našich výzkumů. V roce 1993 jsme provedli ve spolupráci s demoskopickou agenturou DEMA první reprezentativní výzkum se- xuálního chování obyvatel ČR, který jsme opakovali po pěti letech. Sexuální zneužití v dětství (do 15. roku věku) uvedlo v našem souboru z r. 1993 celkem 4,6 % mužů a 8,4 % žen, v r. 1998 pak 7,1 % mužů a 10,4 % žen. Celkem 3,7 % mužů a 1,5 % žen z r. 1993 a 2,6 % mužů a 3,9 % žen z r. 1998 tuto zkušenost učinilo opakovaně. Prevalence sexuálního zneužití v dětství má tedy vzrůstající tendenci (muži: chi kvadrát 10,51, hl. význam 0,005, ženy: chi kvadrát 9,27, hl. význam 0,010). Pachatelem zneužití byl ve velké většině případů dospělý muž (u 75 % zneuží- tých chlapců a u 98 % zneužitých dívek v r. 1993 a u 59 % chlapců a 99 % dívek v r. 1998).

Naše výsledky potvrzují vysokou latentní kriminalitu v oblasti sexuálního zneužívání. Pouze velmi malá část těchto deliktů, uvedených v anamnéze našich respondentů a respondentek, byla oznámena policií v obou souborech. Většina uvedených případů sexuálního zneužívání proběhla v mírnějších formách (osahávání, masturbace), pouze menší část zahrnovala penetrační chování pachatele (vaginální nebo anální soulož). Naše výsledky rovněž potvrzují zjištění o vyšším výskytu intrafamiliárního zneužití u žen a převaze cizích pachatelů u zneužitých mužů, nicméně trendy svědčící o nárůstu intrafamiliárních zneužití u mužů jsou statisticky průkazné.

SPRSV

SBORNÍK REFERÁTŮ

Vydala Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu v Praze
Uspořádal JUDr. Miroslav Milčochner, CSc.

Sazba: Jana Říhová

Tisk: Nová tiskárna Pelhřimov, s.r.o.

ZÁŘÍ 2000